WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Ks. Zdzisław Struzik

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2020

Redaktor naczelny
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzenci
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
ks. prof. dr hab. Mieczysław Ozorowski
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Opracowanie redakcyjne
Marta Świerczek

Korekta
Michał M. Pełka

Zdjęcia
https://pexels.com
https://pixabay.com
https://unsplash.com

Koncepcja graficzna serii, skład i łamanie
Dominika Kotlińska

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by ks. Zdzisław Struzik
© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-65198-74-7
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8090-734-8

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • fax 22 213 11 92 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Spis treści

Wykaz skrótów 8

Wstęp 11

Wartość 1.
Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w grupie przedszkolnej 46

Wartość 2.
Pozytywna relacja z osobami spotykanymi na terenie przedszkola 55

Wartość 3.
Pozytywna relacja z dziećmi w przedszkolu i poza przedszkolem 65

Wartość 4.
Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa 74

Wartość 5.
Dobre relacje międzyludzkie i międzykoleżeńskie 84

Wartość 6.
Wartość grupy społecznej, w której się żyje 94

Wartość 7.
Wartości wspólnotowego życia 104

Wartość 8.
Wartości przekazywane przez słuchowiska radiowe 113

Wartość 9.
Wartość informacji przekazywanych przez telewizję 122

Wartość 10.
Wartość informacji przekazywanych przez Internet 132

Wartość 11.
Wartości przekazywane poprzez teatr 142

Wartość 12.
Wartości przekazywane przez świat filmu i fotografii 151

Wartość 13.
Wartość wyznawanej religii 161

Wartość 14.
Wartości zawarte w Biblii dla życia społecznego i indywidualnego 172

Wartość 15.
Wartości różnych życiowych powołań 181

Wartość 16.
Wartość życia człowieka w aspekcie społecznym 192

Wartość 17.
Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi 202

Wartość 18.
Godność ojcostwa 211

Wartość 19.
Godność macierzyństwa 223

Wartość 20.
Godność braterstwa 236

Wartość 21.
Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej 247

Wartość 22.
Wartość i znaczenie dzieciństwa 258

Wartość 23.
Wartość przekazywania życia 268

Wartość 24.
Wartość i odpowiedzialność wieku dorosłego 278

Wartość 25.
Ludzie starsi – ich godność i wpływ na moje życie 288

Wartość 26.
Wartość, piękno i dobro przyrody nieożywionej 299

Wartość 27.
Wartość, piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt 311

Wartość 28.
Ekologiczny sposób życia 321

Wartość 29.
Wartość i znaczenie ludzkiej pracy 332

Wartość 30.
Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza 342

Bibliografia 353

Wykaz skrótów

adh.	Adhortacja
CA	Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* (1.05.1991)
ChL	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* (30.12.1988)
DA	Sobór Watykański II, Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965)
DD	Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli (31.05.1998)
DRN	Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (28.10.1965)
DSP	Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica* (4.12.1963)
DWCH	Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965)
DWR	Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (7.12.1965)
enc.	Encyklika
EV	Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio* (14.09.1998)
KDK	Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965)
KK	Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964)
KKK	Katechizm Kościoła Katolickiego
KNSK	Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (2004)
LdR	Jan Paweł II, List *Gratissimam sane* do rodzin z okazji Roku Rodziny (2.02.1994)
LE	Jan Paweł II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens* (14.09.1981)

LF	Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*. O wierze (29.06.2013)
LS	Franciszek, Encyklika *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom (24.05.2015)
PDV	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25.03.1992)
RC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Redemptoris Custos* (15.08.1989)
RMs	Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (7.12.1990)
RH	Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979)
SRS	Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
SpS	Bendykt XVI, Encyklika *Spe salvi*. O nadziei chrześcijańskiej (30.11.2007)
ŚDM	Światowy Dzień Młodzieży
ŚDŚSP	Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu
VS	Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (6.08.1993)

Wstęp[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w krajach Europy zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i myśli politycznej. Konsekwencją tego były podobne systemy wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz państwa prawa. I choć obserwujemy tendencję dążenia do tzw. uniwersalizmu, który w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4]. Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", przez określone wartości, budowane w oparciu o religię i kulturę chrześcijańską. W Europie podobnie więc rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem jest służba człowiekowi i ochrona jego godności.

---

[1] Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018. Dalej cyt. Program wychowawczy.

[2] Por. Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, 108-112, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 905-907.

[3] Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. WAiP, Warszawa 2008.

[4] R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej hierarchii.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną), były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowano odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości?

Zwrotu w kwestii prawa, dokonała rewolucja francuska (1789−1799)[6], która mimo iż w sferze funkcjonowania państwa zdecydowanie odrzuciła wymiar religijny, wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej pozbawiając, funkcjonującą definicję wartości wolności, sprawiedliwości i braterstwa płaszczyzny sacrum[7]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela[8], mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem, a społeczeństwem. W swoich założeniach chciała bronić praw człowieka, które w Deklaracji określano jako naturalne i nieprzedawnione prawa człowieka.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw

---

[5] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, w: „Chrześcijaństwo, Świat, Polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-22.

[6] Okres w historii Francji w latach 1789-1799, w którym doszło do głębokich zmian polityczno-społecznych.

[7] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, dz. cyt., s. 9.

[8] Deklaracja została uchwalona 26 sierpnia 1789 roku.

człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosły standard życia codziennego.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu tak głębokich przemian, jakie dotykają cywilizacji europejskiej, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Takie więc wychowanie do wartości, począwszy od środowiska rodzinnego, przez szkołę, miejsce pracy, Kościół i wszystkie środowiska w których funkcjonuje człowiek, będzie odzwierciedleniem aksjologii.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na wspólnym i jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji, oraz odpowiedzialności za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami żyje Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»"[9].

[9] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, 11, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek - Europa*, cz. 2, wyd. M, Kraków 2008, s. 103.

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających z tego stopni zadowolenia, bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[10]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako niesubiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania i potrzebę wprowadzania wartości w procesach wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei wypowiedzą się, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe odczucie wartości, są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej, obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę odczytują wyłącznie w obrębie własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas rozpoznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie wartości obiektywnej jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto skorzystać tu z refleksji fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości,

[10] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

o emocjonalnej percepcji[11]. Nie oznacza to jednocześnie, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, to wtedy samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczenie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciem złożonym i zróżnicowanym w zależności od jej typu. Dlatego inaczej ujmujemy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, wartości przeżyć duchowych, czynów, czy wartości materialnych.

Z uwagi na różnorodność ujmowanych wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. W odniesieniu do osoby, jej wartość nie ulega zmianie w zależności od postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest wśród tzw. wartości kwalitatywnych gdzie wyróżniamy dwubiegunowość: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokorę – pychę.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych i niezmiennych, które kształtują osobowość czło-

[11] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, dz. cyt., s. 57.

wieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie są zależne od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Takie spojrzenie jest zarazem integralnym widzeniem natury człowieka. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, a celem tym jest w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – tzw. samowychowania, oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[12]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie więc takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego, i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ

[12] K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 201.

posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość"[13]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[14].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego „człowieczeństwie". Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Normy moralne niezmienne i uniwersalne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Wtedy, kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w całej prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[15]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje wypełnienie sumienia ludzkiego przez wszelkiego rodzaju zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideowości, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważa, że „(…) trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać"[16].

[13] Tamże, s. 207.

[14] „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa (…)". VS 94.

[15] „(…) obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia". Tamże, 96.

[16] EV 71.

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie ustawicznego swojego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro całego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[17].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione, poszukiwane i nieustannie stawiane za wzór środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez najwyższe dobro, jakim jest Bóg Stwórca. W takim planie wszyscy pełnią określone role, funkcje, obowiązki, zadania[18]; w takim planie mają miejsce wszelkie prawidłowe relacje międzyludzkie.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Oczywiste jest stwierdzenie, że skoro wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby więc budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane, konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych i niezmiennych, które właściwie ustawiają porządek funkcjonowania człowieka w społeczeństwie, jego relacji z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

---

[17] Por. Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w Parlamencie, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

[18] Por. Hi 7,1; 1Kor 9,7; 2Tm 2,3n.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[19]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczne jest dziękczynienie za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie musi pogłębiać wrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[20]. Zasadami postępowania, które będą wynikiem zrozumienia wartości życia, będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[21].

Normy dla wartości życia będą realizowały się poprzez szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, również w takich jak: szacunek dla rozmówcy, wychowawcy, ucznia czy podwładnego, sąsiada, chorych i upośledzonych, dla nieznajomego czy wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: sporty ekstremalne,

[19] „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

[20] EV 2.

[21] VS 50.

pijani kierowcy, niedouczeni specjaliści z różnych dziedzin czy kredyty obciążające rodzinę, które zaciągnięto z chęci mylnie rozpoznanych pragnień.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że dla realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[22] to znaczy jeden za drugich, silniejszy za słabszych, mądrzejszy za „mniej mądrych", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać zasobami ludzkimi. Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr"[23].

[22] SRS 39.

[23] Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, 50, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 556.

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób”[24].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”[25].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. (…) Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. (…) Tak więc to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. (…) Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[26].

---

[24] K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 31-32.

[25] FR 92.

[26] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011, s. 200-201.

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę.

To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[27].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kultury narodów zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[28].

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni

[27] VS 53.

[28] Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, 108, dz. cyt., s. 905.

słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni, rozmnażajcie się, napełniajcie ziemię i czyńcie ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

„Bądźcie płodni i rozmnażajcie się" (Rdz 1,28) to polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich rodziców. Polecenie to przyjmuje charakter przekazywanego autorytetu i władzy, mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczych Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność wychowania. W dziele stworzenia współuczestniczą jednak nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowawcze. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest ubogacenie młodego człowieka w człowieczeństwo.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj

bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę osobowości naturalnej człowieka. Papież przejmuje ideę wychowania kard. Stefana Wyszyńskiego[29], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami i przed młodzieżą; uruchomienie własnego serca, aby nabrzmiało miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież należałoby, zdaniem Ojca Świętego, zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim trzeba jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo – oto człowiek" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się pracując z młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie). Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawca i opiekun szkolny powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzi-

[29] Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

nie, ani też w najbardziej oddanej szkole młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkich – rodziny, narodu i państwa – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowe rozwiązania dla starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie „Nie lękajcie się. (…) Przyszłość znajduje się w waszych sercach. (…) Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”[30]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[31]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać jego człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla spo-

[30] Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem*. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r., Watykan, 1.01.1985, 1, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, wyd. M, Kraków 2007, s. 716-717.

[31] Jan Paweł II, List apostolski *Juvenum patris* w 100. rocznicę śmierci św. Jana Bosko, Rzym, 31.01.1988, 14, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 720.

łeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego[32] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej oraz grup przedszkolnych (0-8).

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim, sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata i ludzkości pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie przekształciło się w wykształcenie, przekazywane i zdobywane dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

[32] Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy…*, dz. cyt.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich jego zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się naturalną zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony, dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[33].

[33] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki dlatego, że wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar"[34] dany dla nas i dla drugich.

Wzajemne rozpoznanie się człowieka z człowiekiem (także rozpoznanie się jednostki ze społeczeństwem) rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i wzajemnie odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim podmiotem. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły podstawowej i przedszkolak.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest najważniejszym podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodziny, z której pochodzi uczeń. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania

[34] „(…) każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

swoich dzieci[35]. Otrzymują to prawo na zasadzie zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez życie. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia z wzajemnym oddziaływaniem osobowości ludzkich jako zjawiskiem psychologicznym. Wyszczególnione podmioty: każdy człowiek, uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesach wzajemnego oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: rodzinę dalszą, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, w której młody człowiek żyje, region z własną kulturą, państwo oraz części świata.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych m.in. w Konstytucji RP[36], dokumentach Kościoła katolickiego[37], Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym[38], Konwencji o prawach dziecka[39], literaturze fachowej (dydaktycznej i wychowawczej), a ponadto na dobrej praktyce pedagogicznej.

---

[35] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

[36] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.,* Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

[37] Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty nauczania papieskiego.

[38] Ustawa z dnia 25.02.1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.

[39] *Konwencja o prawach dziecka.* Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, Konstytucja RP, Kościół katolicki, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Konwencja o prawach dziecka, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może być pod żadnym pozorem myląca, nie może też wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, zawsze mając przy tym na uwadze dobro wychowanka.

W Programie wychowawczym, opierając się na aksjologii (wartościach) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną przez podstawę programową jako lektury szkolne dla poszczególnych klas[40]. Wybrano tylko poszczególne fragmenty, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwań wartości, zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych zjawiskach i przesłaniach kultury.

[40] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 24.07.2019].

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości[41] ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej.

Program zakłada budowanie relacji, dostosowanej do wieku ucznia. Pierwsza część dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność" i skierowana jest do grup przedszkolnych i klas 0-2, druga część relacji „ja – ty" skierowana jest do klas 3-5. Trzecia część omawia relacje „ja – wobec samego siebie" i dotyczy klas 6-8. Każdą część ocenia wychowawca i dostosowuje ją do poziomu rozwoju ucznia.

Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od 0 do 8 klasy), jego wzrastanie i dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się najpierw rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje, a następnie wchodzi w krąg społecznych relacji, takich jak: nauka, praca, działalność w pełnieniu określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność

[41] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. TN KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, t. 2, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

i celowość relacji „ja – ty", świadczy o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na wzajemne uspołecznienie się, zbudowanie własnego środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, oraz ukazuje możliwości samodoskonalenia się[42] i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie kultywowane na przestrzeni całego życia.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program ten zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano około 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

I. Prospekt,
II. Pedagog,
III. Nauczanie religijne,
IV. Literatura.

Prospekt zawiera konspekt lekcji według, którego nauczyciel może przygotować i przeprowadzić lekcję na temat wybranej wartości. Punkt pod nazwą Pedagog prezentuje wybrane fragmenty lektur szkolnych danej klasy z ko-

[42] H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

mentarzem pedagoga. Nauczanie religijne prezentuje cytaty z Pisma Świętego oraz nauczania Kościoła traktujące na temat prezentowanej wartości. Literatura przedstawia bibliografię, zawierającą wybór lektur obowiązkowych i uzupełniających oraz literaturę przedmiotu.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje człowiek: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na niego i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu miejscem, w którym proponuje się jego realizację jest szkoła, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować z innymi podmiotami wychowawczymi odpowiednie pola oddziaływań, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[43].

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest zaproponowanie spójnego projektu pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą każdej szkoły podstawowej i przedszkola. Program przewidziany

[43] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przewidziano 30 tematów (wartości), numerowanych liczbami rzymskimi. Rozdziały i podrozdziały numerowane są liczbami arabskimi. Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice ucznia mają za zadanie aktywnie włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- ZADANIA DLA UCZNIA,
- ZADANIA DLA RODZICA,
- ZADANIA DLA NAUCZYCIELA (SZKOŁY).

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem – dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole podstawowej czy przedszkolu.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[44], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje, jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie gatunku ludzkiego. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (Konstytucja, Prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[45], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne)

[44] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła (…). Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, wyd. PWN, Warszawa 1981, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki (…) może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie (…). Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2017, s. 264-265.

[45] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka…*, dz. cyt., s. 389-390.

i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie funkcjonują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek, wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[46], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, dąży się do określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Te pojęcia nie zawsze są możliwe do zweryfikowania w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże

[46] W sytuacji dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w całej pełni, w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem ostrych kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Starsze pokolenie, rodziców czy dziadków, wykazuje tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego, jaki następuje w postępie czasowym.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować podstawami gospodarczymi, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizować takie struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN[47]:

[47] „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia (…) Warto również wspomnieć, że od roku szkolne-

„U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[48].

W antropologii zaproponowanej w Programie wychowawczym musi być założona współpraca wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię i antropologię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[49].

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każ-

---

go 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 12.08.2019].

[48] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, s. 28.

[49] Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w liceum. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie licealnym. Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym…*, dz. cyt., s. 31.

dym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych we własne życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

- ROZWÓJ FIZYCZNY[50],
- ROZWÓJ ZDOLNOŚCI POSTRZEGANIA I KOJARZENIA[51],
- ROZWÓJ EMOCJONALNY[52],
- ROZWÓJ INTELEKTUALNY[53],
- ROZWÓJ MORALNY[54],

[50] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.". Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 343.

[51] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych (…), zdolności mają charakter ogólny (…). Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 463.

[52] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2003, s. 153.

[53] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

[54] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 343.

- ROZWÓJ WOLI[55],
- ROZWÓJ DUCHOWY[56],
- ROZWÓJ SPOŁECZNY[57].

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić tzw. cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, to różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem. Wynika ona z tytułu szkoły, jej założyciela i patrona. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej cele szczegółowe określa

[55] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 440.

[56] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. IPJPII, Warszawa 2008, s. 65; Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

[57] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa…*, dz. cyt., s. 15 i 154; Hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 364.

w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła (…) powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[58].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[59].

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz takich instytucji, jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące prawnie i legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

[58] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie…*, dz. cyt., s. 34.

[59] Tamże, s. 39.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w formie pisemnej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy danej klasy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, np.: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze". Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i działań. Zespół jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Tak, jak w każdej grupie społecznej, tak również w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację i zabawę oraz sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, a posługując się wiedzą i autorytetem – kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ I DZIAŁAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań i działań. Każda z grup powinna wykazać zainte-

resowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i działań. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

Program wychowawczy sugeruje niektóre z możliwych grup zainteresowań i działań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (np.: legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem; również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;

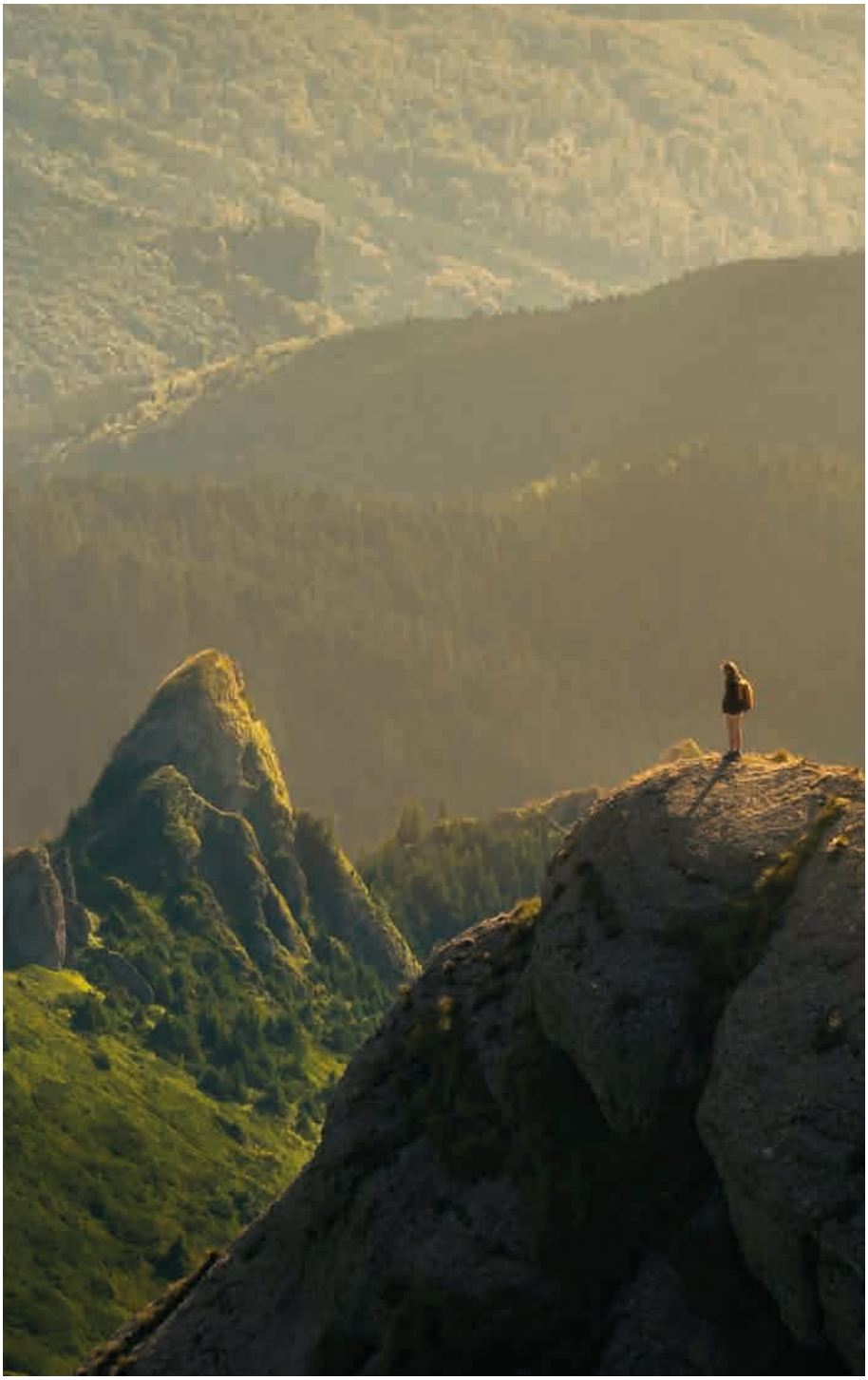
– teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, czteroi wieloosobowe.

Wychowawca będzie odpowiednio przygotowywać i ukierunkowywać poszczególne zespoły na zdobywanie i selekcję materiałów, tak by prezentowały swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia, bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy aktualnie omawiane na lekcjach w szkole powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo, dla rodziców, należy przeprowadzać ankiety anonimowe, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1.

Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w grupie przedszkolnej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

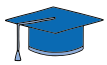
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wykształcenie pozytywnej postawy względem drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Akceptacja nowych osób w grupie rówieśniczej.
- Nikt nie jest „samotną wyspą”.

- Mój kolega, koleżanka, to drugi „ja”.
- Grupa przedszkolna mnie akceptuje.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Nikomu w grupie przedszkolnej nie należy czynić nic złego.
- Trzeba być pozytywnie nastawionym do wszystkich.
- Należy zawsze mówić prawdę.

Zasady

- Wyrażam się pozytywnie o moich kolegach.
- Mówię prawdę.
- Współuczestniczę w radościach i smutkach kolegów.
- Staram się akceptować moje koleżanki i kolegów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wszystkie dzieci w przedszkolu są jak moje własne dzieci.
- Przedszkole jest dla mojego dziecka drugim domem.
- Przedszkole ma prawo i obowiązek wychowywać moje dziecko.

Zasady

- Chętnie kontaktuję się ze wszystkimi kolegami i koleżankami mojego dziecka.
- Zapraszam do domu kolegów i koleżanki mojego dziecka.
- Dbam o poprawne relacje wewnątrz mojej rodziny.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Wszyscy wychowankowie powinni być dla mnie jednakowo ważni.
- Należy być sprawiedliwym w działaniu i ocenianiu.
- Każdy podopieczny jest darem, który należy szanować, pielęgnować i obdarować miłością.

Zasady

- Dokładnie poznaję osobowości moich wychowanków.
- Organizuję dla moich podopiecznych spotkania integracyjne.

– Uczestniczę w przedszkolnych wycieczkach, wyjazdach, zabawach, uroczystościach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Warto akcentować ważne wydarzenia z życia dzieci i nauczycieli np.: imieniny, urodziny, inne uroczystości okolicznościowe[1]. Można zaznaczyć w kalendarzu wiszącym na widocznym miejscu wszystkie wspólne święta i razem ustalić sposób ich celebrowania. Warto unikać kupowanych prezentów i starać się wykonać je samodzielnie. Pamięć o ważnym dla drugiej osoby wydarzeniu to podstawa do tworzenia relacji autentycznych, a nie powierzchownych. Do przygotowania takich uroczystości trzeba angażować przedszkolaki, które są z natury otwarte na tego typu działania i chętne do współpracy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przedszkole przestaje być dla uczniów tylko miejscem zdobywania wiedzy, staje się środowiskiem ludzkim, wspólnotowym, przyjaznym[2]. Dziecko przyzwyczaja się do przedszkola, chce do niego uczęszczać. W przyszłości będzie je dobrze wspominał. Akceptacja przedszkola i tego, co się w nim dzieje, jest zapowiedzią pozytywnych relacji społecznych w przyszłości.

1.10. ZAGROŻENIA

Może pojawić się między dziećmi niezdrowa rywalizacja. Często zagrożone wykluczeniem są dzieci, których status materialny odbiega od większości grupy, także dzieci z mniejszości etnicznych czy dotknięte niepełnosprawnością. Istnieje ryzyko powstawania małych grupek, które dręczą osobę wyróżniającą się w jakiś sposób. Może to mieć bardzo negatywny wpływ na małego człowieka, w kluczowym momencie kształtowania się jego tożsamości.

---

[1] „Czas wolny służy budowaniu więzi z drugim człowiekiem, nawiązywaniu i umacnianiu przyjaźni, realizacji bezinteresownej solidarności, a także doświadczaniu radości z międzyludzkiego braterstwa". M. Ostrowski, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 88; por. DD 11.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Grupa rówieśnicza jest podstawowym elementem społeczności przedszkolnej i jednocześnie stanowi niemałe wyzwanie dla maluchów. Pomimo trudności, jakie stawia przed dziećmi, jest niezwykle ważnym elementem kształtowania dojrzałości społecznej. W życiu dziecka nadchodzi taki moment, w którym przestaje szukać wzrokiem jedynie mamy, taty czy babci, a zaczyna dostrzegać inne dzieci i próbuje nawiązać z nimi głębszy niż dotychczas kontakt. W przedszkolu dzieci stają się bardziej samodzielne, nie spędzają czasu z rodzicami, tylko z innymi dziećmi. Dzięki temu ich relacje stają się bardziej złożone, a rodzące się trwałe więzi między nimi pozwalają kształtować cechy, które każdemu młodemu człowiekowi będą potrzebne w dalszym życiu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Basia i przedszkole" to jeden z tomów serii o rezolutnej Basi, z którą dzieci bez trudu się utożsamią – jest pomysłowa, spragniona przygód, czasem szalona, jak większość z nich. Dziewczynka poznaje świat i uczy się panujących w nim zasad

przy mądrym wsparciu dorosłych, którzy towarzyszą jej w procesie dorastania. Zofia Stanecka z sympatią opisuje perypetie rodziny, której członkowie mają swoje wady i zalety, jednak starają się znaleźć wspólny język, wyrazić własne emocje i dogadać się tak, by nie było poszkodowanych i wygranych. W omawianym tomie Basię czeka wielka niespodzianka. Okaże się, że wykluczana dotąd przez grupę dziewczynka, stanie się jej wymarzoną towarzyszką zabaw.

Kiedy po Basię przyszła Mama, pani Marta zawołała ją na chwilę do siebie. Pokazała z daleka ubłocone dziewczynki i coś jej tłumaczyła. Może dlatego Mama nie była bardzo zdenerwowana, kiedy odbierała swoją skąpaną w błocie córeczkę. Basia zresztą wcale nie chciała iść. Poszła dopiero, gdy umówiły się z Anielką, że następnego dnia usiądą obok siebie.

– To twoja nowa koleżanka? – zapytała Mama w drodze do domu.

– Mhm... – Basia mruknęła pod nosem zupełnie jak Anielka. – Wygląda bardzo sympatycznie. – ciągnęła Mama. – Przynajmniej na tyle, na ile udało mi się dostrzec pod warstwą błota.

Sympatycznie? Pewnie, że tak! – pomyślała Basia. – Jak się ma taką przyjaciółkę jak Anielka, wtedy można lubić przedszkole nawet w te dni, kiedy na obiad jest szpinak.

Z. Stanecka, *Basia i przedszkole*, Warszawa 2011, s. 22.

Poznając historię Basi i Anielki dzieci będą mogły przekonać się, że „inny" wcale nie znaczy „gorszy", a odmienne zachowanie niektórych osób staje się zrozumiałe, gdy się z nimi spędzi trochę więcej czasu. Choć Anielka jest nieśmiała i czasem ma niestandardowe zachowania (mruczy do siebie, podśpiewuje pod nosem, lubi szpinak, co u przedszkolaków należy do rzadkości), to staje się dla Basi przyjaciółką, o której zawsze marzyła. Bardzo ważne jest to, że gdy dziewczynka to zrozumie, będzie potrafiła obronić tę przyjaźń przed docinkami uprzedzonych do Anielki, koleżanek. Jest to piękna ilustracja, jak ubogacające mogą być relacje ze wszystkimi rówieśnikami w grupie przedszkolnej, nie tylko z tymi, o których towarzystwo zabiega większość. Warto uwrażliwiać dzieci na fakt, że otwartość na innych powinna być czymś naturalnym, a ocenianie po pozorach może okazać się bardzo mylące.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie jednak uczymy się człowieka, obcując z ludźmi. Trzeba, ażeby młodość pozwalała wam „wzrastać w mądrość" przez to obcowanie. Jest to przecież czas, w którym nawiązują się nowe kontakty, koleżeństwa, przyjaźnie, w kręgu szerszym niż sama rodzina. Błogosławione będzie to doświadczenie młodości, jeżeli stopniowo nauczycie się z niego owej zasadniczej prawdy o człowieku, prawdy, którą syntetyzuje znakomity tekst konstytucji „Gaudium et spes": „Człowiek będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej, jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego" (KDK 6).

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List apostolski do młodych z całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 39.

Jak dowodzą przykłady wielu świętych, dawnych i współczesnych, możliwe jest już teraz kształtowanie autentycznych relacji między ludźmi, jeśli miłuje się życie i broni go, jeśli dąży się nieustannie do tego, aby każdy człowiek był uznawany za dziecko Boże, które zostaje przyjęte z miłością, którego wzrost jest wspomagany, a prawa chronione.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, 6, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 445.

Aby modlitwa rozwinęła tę oczyszczającą moc, musi być z jednej strony bardzo osobista, musi być konfrontacją mojego „ja" z Bogiem, z Bogiem żywym. Z drugiej jednak strony musi być wciąż od nowa prowadzona i oświecana przez wielkie modlitwy Kościoła i świętych, przez modlitwę liturgiczną, w której Pan nieustannie uczy nas, jak modlić się właściwie. (…) W ten sposób możemy mówić do Boga, a Bóg mówi do nas. Tak dokonują się w nas oczyszczenia, dzięki którym otwieramy się na Boga i stajemy się zdolni do służby ludziom.

SpS 34.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali (J 13,34).

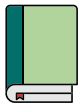
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Uczestnictwo jest dobrowolnym i szlachetnym zaangażowaniem się osoby w wymianę społeczną. Jest konieczne, by wszyscy, stosownie do zajmowanego miejsca i odgrywanej przez siebie roli, uczestniczyli w rozwoju dobra wspólnego. Obowiązek ten jest nierozłącznie związany z godnością osoby ludzkiej (KKK 1913).

Por. KKK 1702; 1829; 1914.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Jasnota Z., *Józio Przedszkolak*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1991.

Krzysztoń A., *Przeźroczysty chłopiec*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.

Liput P., *Rok w przedszkolu*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2016.

Schneider L., *Zuzia śpi w przedszkolu*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Stanecka Z., *Basia i przedszkole*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, wyd. WAM, Kraków 2007.

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*. O nadziei chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2007.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, Audiencja generalna, 22.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 46.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], wyd. WAM, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List apostolski do młodych z całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 450-487.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Młodzież jakiej nie znacie. Seria B. W młodzieńczym życiu mam swoje Westerplatte i bardzo go bronię, red. K. Chałas, wyd. WSD, Sandomierz 2007.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień. Rozważania*, wyd. Soli Deo, Warszawa-Ząbki 2001.

4.3. FILMOGRAFIA

Charlie i Lola. Moja najlepsza przyjaciółka, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=kaGwC3QYZko [dostęp: 19.02.2020].

Świnka Peppa. Przedszkole, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=de-MawFJQvKQ, [dostęp:19.02.2020].

Tosia i Tymek. Pamiątkowe zdjęcie, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=Sc4WwCFp1Tg, [dostęp: 19.02.2020].

2.

Pozytywna relacja z osobami spotykanymi na terenie przedszkola

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kultura bycia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Szacunek dla przedszkola

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co by było ze mną, gdyby nie było przedszkola?
- Dlaczego szanuję wszystkich w przedszkolu?
- Jedna trzecia mojego życia to przedszkole.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Przedszkole jest moim „drugim domem".
- Środowisko przedszkolne jest analogiczne do środowiska rodzinnego.
- W przedszkolu nikt nie czyni nikomu krzywdy.
- Nauczyciel wychowuje również poprzez ukazanie złej strony mojego zachowania.

Zasady

- Staram się zrozumieć wszystkie role pracowników w moim przedszkolu.
- Gdy ktoś mi pomaga, odwzajemniam się wdzięcznością.
- Nie prowokuję konfliktów z nauczycielami, z dyrekcją ani z personelem technicznym przedszkola.
- Staram się zrozumieć, dlaczego nauczyciel zwraca mi uwagę? Po co to robi?

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Godność wszystkich ludzi jest jednakowa.
- Powinno się mieć zaufanie do przedszkola swojego dziecka.
- Pracownicy przedszkola mojego dziecka uczestniczą w jego wychowaniu.

Zasady

- Osobiście poznaję personel pracujący w przedszkolu.
- Uczestniczę w spotkaniach i uroczystościach organizowanych przez przedszkole.
- Słucham i analizuję opinie mojego dziecka o personelu przedszkolnym i weryfikuję te opinie z rzeczywistością.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Cały personel przedszkola powinien uczestniczyć w procesie wychowawczym.
- Wszyscy pracujący w przedszkolu mają tę samą godność.
- Dzieci szanują nauczycieli za jasne zasady postępowania.

Zasady

- Dzielę się uwagami, spostrzeżeniami i trudnościami, z całym personelem przedszkolnym.
- Zapraszam personel przedszkola do współpracy wychowawczej.
- Dostrzegam znaczenie i zakres obowiązków wszystkich pracowników.
- Jestem w stałym kontakcie z rodzicami (opiekunami) dziecka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy bal kostiumowy dla dzieci i dla nauczycieli. Warto starannie dobrać taką muzykę, która będzie odpowiadać zarówno młodszym, jak i starszym uczestnikom imprezy. Innym pomysłem może być przeprowadzana raz w roku akcja, w której następuje zamiana ról; dzieci przejmują obowiązki całego personelu przedszkola. Można również zorganizować imprezę sportową, przedstawienie teatralne, imprezę karaoke, z udziałem pracowników przedszkola tak, by dzieci mogły ich poznać w innych sytuacjach, nie tylko od strony działań czysto dydaktycznych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Panuje wzajemne zrozumienie i sympatia pomiędzy dziećmi a całym personelem szkoły[1]. Wytwarza się zdrowa hierarchia relacji, bazująca na wzajemnym szacunku dzieci i nauczycieli[2]. Każda grupa szkolna: uczniowie, nauczyciele i personel, zna zakresy swoich kompetencji i działań. Powszechnie jest znana celowość postępowania każdej z grup.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje niebezpieczeństwo niezdrowej rywalizacji, deprecjacji poszczególnych pracowników szkoły, niebezpieczeństwo braku kompetencji w zakresach obowiązków zawodowych. Dzieci mogą okazywać brak szacunku dla autorytetu

[1] „Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby". SRS 39.

[2] „Sobór kładzie silny nacisk na człowieka, tak, aby poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki do jego godnego prowadzenia". KDK 27.

nauczyciela[3]. Szczególnie groźne jest wykorzystywanie przez nauczyciela i personel przedszkola ich własnej dominującej pozycji.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Każde dziecko inaczej reaguje na nową rzeczywistość, jaką jest przedszkole. Zasady tam panujące różnią się przecież od wymogów domowych. W przedszkolu nauczyciel opiekuje się całą grupą, a nie tylko jednym dzieckiem. Zabawki są wspólne i trzeba się nimi dzielić. Niektóre dzieci, szczególnie na początkowym etapie swojej przedszkolnej przygody, źle znoszą rozłąkę z rodzicami, trudno jest się im przystosować i przyzwyczaić do nowego otoczenia. Dla dzieci uczęszczających do przedszkola już kolejny rok, problemem może być zmiana nauczyciela, do którego zdążył się już przywiązać. Bardzo ważna jest wówczas rozmowa z dzieckiem, wsparcie w zrozumieniu zaistniałych sytuacji, a także

[3] „Zło pojawia się także w stosunku do ludzi. Jeżeli wyrządza się krzywdę drugiemu człowiekowi, to jest to jednocześnie krzywda wyrządzona Panu Bogu. Pan Bóg bowiem tak ukształtował społeczność ludzką, aby tworzyła jedność, aby żyła prawem Bożym, które jest wpisane w naturę i dane jako przykazania Boże". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, Warszawa 1982, s. 295.

uważna współpraca rodziców i wychowawców w określaniu i rozwiązywaniu kwestii dla dziecka problematycznych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka „Franklin i nowa nauczycielka" to jeden z tomów serii o żółwiu Franklinie. Każdy tomik to osobna historia o niezwykle ważnych sprawach z życia kilkulatka. Bohaterowie opowaiadań stanowią wzorzec postępowania nie tylko dla dzieci, lecz także dla rodziców. Ich przeżycia pozwalają odnaleźć się w niełatwych sytuacjach życiowych. Na podstawie historii Franklina, przywiązanego do swojej starej nauczycielki, która z powodu choroby ma być czasowo zastąpiona przez inną panią, możemy pokazać dzieciom, jak ważna jest otwartość na nowe osoby w ich przedszkolnym otoczeniu.

Pod koniec wakacji pani sowa złamała sobie nogę. Na zastępstwo przez dwa lub trzy tygodnie do klasy Franklina miała przychodzić inna nauczycielka. Franklina bardzo to niepokoiło.

– Chcę, żeby uczyła nas pani sowa – upierał się w rozmowie z rodzicami.

Ale pani sowa nie mogła się przecież ruszać z domu. Wobec tego mały żółw wpadł na pewien pomysł:

– W takim razie poczekam na panią sowę. Przyjdę do szkoły za dwa tygodnie.

Rodzice uśmiechnęli się na to, a mama pokręciła głową i rzekła:

– Zobaczysz, wszystko będzie dobrze. Nowa nauczycielka na pewno będzie miła.

Pierwszego września rano Franklin jęczał i stękał, co chwilę chwytał się za brzuch i robił kwaśnie miny.

– No tak – pokiwała głową mama – poważny przypadek ciężkiej choroby zwanej zapaleniem nowonauczycielskim.

Franklin kiwnął głową.

– Może lepiej zostanę w domu? – spytał cicho.

W odpowiedzi mama przytuliła go mocno.

P. Bourgeois, *Franklin i nowa nauczycielka*, Katowice 2015, s. 3-4.

Ograniczanie się tylko do tego, co znane, oswojone, pozbawia nas nowych doświadczeń, wspaniałych odkryć i wielkiej przygody poznawania drugiego czło-

wieka. Wbrew pełnym niepokoju przewidywaniom Franklina i jego przyjaciół zmiana, której tak się obawiali, spowodowała mnóstwo zabawnych sytuacji, a nowa pani nauczycielka szybko zjednała sobie sympatię nieufnych uczniów.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Budowanie cywilizacji miłości wymaga wyraźnej i wytrwałej gotowości do poświęceń, pragnienia, by otworzyć nowe drogi społecznego współżycia, przezwyciężając podziały i przeciwstawne sobie formy materializmu. Na tym właśnie polega konkretna odpowiedzialność współczesnej młodzieży, z której wyrosną mężczyźni i kobiety jutra, u progu trzeciego tysiąclecia. Drodzy młodzi, drodzy przyjaciele, bądźcie świadkami Bożej miłości, siewcami nadziei i budowniczymi pokoju.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II ŚDM, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła,* Warszawa 2005, s. 58.

W obliczu zwodniczego oddziaływania, którego odbiorca społeczny dzisiaj doświadcza, katolicka szkoła, kierowana Ewangelią Jezusa Chrystusa, powinna pokazać młodzieży, że większa radość jest w dawaniu aniżeli w braniu, że wartość osoby bazuje raczej na tym, kim on czy ona jest, aniżeli na tym, co on czy ona posiada. W ten sposób oni odkrywają wyzwalającą wartość prostego i skromnego życia.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 388.

Młody człowiek pragnie odnaleźć samego siebie, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka, kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu? W naszym świecie, w świecie wielorakiego postępu i rozwoju, ale i dominującego materializmu, młodzież szuka oparcia w Kościele, który kształtuje wiarę i ukazuje horyzonty chrześcijańskiego humanizmu.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole*. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, 5, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2012, s. 684.

Jedność góruje nad konfliktami, zawsze! Konflikty, jeśli nie są dobrze rozwiązane, dzielą nas i oddzielają nas od Boga. Konflikt może nam pomóc wzrastać, ale może też nas podzielić. Nie idźmy drogą podziałów, walk między nami! Wszyscy bądźmy zjednoczeni, różni, ale zjednoczeni, zawsze: oto droga Jezusa. Jedność góruje nad konfliktami. Jedność jest łaską, o którą musimy prosić Pana, aby nas uwolnił od pokus podziałów, walk między nami, egoizmów, gadaniny. Jak bardzo krzywdzi gadanina, ileż wyrządza zła! Nigdy nie należy obmawiać innych, nigdy! Ileż szkód wyrządzają Kościołowi podziały wśród chrześcijan, partykularyzmy, ciasne interesy! Podziały wśród nas, ale i podziały między wspólnotami: chrześcijanie ewangelicy, chrześcijanie prawosławni, chrześcijanie katolicy, ale dlaczego podzieleni? Musimy starać się budować jedność.

Franciszek, Audiencja generalna, 19.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 73-74.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Uczeń nie przewyższa nauczyciela. Lecz każdy, dopiero w pełni wykształcony, będzie jak jego nauczyciel (Łk 6,40).

Por. Mt 10,24; Ef 4,11.

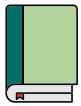
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie jest wyraźnie skierowane do dzieci, określając ich relację do ojca i matki, która jest najbardziej powszechna. Dotyczy również związków pokrewieństwa z innymi członkami rodziny. Domaga się okazywania czci, miłości i wdzięczności dziadkom i przodkom. Obejmuje wreszcie obowiązki uczniów względem nauczycieli, pracowników względem pracodawców, podwładnych względem przełożonych, obywateli względem ojczyzny oraz tych, którzy nią rządzą lub kierują. Przykazanie to wskazuje i obejmuje obowiązki rodziców, opiekunów, nauczycieli, przełożonych, urzędników państwowych, rządzących, wszystkich tych, którzy sprawują władzę nad drugim człowiekiem lub nad wspólnotą osób (KKK 2199).

Por. KKK 1899.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin i nowa nauczycielka*, wyd. Debit, Katowice 2015.

Frączek A., *Przedszkoludki. Sto radości i dwa smutki*, wyd. Bis, Warszawa 2013.

Schneider L., *Zuzia idzie do przedszkola*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2016.

Tielmann C., *Maks idzie do przedszkola*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2017.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Dąbrowski K., *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*, wyd. PWN, Warszawa 1985.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, wyd. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 1996.

Dąbrowski K., *Trud istnienia*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.

Franciszek, Audiencja generalna, 19.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 73-74.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, adh. *Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II ŚDM, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 54-59.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole*. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 386-390.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich*. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: „Wyzwania edukacji", 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-23.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. M, Kraków 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wrońska K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, red. F. Adamski, wyd. IP UJ, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993, s. 189-194.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie: wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, wyd. UJ, Kraków 2000.

4.3. FILMOGRAFIA

Max i Ruby. Prezent dla panny Tusi, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=JOLzNIKG-UA [dostęp: 19.02.2020].

3.

Pozytywna relacja z dziećmi w przedszkolu i poza przedszkolem

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

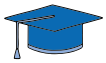
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania dobrych i trwałych przyjaźni

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Akceptacja nowych osób w grupie rówieśniczej.
- Więź między rówieśnikami jest budowana przez małe gesty.

– Mój udział w budowaniu „cywilizacji miłości”.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Drugi człowiek to drugi „ja”.
– Czynię innym to, co sam uważam za dobre.
– Unikam izolacji.

Zasady

– Rozwijam dobre przyjaźnie.
– Unikam złośliwości wobec koleżanek i kolegów.
– Zwracam uwagę na objawy samotności u moich kolegów i koleżanek.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Przyjaźnie mojego dziecka są ważne i znaczące.
– Przyjaciel mojego dziecka jest dla mnie przyjacielem.
– Przyjaźń uspołecznia moje dziecko.

Zasady

– Przyjaciół mojego dziecka traktuję jak własne dzieci.
– Obserwuję, analizuję i oceniam przyjaźnie moich dzieci w przedszkolu i poza przedszkolem.
– Podpowiadam dziecku, jak powinna kształtować się dobra przyjaźń.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

– Życie społeczne bazuje na związkach międzyludzkich.
– Okres dzieciństwa służy do budowania dobrych i trwałych przyjaźni.
– Społeczeństwo zorganizowane ma wiele relacji o charakterze przyjaźni.

Zasady

– Pokazuję przykłady dobrych i owocnych przyjaźni międzyludzkich z życia i literatury.
– Obserwuję, analizuję i oceniam dziecięce przyjaźnie.
– Uczę właściwych zakresów dobrych przyjaźni.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Analizujemy na podstawie filmów, bajek, książek, przykłady dobrych, trwałych i zdolnych do poświęceń przyjaźni międzyludzkich.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Zdecydowana większość dzieci cieszy się wzajemną sympatią i buduje dobre przyjaźnie[1]. Dzieci aktywnie wychodzą naprzeciw potrzebom kolegów, nie pozostają obojętni, gdy któreś z nich potrzebuje pomocy. Wewnętrzna pewność, że mogą na kogoś liczyć, wpływa na ich osobowość i sprawia, że nie obawiają się pokonywać trudności życiowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą powstać małe grupki, z których wykluczone są dzieci o odmiennym statusie materialnym, przynależące do innej grupy etnicznej, dotknięte niepełnosprawnością. Może to mieć bardzo negatywny wpływ na rozwój dzieci w kluczowym momencie kształtowania się ich tożsamości. Dzieci przyjmują bierną postawę wobec kolegów, którzy potrzebują pomocy.

[1] „Dlatego umiłowanie Boga i bliźniego jest pierwszym i największym przykazaniem. Pismo święte zaś poucza nas, że nie można oddzielić miłości bliźniego: Wszystkie inne przykazania streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! (…) Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem prawa (Rz 13,9 n., 1J 4,20). To zaś uznaje się za rzecz najwyższej wagi dla ludzi, którzy coraz bardziej zależni są od siebie nawzajem, nawzajem także dla świata, który jednoczy coraz bardziej". KDK 24.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Relacje rówieśnicze są bardzo istotne dla procesu socjalizacji dziecka, gdyż ułatwiają przyswojenie sobie zasad panujących w grupie i w społeczeństwie. Umiejętność ustępowania innym, dzielenia się, akceptacji drugiego, to ważne elementy, które pozytywnie wpływają na rozwój emocjonalny.

Interakcje z rówieśnikami mogą kształtować zachowanie dziecka dzięki pozytywnym i negatywnym wzmocnieniom konkretnych zachowań. Kiedy przedszkolak robi coś nagannego, może spotkać się z krytyką czy też obojętnością ze strony grupy. Pozytywne wzmocnienie to uśmiech, miłe słowa czy pochwała dziecka. W ten sposób uczy się ono podporządkowania pewnym normom bez kontroli ze strony rodziców, a dzięki ocenom grupy rówieśniczej. Negatywna ocena ze strony kolegów stawia dziecko w trudnej sytuacji. Umożliwia jednak samodzielne radzenie sobie z wrogością innych, z czym może się ono spotkać w dorosłym życiu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Jaś i Janeczka, bohaterowie książek A. Schmidt, to para nierozłącznych przyjaciół z sąsiedztwa. Są ciekawscy, mają szalone pomysły i mnóstwo przygód. Bawią się, rozrabiają, razem odkrywają świat. Napisane prostym językiem opowiadania o ich codziennych perypetiach, to klasyka niderlandzkiej literatury dziecięcej. Znajdziemy w nich ilustrację scenek z życia dzieci, które bez przesadnej kontroli rodziców uczą się poprzez samodzielne doświadczanie świata.

Sąsiadka Jasia i Janeczki niesie wiadro. Wiadro z praniem.

– Mogę ja ponieść? – pyta Jaś?

– Nie, ja – mówi Janeczka.

– Możecie razem – proponuje sąsiadka. – Razem zanieście to wiadro do mojego ogrodu. Postawcie je przy sznurze do suszenia ubrań.

Jaś i Janeczka sapią z wysiłku. Wiadro jest bardzo ciężkie. Ale oni są bardzo silni! I dają radę.

– No! – mówi Janeczka. – Jesteśmy przy sznurze. Czy możemy rozwiesić pranie, proszę pani?

– Dobrze – odpowiada sąsiadka. – Rozwiesimy je we trójkę.

To ciężka praca, bo są duże poszwy.

– Poszwy rozwieszę sama – mówi sąsiadka. – Dla was są za ciężkie. Podajcie mi ręczniki.

Wreszcie skończyli. Jaś i Janeczka są cali czerwoni ze zmęczenia.

– Proszę – mówi sąsiadka – to dla was. Bardzo wam dziękuję.

Jaś i Janeczka dostają po tabliczce czekolady. Dużej tabliczce.

– Dziękujemy, proszę pani!

A.M.G. Schmidt, *Jaś i Janeczka*, t. 1, Warszawa 2018, s. 98-99.

Pozytywne relacje z rówieśnikami, pierwsze przyjaźnie, pozwalają dziecku na budowanie więzi, uczenie się zrozumiałej i płynnej komunikacji oraz wyrażanie własnych potrzeb i ocen. Dziecko, które często rozmawia i bawi się z innymi, jest bardziej empatyczne, otwarte w wyrażaniu uczuć. Ma też mniejsze opory przed kontaktem z innymi ludźmi.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*, Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Poznań-Warszawa 1985, s. 205.

W przyszłości nieraz będziecie musieli współdziałać z innymi, mierzyć się z innymi. Znajdziecie się w obliczu sytuacji, problemów i projektów czyniących życie tak podobnym do meczu, który musi być przecież rozegrany uczciwie; meczu, w którym gra rolę mądre użycie własnych energii, jasno sprecyzowany pogląd na ogólny kontekst społeczny; tego kontekstu jest się częścią; gra też rolę zdolność dostosowania tempa do innych oraz lojalny i szlachetny stosunek do sprawy współzawodnictwa.

Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązali przymierze z nimi i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich dzielnicach, szkołach i uni-

wersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa.* List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, 9, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 446.

Starajcie się gorliwie o dobro drugiego człowieka, wiernie wypełniajcie przyjęte zobowiązania. Nie wahajcie się rezygnować z radością z niektórych waszych rozrywek, akceptujcie wielkodusznie konieczne ofiary, dawajcie świadectwo waszej wiernej miłości do Jezusa, głosząc Jego Ewangelię zwłaszcza wśród waszych rówieśników.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII ŚDM, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Kraków 2014, s. 141-142.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich. Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazuję. Już was nie nazywam sługami, bo sługa nie wie, co czyni pan jego, ale nazwałem was przyjaciółmi, albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego (J 15,12-16).

Por. J 13,31-35; 15,1-11.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: „Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za «drugiego samego siebie», zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia". Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata (KKK 1931).

Por. KKK 1829; 1944.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Alemagna B., *Pięciu nieudanych*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.
Chmielewska I., *Pamiętnik Blumki*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2011.
Janczarski C., *Miś Uszatek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2016.
Schmidt A.M.G., *Jaś i Janeczka*, t. 1, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2018.
Stanecka Z., *Basia i kolega z Haiti*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem*. Orędzie na XXII ŚDM, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, wyd. M, Kraków 2014, s. 139-145.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Chapian M., *Bliski przyjaciel*, wyd. Pojednanie, Lublin 1993.

Franciszek, Twitter, 23.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 46.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, wyd. M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*. Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1985, s. 204-206.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

4.3. FILMOGRAFIA

Świat Elmo. Koledzy, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=1m6Qijx-Gcro [dostęp: 19.02.2020].

4.

Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

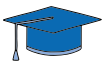
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Aktywność w środowisku

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wykształcenie postawy altruistycznej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wspólne przebywanie i zabawy w gronie grupy blokowej, podwórkowej.
- Czy znam moich sąsiadów, rówieśników?
- Czas i pomysły przeznaczone na budowanie wspólnoty blokowej, podwórkowej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoby mieszkające wokół mnie są moimi znajomymi.
- Wszystkie dzieci z mojego bloku, podwórka są moimi kolegami.
- Należy zorganizować czas, aby przebywać z kolegami i koleżankami z bloku lub podwórka.

Zasady

- Ze wszystkimi się witam i nawiązuję krótki dialog.
- Nie wyłączam nikogo z grona znajomych.
- Chętnie przebywam z moimi kolegami, koleżankami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wszystkie dzieci w bloku, na podwórku moralnie są moimi dziećmi.
- Powinno się mieć poczucie odpowiedzialności za wszystkich mieszkańców, a szczególnie za dzieci.
- Należy reagować na złe zachowanie, a pochwalać dobre.

Zasady

- Staram się nawiązywać kontakt z dziećmi z mojego bloku, podwórka.
- Pomagam w organizowaniu wspólnych spotkań, zabaw, wycieczek.
- Obserwuję, co dzieje się w środowisku blokowym, podwórkowym.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Środowisko rówieśnicze pełni ważną funkcję wychowawczą.
- Nauczyciel ma pośredni wpływ na środowisko dzieci poprzez kształtowanie ich postaw.
- Środowisko poza przedszkolem ma duży wpływ na wychowanie.

Zasady

- Odwiedzam miejsca zamieszkania moich podopiecznych.
- Obserwuję grupy środowiskowe dzieci.
- Podejmuję z rodzicami wspólne zadania wychowawcze.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujemy dzieciom i rodzicom podjęcie inicjatywy aktywizującej ich małą wspólnotę lokalną – blok, kamienicę. Może być to wystawa starych fotografii ze zbiorów mieszkańców, zaadaptowanie niewykorzystanej części wspólnej budynku (suszarnia, magazyn) na miejsce cyklicznych spotkań, organizacja lokalnego wydarzenia na pobliskim skwerze, w osiedlowym parku itp.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Nastąpiło wspólne poznanie się dzieci, rodziców i wychowawcy w środowisku podwórkowym, w bloku, w miejscu wspólnego zamieszkania[1]. Integracja małych wspólnot lokalnych staje się możliwa dzięki inicjatywom wychodzącym od młodych i od rodziców. Wspólne działania przyczyniają się do zacieśniania znajomości, więzi koleżeńskich, sympatii.

[1] „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie przez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej. Objawienie chrześcijańskie oferuje wielką pomoc w budowaniu wspólnoty osób, a równocześnie doprowadza nas do głębszego zrozumienia praw życia społecznego, które Stwórca zapisał w duchowej i społecznej naturze człowieka". KDK 23.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest całkowity brak kontroli nad środowiskiem blokowym, podwórkowym. Pojawia się obawa i strach w przypadku złego zachowania otoczenia sąsiedzkiego. Grupy blokowo-podwórkowe są pod wpływem agresywnych i wulgarnych grup patologicznych[2]. Brakuje umiejętnego zagospodarowania czasu na wspólną zabawę. Środowisko dorosłych jest bezradne wobec agresywnego zachowania pewnych grup blokowych i podwórkowych.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dojrzewaniu społecznemu muszą towarzyszyć konflikty. W grupie dzieci walczą ze sobą o to, kto będzie liderem, a kto pozostanie na marginesie. W tej walce wygrywa ten, kto umie być w centrum, kto umie skupić na sobie uwagę. Jednym ze sposobów jest robienie innym przykrości. Małe dziecko często dokucza nie dlatego, że jest z natury złośliwe, tylko dlatego, że widzi, jaki wpływ wywiera w ten sposób na otoczenie, nie zdając sobie najczęściej sprawy z tego, jak bardzo rani inne dziecko. Niekiedy dokuczanie jest formą odwetu na kolegach za to, co dzieje się w domu. Czasami dokuczają też dzieci bardzo nieśmiałe – ich niemiłe odzywki są wyrazem zakłopotania. Szorstkimi słowami pokrywają swoją bezradność w grupie, na wszelki wypadek odstraszając potencjalnych przyjaciół.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W opowiadaniu „Pippi jest poszukiwaczką rzeczy i wdaje się w bójkę", rezolutna bohaterka Astrid Lindgren rzuca wyzwanie grupie podwórkowych chuliganów, dokuczających młodszym dzieciom. Na tym przykładzie widzimy, ile krzywdy powoduje niewłaściwe zachowanie dzieci w grupie podwórkowej. Jednak

[2] „Wśród młodzieży w niektórych środowiskach szerzy się narkomania. Młodzi ludzie używają środków, które są straszliwe w skutkach i powodują zmiany dziś nieuleczalne. Mamy dwudziestoletnich młodzieńców i dziewczyny, które muszą umierać, bo ich organizm niszczy narkotyk. Ostrzegamy każdego młodego człowieka, żeby nie niszczył w sobie daru Bożego. Wytwarza się ten nałóg w kręgach młodzieży, w grupach przez jakąś ciekawość, gdy źli ludzie, którzy na tym zarabiają, podsuwają narkotyki". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*…, dz. cyt., s. 121.

najważniejsze jest tutaj zaakcentowanie faktu, że czasem jeden mocny głos w obronie słabszego, może bardzo dużo zdziałać. I wcale nie musi to być głos dorosłego.

W tej samej chwili furtka pobliskiej willi otworzyła się i wybiegł z niej pędem mały chłopiec. Miał wystraszoną minę, czemu nie można się było dziwić, gdyż w pogoni za nim wybiegło pięciu innych chłopców. Dopadli go niebawem i przycisnęli do płotu, gdzie wszyscy razem rzucili się na niego. Cała piątka jednocześnie zaczęła go szarpać i bić. Płakał i osłaniał twarz rękoma. (…)

– To ten wstrętny Bengt! On ciągle tylko się bije – odparł Tommy. – Pięciu na jednego, co za tchórze!

Pippi podeszła do chłopców i stuknęła Bengta palcem w plecy. (…)

– Czerwony Kapturek! Czerwony Kapturek!

Pippi stała pośrodku koła i uśmiechała się uprzejmie. Bengt czekał, aż wreszcie się rozzłości lub zacznie płakać, albo przynajmniej zobaczy wyraz strachu na jej twarzy. Gdy nic nie skutkowało, pchnął ją.

– Nie mogę powiedzieć, żebyś zachowywał się elegancko wobec dam! – oświadczyła Pippi, po czym uniosła go wysoko na swych silnych ramionach, podeszła do rosnącej w pobliżu brzozy i przewiesiła go przez gałąź. Potem wzięła następnego chłopca i przewiesiła go przez inną gałąź. Trzeciego zawiesiła na słupku od furtki przed jedną z willi, a czwartego przerzuciła przez sztachety, tak że spadł na rabatę kwiatową w sąsiednim ogrodzie. Ostatniego zaś z napastników posadziła w małym wózeczku, stojącym na drodze. Przez chwilę Pippi, Tommy i Annika stali, przyglądając się oniemiałym ze zdumienia chłopcom, aż wreszcie Pippi zawołała:

– Tchórze! Pięciu bije jednego! To jest tchórzostwo! I popychacie małą, bezbronną dziewczynkę! Fe, jak nieładnie!

– Chodźcie, idziemy do domu! – zwróciła się do Tommy'ego i Anniki, a następnie do Villego: – Jeżeli będą próbowali cię jeszcze kiedyś uderzyć, to zgłoś się do mnie.

A. Lindgren, *Pippi Pończoszanka*, Warszawa 2019, s. 27-30.

Gdy między dziećmi dochodzi do konfliktów, w pierwszym odruchu dorosły ma ochotę szybko zadziałać. Lepiej jednak naszą interwencję zachować jako

działanie awaryjne i pozwolić dziecku uporać się z problemem samodzielnie. Gwałtowna, nerwowa reakcja nic konstruktywnego nie, może je tylko dodatkowo przestraszyć. Zostawiając dziecku pole do samodzielnego rozwiązania trudnej sytuacji, wzmacniamy jego poczucie własnej wartości, a przez to zwiększamy szansę, że będzie potrafiło uporać się w przyszłości także z innymi problemami.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wybierajcie Chrystusa na swego najwspanialszego Mistrza i Nauczyciela. On was uwolni od egoistycznych namiętności, zamiłowania mody i chęci naśladowania ogółu. Ileż to młodych ludzi sądzi, że stają się wolni, ponieważ nie ulegają autorytetowi rodziców i wychowawców, podczas gdy nie zdają sobie sprawy, że stali się biernymi niewolnikami opinii byle jakiej grupy!

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela*. Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Poznań-Warszawa 1985, s. 153.

Wychować to tyle, co właściwie wprowadzić drugiego człowieka w jego wolność. Dzięki temu uczy się on jej wewnętrznych praw, uczy się ludzkiego bytu. Posłuszeństwo jest elementem, który służy sprawie tego wdrażania w wolność. Rzecz jasna, wychowanie wymaga akceptacji ze strony dziecka.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 229.

Przykład świętej Teresy z Lisieux zachęca nas do praktykowania małej drogi miłości, by nie przegapić okazji do dobrego słowa, uśmiechu, każdego małego gestu, zasiewającego pokój i przyjaźń. Na ekologię integralną składają się również proste codzienne gesty, przełamujące logikę przemocy, wyzysku, egoizmu. Tymczasem świat szalejącej konsumpcji jest równocześnie światem znęcania się nad życiem we wszystkich jego formach.

LS 230.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dawaj każdemu, kto cię prosi, a nie dopominaj się zwrotu od tego, który bierze twoje. Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie. Jeśli bowiem miłujecie tych tylko, którzy was miłują, jakaż za to dla was wdzięczność? Przecież i grzesznicy miłość okazują tym, którzy ich

miłują. I jeśli dobrze czynicie tym tylko, którzy wam dobrze czynią, jaka za to dla was wdzięczność? I grzesznicy to samo czynią. Jeśli pożyczek udzielacie tym, od których spodziewacie się zwrotu, jakaż za to należy się Wam wdzięczność? I grzesznicy pożyczają grzesznikom, żeby tyleż samo otrzymać. Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka, i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych. Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny (Łk 6,30-36).

Por. Mt 5,40-48.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Wszystko mieli wspólne" (Dz 4,32). Wszystko, co posiada prawdziwy chrześcijanin, powinien traktować jako dobro, które ma wspólne z innymi, oraz zawsze powinien być gotowy i chętny przyjść z pomocą najbardziej potrzebującym. Chrześcijanin jest zarządcą dóbr Pana (KKK 952).

Por. KKK 953.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Lindgren A., *Dzieci z Bullerbyn*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2019.

Lindgren A., *Pippi Pończoszanka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2019.

Lindgren A., *Przygody dzieci z ulicy Awanturników*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.

Milne A.A., *Kubuś Puchatek. Chatka Puchatka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Bóg bogaty w miłosierdzie*. Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela*. Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1985, s. 149-156.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1998.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.

4.3. FILMOGRAFIA

Listonosz Pat. Szalone naczynia, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=yYMKXfpmofo [dostęp: 19.02.2020].

5.

Dobre relacje międzyludzkie i międzykoleżeńskie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

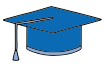
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kultura bycia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Znajomość i ocena wszystkich moich znajomych.
- Podział moich znajomych według określonych hierarchii wartości.
- Co dobrego zrobili dla mnie moi znajomi w ostatnim roku?
- Miłość do Boga i człowieka jest sensem ludzkiego życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy być pozytywnie nastawionym do innych.
- Należy odpłacać dobrem za dobro.
- Należy odpłacać dobrem za zło.

Zasady

- Dostrzegam pozytywne cechy moich znajomych.
- Staram się zrozumieć problemy moich bliskich.
- Staram się zapominać o doznanych urazach.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
- Moje dziecko ma taką samą godność jak dzieci innych rodziców.
- Zależy mi na szczęściu i powodzeniu sąsiadów i znajomych.

Zasady

- Nawiązuję życzliwy kontakt z sąsiadami.
- Zapraszam znajomych do mojego domu.
- Jestem uczynny.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy traktować z życzliwością środowisko wychowanków.
- Należy doceniać wychowawczą rolę środowiska pozaprzedszkolnego.
- Środowisko pozaszkolne powinno pomagać w procesie wychowawczym.

Zasady

- Dokładnie analizuję wartości środowiska pozaprzedszkolnego moich wychowanków.
- Daję przykład życzliwego stosunku do środowiska pozaprzedszkolnego. Szanuję inne osoby, instytucje i organizacje, które mają pozytywny wpływ na wychowanie dzieci.
- Dbam o swój wygląd i wizerunek.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Rozmawiamy z dziećmi o małych inicjatywach, które wspólnie z rodzicami mogą podjąć, by budować dobrą atmosferę w najbliższym otoczeniu sąsiedzkim. Może sąsiedzkie kolędowanie? Wizyta z opłatkiem u starszych i samotnych mieszkańców bloku w okresie świątecznym? Licytacja prac dzieci w szlachetnym celu, związanym z potrzebami najbliższego otoczenia? Warto zaznaczyć, że jesteśmy odpowiedzialni za tych, obok których żyjemy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość ludzi w swoim środowisku zna się na tyle, aby nawiązać dobry kontakt sąsiedzki. Mieszkańcy i sąsiedzi nie są sobie obcy. Dzieci rozumieją konieczność dzielenia życia z innymi[1]. Nie dominuje wzajemna niechęć wynikająca z różnicy wykształcenia czy posiadania[2].

[1] „Nie można młodości zmarnować. A przeżywa się ją dobrze w warunkach wspólnoty. Moja cząstka młodości staje się w wielkim zespole ogromną siłą. Przeżywajcie więc swą młodość we wspólnocie. Przeżywać młodość we wspólnocie to znaczy przeżywać ją w bliskim kontakcie z bliźnim. A nasz bliźni to kolega szkolny, i rodzina, i społeczeństwo, i cały Naród". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski…*, dz. cyt., s. 100.

[2] „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boga, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich". KDK 29.

1.10. ZAGROŻENIA

Pojawia się niezdrowa rywalizacja pomiędzy sąsiadami, mieszkańcami i wychowankami. Istnieje obawa i strach przed grupami patologicznymi występującymi w środowisku sąsiedzkim. Dzieci i młodzież niszczą dobro wspólne, przyrodę; dewastują bloki mieszkalne, klatki schodowe, place zabaw, urządzenia rekreacyjne. Wyzwala się agresja jako forma bycia i życia[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dzieci, szczególnie jedynacy, jeśli nie mają kontaktu z rówieśnikami, często rosną w przeświadczeniu bycia najlepszymi. Wraz z pójściem do przedszkola ich wyobrażenie o sobie zderzy się z wizerunkiem innych dzieci, wśród których z pewnością znajdą się lepsze od nich, bo przecież nikt nie jest najlepszy na każdym polu. Zabawa, dla ambitnych i przekonanych o własnej nieomylności maluchów, często przemienia się w rywalizację, nie stanowi zaś czystej, dziecięcej radości. Pierwsze porażki mogą przynieść zniechęcenie i wycofanie się z gry, a także lęk przed podejmowaniem kolejnych wyzwań.

Bez pomocy rodziców żadne dziecko nie będzie potrafiło właściwie przeżywać swoich porażek. Nie wykształci w sobie postawy: umiem przegrywać i wyciągać z klęski właściwe wnioski. To w oczach dorosłych dzieci przeglądają się przez długi czas jak w lustrze, budując własną samoocenę i hierarchię wartości. Dlatego warto już na samym początku socjalizacji w rówieśniczej grupie nauczyć malucha przekuwać wszelkie porażki na swoją korzyść.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Umiejętność wspólnej, twórczej zabawy wymaga otwartości na współpracę, a czasem decyzji o kompromisie. Bohater książki „Franklin się rządzi", mały żółwik, szybko przekonuje się, że czasem warto dopuścić do głosu kolegów, wtedy jest weselej i nie jest się skazanym na samotną zabawę.

[3] „Skłonności do agresji mają charakter wewnętrzny i drzemią w sercu człowieka. Niejednokrotnie, jako podświadome skłonności, wpływają na motywy jego działania". Por. S. Koller, *Agresja*, w: *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 24.

– Czemu to zawsze ty wybierasz zabawy? – mruknął miś.

Franklin nie odpowiedział na to ani słowem. Ustawili się do wyścigu. Miś pobiegł najszybciej.

Tuż za nim pędziła gąska. Żółwik zobaczył, że przegrywa, i zawołał:

– Ostatni wygrywa!

I dobiegł do mety na samym końcu.

– To nie fair – orzekł miś.

Franklin nie zwrócił na to uwagi.

– Zmęczyłem się tym bieganiem.

Miś nie włożył jednak na głowę bejsbolówki ani nawet nie spojrzał na swoją rękawicę bejsbolową. Najwyraźniej był bardzo zły.

– Jest za gorąco. Nie mam ochoty na grę – powiedział.

– Ja też – dodał bóbr.

– Wcale nie jest za gorąco! – odparł Franklin.

– Jest! – twardo rzekł miś.

– Nie jest! – upierał się żółwik.

– Nie chcę z tobą grać, Franklinie! – zawołał rozgniewany miś.

– To świetnie, bo ja też nie chcę z tobą grać! – odkrzyknął Franklin.

Zagrajmy w bejsbol – rzucił.

Żółwik bez słowa pożegnania odwrócił się na pięcie i pomaszerował do domu, tupiąc przez całą drogę. Wchodząc do domu, trzasnął drzwiami.

– Co się stało? – spytał tato, widząc zachmurzoną minę syna.

– Nie ma nawet z kim zagrać – burknął w odpowiedzi Franklin.

– Może koledzy wpadną do ciebie później? – zagadnął tato.

– Może – mruknął naburmuszony żółwik.

Poszedł do swojego pokoju i postanowił tego dnia w ogóle już nie wychodzić.

P. Bourgeois, *Franklin rządzi się*, Katowice 2010, s. 9-14.

Franklin jest bardzo kreatywny w wymyślaniu zabaw, jednak cały czas narzuca innym swoje pomysły. W pewnym momencie jego przyjaciele zauważają, że tylko on dobrze się bawi. Na tym przykładzie możemy pokazać dzieciom, jak ważna jest w grupie szczera rozmowa, robienie wspólnych ustaleń, uzgadnianie pewnych kwestii i poszukiwanie rozwiązań korzystnych dla wszystkich. Możemy też porozmawiać o różnicach pomiędzy byciem liderem, który scala grupę,

biorąc pod uwagę głos innych, a kimś kto nachalnie narzuca swoje zdanie, chcąc podporządkować innych własnym zachciankom.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Was, młodych, którzy instynktownie odruchowo wyrażacie swoją „wolę życia" w marzeniach i nadziejach, proszę byście się stawali „prorokami życia". Bądźcie prorokami słowem i czynem, buntując się przeciw cywilizacji egoizmu, która często traktuje człowieka jako narzędzie zamiast jako cel, depcząc jego godność i uczucia w imię korzyści materialnej; bądźcie prorokami, pomagając w konkretny sposób tym, którzy was potrzebują i którzy bez waszej pomocy mogliby ulec pokusie rozpaczy.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego*. Orędzie Jana Pawła II na XI ŚDM, Watykan, 26.11.1995, 6, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 114.

Wasza młodość nie jest tylko waszą własnością osobistą czy pokoleniową – należy ona do całokształtu tej drogi, jaką przebywa każdy człowiek w swoim życiowym itinerarium, a zarazem jest jakimś szczególnym dobrem wszystkich.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 1, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 6.

Módlmy się, abyśmy mieli serce otwarte na imigrantów. Bóg będzie nas sądził na podstawie tego, jak traktowaliśmy najbardziej potrzebujących.

Franciszek, Twitter, 8.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 63.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Następnie przywołał do siebie Dwunastu i zaczął rozsyłać ich po dwóch. Dał im też władzę nad duchami nieczystymi i przykazał im, żeby nic z sobą nie brali na drogę prócz laski: ani chleba, ani torby, ani pieniędzy w trzosie. „Ale idźcie obuci w sandały i nie wdziewajcie dwóch sukien!" I mówił do nich: „Gdy do jakiego domu wejdziecie, zostańcie tam, aż stamtąd wyjdziecie. Jeśli w jakim miejscu was nie przyjmą i nie będą słuchać, wychodząc stamtąd strząśnijcie proch z nóg waszych na świadectwo dla nich!" Oni więc wyszli i wzywali do nawrócenia. Wyrzucali też wiele złych duchów oraz wielu chorych namaszczali olejem i uzdrawiali (Mk 6,7-13).

Por. Łk 6,35; 10,27.

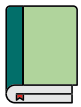
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy. (…) W stosunku do ludzi uzdalnia ona do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności względem osób i dobra wspólnego. Człowiek sprawiedliwy, często wspominany w Piśmie świętym, wyróżnia się stałą uczciwością swoich myśli i prawością swojego postępowania w stosunku do bliźniego (KKK 1807).

Por. KKK 1459; 1939; 2477.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin rządzi się*, wyd. Debit, Katowice 2010.
Lobel A., *Żabek i Ropuch. Przyjaźń*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015.
McKee D., *Elmer i zagubiony miś*, wyd. Papilon, Poznań 2014.
Schaapman K., *Mysi domek. Sam i Julia*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2014.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Cencini A., *Jak dobrze jest przebywać razem*, Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, Warszawa 1998.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, Twitter, 8.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 63.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List apostolski do młodych z całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego*. Orędzie Jana Pawła II na XI ŚDM, Watykan, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 110-116.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Majka J., *Filozofia społeczna*, wyd. TUM, Wrocław 1982.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, Warszawa 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pokrywka M., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, wyd. M, Kraków 2006.

Sobór Watykański II, Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

4.3. FILMOGRAFIA

Pat i Mat. Karuzela, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=30UQzalP_K4, [dostęp: 21.02.2020].

6.

Wartość grupy społecznej, w której się żyje

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko społeczne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości do innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Ludzie z mojego otoczenia wpływają na moje życie.
- Moje środowisko wpływa na moją osobowość.
- Wielkie miasto, miasteczko, wioska, w których żyję, dostarczają mi wielu wartości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Akceptacja miejsca i środowiska, w którym się żyje.
- Każdy styl i sposób życia można zmienić na lepszy albo go pogorszyć.
- Każdy jest cząstką społeczności, w której żyje.

Zasady

- Poznaję historię miejsca mojego życia i osoby, które przyczyniły się do jego rozwoju.
- Odkrywam wartości mojej społeczności.
- Staję w obronie mojego domu, środowiska.
- Nie pogardzam żadną ze spotkanych społeczności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Ludzie, którzy mnie otaczają, są moimi braćmi.
- Nie należy mówić źle o swoim środowisku.
- Miejsce, środowisko, w którym żyję, jest częścią mojego życia.

Zasady

- Doceniam miejsce, środowisko, w którym żyjemy.
- Dbam o dobro wspólne: wygląd mojego domu, ulicy, osiedla.
- Identyfikuję się z ludźmi z mojego miejsca zamieszkania.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja miejsca swojego życia, swojej pracy.
- W każdym miejscu na Ziemi można osiągać właściwy rozwój osoby i społeczności.
- Uczniowie pochodzący z różnych środowisk noszą w sobie tę samą godność.

Zasady

- Poznaję środowisko życia moich wychowanków.
- Wspólnie organizujemy działania na korzyść miejsca naszego życia.
- Analizuję, jaki wpływ miała, ma i będzie miała szkoła na miejscowe środowisko.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci poproszone są o przyniesienie z domu przedmiotów związanych z regionem, miejscowością, z której pochodzą. Mogą to być pamiątki rodzinne, przedmioty, które mają swoją historię lub mają dla nich znaczenie sentymentalne (zdjęcie, historyczna pocztówka, portret przodka, odznaczenie wojenne). Następnie wychowankowie opowiadają o swoich pamiątkach i o ich związku z miejscem, w którym mieszkają.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Doceniamy ludzi[1] i miejsce, w którym żyjemy. Jesteśmy życzliwie nastawieni do każdego człowieka. Szanujemy[2] swoich bliższych i dalszych sąsiadów, jesteśmy zawsze gotowi do udzielenia pomocy. Nasze środowisko nie stanowi „zamkniętego kręgu", okazujemy innym zainteresowanie i chęć udzielenia pomocy. Razem z pracownikami przedszkola, pedagogami, wychowankami i rodzicami działamy na rzecz naszego otoczenia. Potrafimy wspólnie przeprowadzić konstruktywną ocenę środowiska.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postawy niechęci i ciągłej krytyki swojego środowiska. Może się pojawić agresja wobec współmieszkańców albo wobec wspólnego dobra[3]. Wychowankom grozi brak umiejętności adaptowania się do środowiska, trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych, brak wiedzy, brak zainteresowania się historią swojej wioski, miasta lub osiedla.

---

[1] „Solidarność pomaga nam dostrzec «drugiego» – osobę, lud czy naród – nie jako narzędzie (…), ale jako «podobnego nam», jako «pomoc», czyniąc go na równi z sobą uczestnikiem «uczty życia», na którą Pan Bóg zaprasza jednakowo wszystkich ludzi". SRS 40; por. Rdz 2,18.

[2] „Szacunek dla osoby ludzkiej. Przechodząc do praktycznych i pilniejszych wniosków, Sobór kładzie silny nacisk na szacunek dla człowieka, tak by poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia, aby nie naśladowali owego bogacza, który nie wykazał żadnej troski o ubogiego Łazarza". KDK 27.

[3] „Więzi społeczne mogą tworzyć z jednej strony struktury dobra, ale mogą też służyć rozbudowywaniu struktur zła". Drożdż M., *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych*, „Studia Socialia Cracoviensia" 6 (2014), nr 1 (10), s. 40.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Więzi rodzinne pełnią funkcję osiową, wyznaczając drogę rozwoju człowieka. Rodzina czy to miejska, czy wiejska nadal pozostaje dla człowieka punktem odniesienia, swoistym zwierciadłem, w którym odbija się jego osobowość.

Rodzina jest więc środowiskiem, w którym dziecko w sposób naturalny przyswaja wartości kulturalne, etyczne i społeczne, zapewnia odpowiedni rozwój swoim członkom, a tym samym wpływa na rozwój społeczeństwa. W prawidłowo zorganizowanej rodzinie, w klimacie miłości, zrozumienia dziecko otrzymuje pełne wsparcie, poczucie bezpieczeństwa i możliwość przeżywania szczęśliwego dzieciństwa. Jeśli kondycja rodziny pogarsza się, odbija się to ujemnie na funkcjonowaniu i losach zarówno jednostek, jak i społeczeństwa.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

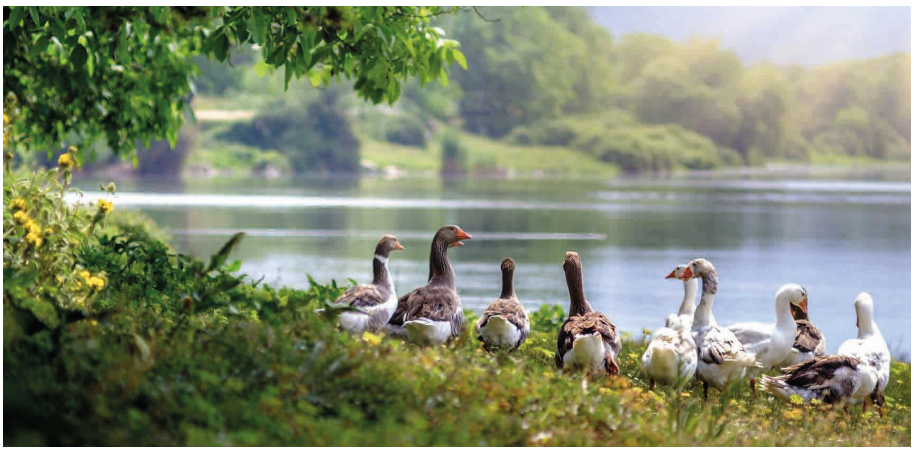
Srebrny, mały lisek polarny, żeby docenić własne środowisko, własną rodzinę, potrzebuje odbyć daleką podróż. Znudzony życiem na Grenlandii, wśród innych lisów polarnych, wyrusza na poszukiwanie ciekawszego miejsca. Kiedy wydaje się, że już takie znalazł, okazuje się, że rzeczywistość nie jest tak kolorowa, jak mu się to wydawało. Po tym odkryciu lisek zaczyna bardzo tęsknić za swoim domem i tymi, od których uciekał.

Wkrótce był na miejscu. Zapiszczał radośnie, a wtedy przybiegli: mama, tata, jego kuzyni, dziadkowie i koledzy, małe lisy i duże lisy.

– Srebrny, Srebrny! – wołali uradowani. Wyściskał się ze wszystkimi i ucałował ich: cmok, cmok. Mniejsze liski, którym kiedyś dokuczał, polizał w nos. A one przechodziły mu pod brzuchem i łaskotały go ogonami: gili, gili. Kiedy się z wszystkimi przywitał, opowiedział im o swojej podróży. Jak płynął po ogromnym oceanie. I kosztował soczystych owoców na zielonej wyspie. I jak spotkał bandę niedobrych lisów. A potem zobaczył zwierzątka z puszystymi ogonami. I jak bardzo tęsknił za domem. Opisał im lodołamacz i mruczenie fal.

Zrobiło się późno i ciemno. Powietrze pachniało już fioletową nocą polarną. Srebrny zwinął się w kłębek, tak jak cała jego rodzina. Powiercił się, pokręcił i ziewnął trzy razy. Zamknął oczy i zasnął razem z całym stadem lisów polarnych. Mieli piękne, kolorowe sny.

A. Ginko, *Podróż Srebrnego*, Warszawa 2014, s. 28-30.

Po wielu perypetiach Srebrny dochodzi do wniosku, że „wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej". Tę prawdę, starą jak świat, znają wszyscy, a jednak, żeby w pełni ją przyjąć i zaakceptować, każdy potrzebuje własnych doświadczeń. „Podróż Srebrnego" to ciepła, poruszająca historia o sile marzeń oraz poszukiwaniu swojego miejsca na świecie. Może stanowić przyczynek do rozmowy z dziećmi o tym, że warto doceniać miejsce w którym żyjemy. Ono nas kształtuje, ma wpływ na naszą osobowość. Natomiast zawsze trzeba szukać swojej drogi, która niekiedy prowadzi daleko od rodzinnych stron. Gdziekolwiek jednak się jest, nie można odcinać się od własnych korzeni, bo one są częścią naszej tożsamości.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Bez „porządku moralnego", uporządkowane współżycie jest nieustannie zagrożone i nieuchronnie atakowane. Głębokie przekonanie moralne kształtuje właśnie sumienie obywateli, pobudzając ich do ludzkiego i braterskiego współżycia, we wzajemnym poszanowaniu, w obustronnym zrozumieniu i obopólnej pomocy. W ten sposób miasto, jakkolwiek wielkie i rozproszone, będzie miało swoją duszę i nie będzie mogło nazywać się aglomeracją jednostek, które nie znają się wzajemnie, lecz raczej wielką rodziną, której członkowie za cel stawiają sobie zrozumienie siebie i wzajemne pomaganie sobie.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 100.

Społeczeństwo, w którym brak jest silnej inspiracji moralnej, które nie jest oświecane światłem z góry, które do życia ludzkiego i jego godności nie odnosi się z szacunkiem – nie będzie mogło stworzyć prawdziwych podstaw do odnowy życia ani podać pomocnej dłoni tym, co często są ofiarami egoizmu i braków, za które sami nie odpowiadają.

Jan Paweł II, *Wierzę w was*. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Poznań-Warszawa 1985, s. 17.

Ukształtowana osobowość moralna stanowi (…) najistotniejszy wkład, jaki możecie wnieść do życia wspólnotowego, do rodziny, do społeczeństwa, do działalności zawodowej, a także do działalności kulturalnej czy politycznej – wreszcie do samej wspólnoty Kościoła, z którą jesteście, lub będziecie kiedykolwiek związani.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 7, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 19.

W istocie degradacja środowiska i degradacja społeczeństwa wyrządzają szczególną szkodę najsłabszym mieszkańcom planety. Zarówno wspólne doświadczenia życia codziennego, jak badania naukowe wskazują, że najpoważniejsze skutki wszystkich przestępstw przeciwko środowisku znoszą ludzie najubożsi.

LS 48.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nie zapominajcie o dobroczynności i wzajemnej więzi (Hbr 13,16).

Nie tylko za nimi proszę, ale i za tymi, którzy dzięki ich słowu będą wierzyć we Mnie; aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, że Ty Mnie posłałeś. I także chwałę, którą Mi dałeś, przekazałem im, aby stanowili jedno, tak jak My jedno stanowimy (J 17,20-22).

Por. Iz 53,11; Łk 22,19; 1Kor 10,16-17; Flp 1,5.

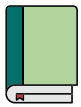
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Coraz bardziej pogłębia się wzajemna zależność ludzi. Rozszerza się ona stopniowo na całą ziemię. Jedność rodziny ludzkiej, obejmującej osoby cieszące się równą godnością naturalną, zakłada powszechne dobro wspólne. Domaga się ono organizacji wspólnoty narodów zdolnej zaradzać różnym potrzebom ludzi, zarówno na tych odcinkach życia społecznego, do których należą: wyżywienie, zdrowie, wychowanie, praca, jak i w pewnych specjalnych sytuacjach mogących tu i ówdzie występować (…) zaradzenia biedzie uchodźców rozproszonych po całym świecie (…) wspomagania emigrantów oraz ich rodzin (KKK 1911).

Por. KKK 1882; 1932; 2444; 2448.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Berner R.S., *Jesień na ulicy Czereśniowej*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2012.
Bogucka K., *Rok w mieście*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2015.
Ginko A., *Podróż Srebrnego*, wyd. Wilga, Warszawa 2014.
Kozieł-Nowak M., *Rok na wsi*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Schneider L., *Zuzia jedzie na wieś*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2010.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est.* O miłości chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2006.

Drożdż M., *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych*, „Studia Socialia Cracoviensia" 6 (2014), nr 1 (10), s. 29-41.

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 97-101.

Jan Paweł II, *Wierzę w was.* Przemówienia do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1985, s. 15-18.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świeie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Twardowski J., *Wieś*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 272.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1998.

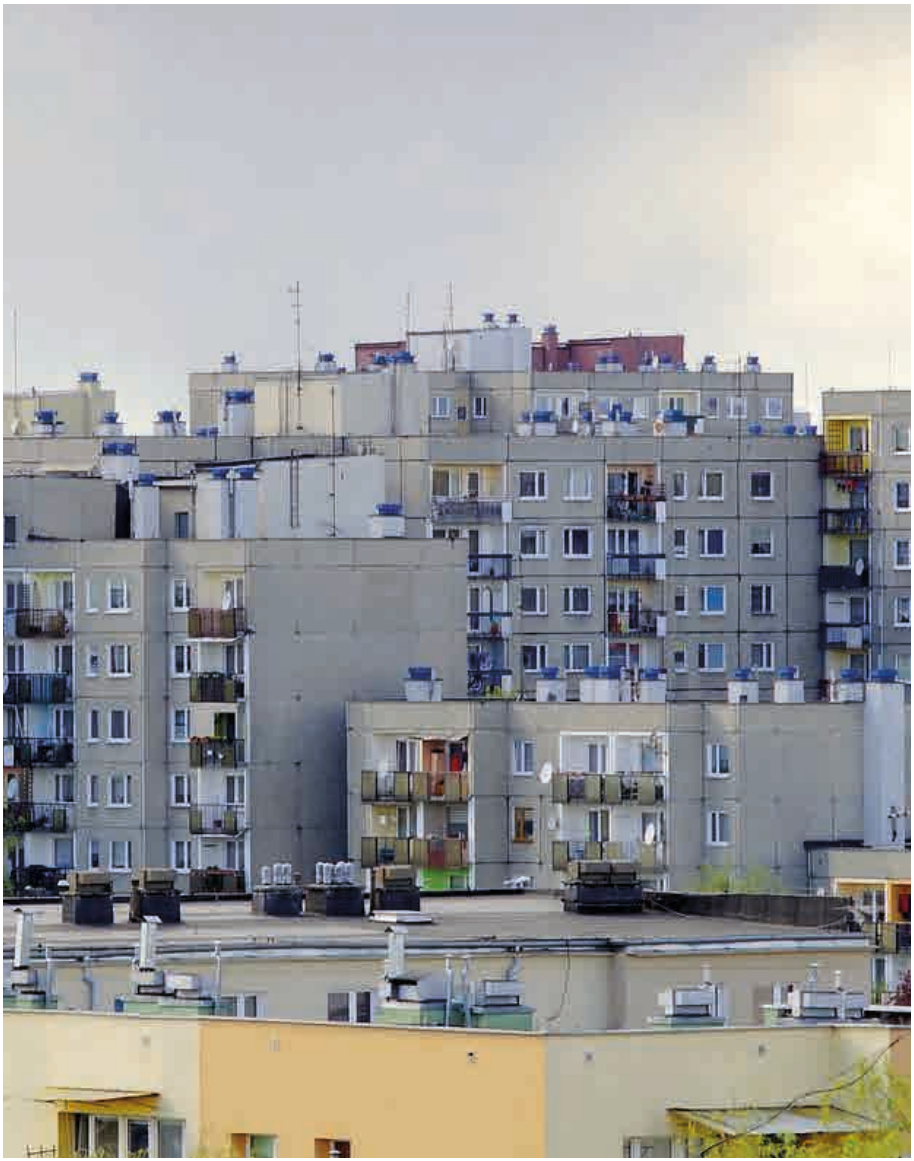
Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2008.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień. Rozważania*, wyd. Soli Deo, wyd. Apostolicum, Warszawa-Ząbki 2001.

4.3. FILMOGRAFIA

Bracia Koala. Urodzinowa niespodzianka Paty, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=U8HI9qbG-o4 [dostęp: 19.02.2020].

7.

Wartości wspólnotowego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości do innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dwa wymiary życia: osobisty i społeczny.
- Jestem w rodzinie ludzkiej.
- Wpływ społeczności na moją osobowość.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Podstawą relacji z innymi jest życzliwość.
- Drugi człowiek ma taką samą wartość jak ja.
- Należy dbać o dobre relacje z innymi.

Zasady

- Mam stały kontakt ze znajomymi.
- Dzielę się swoimi sukcesami, porażkami i przeżyciami.
- Zapraszam do wspólnego spędzania czasu wolnego moje rodzeństwo i rodziców.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy mówić dobrze o swoich bliskich i znajomych.
- Trzeba odkrywać wartości u innych ludzi.
- Rodzina, przedszkole mojego dziecka i miejsce pracy powinny być dla mnie przyjaznym środowiskiem.

Zasady

- Jestem w stałym kontakcie z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi.
- Chętnie organizuję wspólne spotkania, weekendy i urlopy.
- Poprzez swoją otwartość dla różnych środowisk, pokazuję dziecku znaczenie wspólnotowego życia.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja środowiska, w którym się mieszka, pracuje i wypoczywa.
- Należy podtrzymywać dawne znajomości.
- Obowiązuje postawa otwartości wobec ludzi: wychowanków, ich rodziców, przyjaciół, znajomych.

Zasady

- Poszukuję dobra w moich wychowankach, w ich rodzicach i staram się pomagać im w życiu.

- Uczestniczę w problemach przedszkola, moich podopiecznych i moich znajomych.
- Dzielę swój wolny czas z innymi, wymieniam poglądy, wspólnie wypoczywam.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Siadamy w kole na dywanie i każde dziecko układa krótką rymowankę, mówiącą o dobrych cechach koleżanki lub kolegi, siedzącego po swojej prawej stronie. Np. „Dorotka wszystkim się dzieli, by inni byli weseli"; „Jeremi, nasz drogi kolega, pociesza, gdy nam coś dolega". Reszta grupy może włączać się i podpowiadać. W ten sposób po kolei każde dziecko usłyszy na swój temat kilka ciepłych słów, co wzmocni jego poczucie wartości, a innym uświadomi, że każde z nich ma swoje wyjątkowe miejsce w tworzeniu wspólnoty przedszkolnej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość dzieci potrafi nawiązywać i podtrzymywać pozytywne relacje międzyludzkie[1]. Wychowankowie są otwarci na poznawanie nowych ludzi, nie zaniedbując jednocześnie starych znajomości. Dbają w jednakowy sposób o wszystkich bliskich i przyjaciół. Dzieci starają się, aby najbliżsi nie czuli się osamotnieni – pamiętają o ich świętach i utrzymują z nimi stały kontakt.

1.10. ZAGROŻENIA

Utrwalają się negatywne relacje w środowisku domowym, szkolnym i w miejscu zamieszkania. Niechęć rodziców do określonych osób przenosi się na postawę dzieci. Krąg rodzinny i kręgi znajomych są zredukowane i zamknięte. Bardzo sporadycznie dochodzi do wzajemnych spotkań i do wymiany informacji o sobie. Następuje zamieszanie w hierarchii relacji; przygodne znajomo-

[1] „Owa jedność wyraża się w całym bogactwie i różnorodności rodziny ludzkiej: w wielorakości ras, kultur, języków i dziejów. Jesteśmy przeto powołani do tego, aby podstawową solidarność rodziny ludzkiej uznać za zasadniczy warunek współżycia na tej ziemi". Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju.* Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju 1987, 8.12.1986, 1, [online:] https://www.niedziela.pl/artykul/2280/Oredzie-na-XX-Swiatowy--Dzien-Pokoju---1 [dostęp: 26.06.2020].

ści dominują nad więzami rodzinnymi[2]. Brak kontaktów z drugim człowiekiem prowadzi do osamotnienia i zamknięcia się w sobie, a to z kolei uniemożliwia powstawanie rozwiniętych więzi społecznych[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek jest istotą społeczną. W społeczeństwie realizuje swoje podstawowe potrzeby np. bezpieczeństwa, przynależności, szacunku, samorealizacji i rozwoju.

[2] „Komunia małżeńska stanowi fundament, na którym powstaje szersza komunia rodziny (…). Komunia zakorzenia się w naturalnych więzach ciała i krwi, rozwija się i doskonali w sposób prawdziwie ludzki poprzez zawiązywanie i rozwijanie głębszych jeszcze i bogatszych więzów ducha". FC 21.

[3] „Spośród więzów społecznych, które są konieczne do doskonalenia człowieka, jedne, takie jak rodzina i wspólnota polityczna, bardziej bezpośrednio odpowiadają jego wewnętrznej naturze; inne wynikają raczej z jego wolnej woli. W naszej obecnej epoce z dnia na dzień mnożą się z różnych przyczyn wzajemne powiązania i zależności; w ten sposób powstają różnorodne stowarzyszenia i instytucje, czy to prawa publicznego, czy prywatnego. To zaś zjawisko, które nazywa się socjalizacją, chociaż z pewnością nie jest pozbawione niebezpieczeństw, wpływa jednak bardzo korzystnie na umacnianie i rozwijanie przymiotów osoby ludzkiej oraz na ochronę jej praw". KDK 25.

Człowiek od momentu narodzin podlega socjalizacji, czyli procesowi kształtowania, w wyniku którego staje się członkiem określonej społeczności. W trakcie socjalizacji, która w największym stopniu dotyczy dzieci i młodzieży (socjalizacja pierwotna), jednostka przyswaja sobie umiejętności niezbędne do życia, np. rozumienie znaków, symboli (w tym narodowych), porozumiewanie się, role społeczne, np. dziecka, ojca, pracownika, obywatela, Polaka, katolika, reguły, ideały, normy postępowania, umiejętności posługiwania się różnymi przedmiotami, charakterystycznymi dla danego społeczeństwa.

Proces socjalizacji wtórnej dotyczy dorosłego osobnika i trwa do końca życia. W wyniku socjalizacji wtórnej człowiek modyfikuje wcześniej poznane wzorce i role społeczne, zdarza się, że niektóre z nich lub nawet wszystkie odrzuca. Wśród procesów oddziaływania społeczeństwa na jednostkę znane jest zjawisko resocjalizacji, czyli powrotu do odrzuconych norm i wartości, tj. ponownej socjalizacji.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ze wzruszającej książeczki „Niedźwiedź łowca motyli" dziecko dowie się, jak wielka jest siła wsparcia wspólnoty trzymającej się razem. Choć niedźwiedź, bohater książki był z natury samotnikiem, miał wielkie serce i zawsze pomagał motylom, które wpadały do wody mocząc sobie skrzydełka. Kiedy pewnego razu on sam zaczął tonąć, na pomoc ruszyły mu właśnie motyle. Gdyby działały w pojedynkę, na pewno nie zdołałyby uratować wielkiego zwierza. W grupie jednak, łącząc siły, dokonały niemożliwego.

Pewnego dnia, ratując kolejnego motyla, Niedźwiedź poślizgnął się i wpadł do wody. Tak gwałtownie wymachiwał łapami, by utrzymać się na powierzchni, że jezioro wyglądało jak wzburzone morze. Niedźwiedź nie umiał pływać! (…) Nagle wielka kolorowa chmura rzuciła cień na jezioro. Była to chmura motyli: wszystkich, które Niedźwiedź dotąd ocalił. Motyle chwyciły Niedźwiedzia swoimi nóżkami i uniosły jak piórko na szczyt góry. Położyły go tam, by wysuszył się na słońcu. Niedźwiedź spał głęboko przez wiele dni. Słońce grzało go w dzień, a gdy zapadła noc, motyle dbały, by się nie przeziębił. Wreszcie pewnego wieczoru

Niedźwiedź obudził się. Motyle czuwały przy nim zamyślone. Gdy spostrzegły, że otworzył oczy, zatrzepotały z radości.

S. Isern, *Niedźwiedź łowca motyli*, Toruń 2013, s. 19-26.

Na podstawie powyższego fragmentu książeczki „Niedźwiedź łowca motyli" można porozmawiać z dziećmi o cechach charakterystycznych dobrej wspólnoty, a także o tym, jak istotne dla jej tworzenia jest wychodzenie poza krąg własnych potrzeb i interesów, empatia oraz bezinteresowność. Opowiadanie to w niesamowity sposób ukazuje radość, jaka płynie z uczestniczenia we wspólnocie i jak wielka siła twórcza jest w nią wpisana.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby. Ci, którzy posiadają większe znaczenie, dysponując większymi zasobami dóbr i usług, winni poczuwać się do odpowiedzialności za słabszych i być gotowi do dzielenia z nimi tego, co posiadają. Słabsi ze swej strony, postę-

pując w tym samym duchu solidarności, nie powinni przyjmować postawy czysto biernej lub niszczącej tkankę społeczną, ale dopominając się o swoje słuszne prawa, winni również dawać swój należny wkład w dobro wspólne. Grupy pośrednie zaś nie powinny egoistycznie popierać własnych interesów, ale szanować interesy drugich.

SRS 39.

Jeśli ktoś czasem mówi do drugiego: „Idź do domu, jesteś bezużyteczny", jest to nieprawda, bo nikt nie jest bezużyteczny w Kościele, wszyscy jesteśmy niezbędni, by zbudować tę Świątynię. Nikt nie jest drugorzędny. Nikt nie jest najważniejszy w Kościele, wszyscy jesteśmy równi w oczach Boga. (…) Nikt nie jest bezimienny: Wszyscy tworzymy i budujemy Kościół. Zachęca nas to także do refleksji nad faktem, że jeśli brakuje cegiełki naszego życia chrześcijańskiego, brakuje czegoś pięknu Kościoła. Niektórzy mówią: „Ja z Kościołem nie mam nic wspólnego", ale w ten sposób odpada cegiełka jednego życia z tej pięknej Świątyni. Nikt nie może sobie pójść, wszyscy musimy wnosić w Kościół nasze życie, nasze serce, naszą miłość, naszą myśl, naszą pracę: wszyscy razem.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 17.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich. To dążenie niech was ożywia; ono też było w Chrystusie Jezusie (Flp 2,2-5).

Por. Dz 4,32-36; 2,41-47; 1Kor 1,10-11; 5,11.

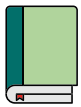
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie (KKK 1879).

KKK 959; 1905; 1907; 2404.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Alemagna B., *Pięciu nieudanych*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.
Alemagna B., *Tuli-pucho-kłaczek*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2017.
Gawryluk B., *Mali bohaterowie*, wyd. Literatura, Warszawa 2018.
Ginko A., *Podróż Srebrnego*, wyd. Wilga, Warszawa 2014.
Isern S., *Niedźwiedź łowca motyli*, wyd. Tako, Toruń 2013.
McKee D., *Przyjaciele Elmera*, wyd. Papilon, Poznań 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 17.
Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. Antyk, Kęty 2004.
Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, adh. *Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 921-1000.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju.* Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju 1987, 8.12.1986, [online:] https://www.niedziela.pl/artykul/2280/Oredzie-na-XX-Swiatowy-Dzien-Pokoju---1 [dostęp: 26.06.2020].

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2009.

Laniado N., *Zamiast telewizji*, wyd. eSPe, Kraków 2006.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

Nawrot J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Sujak E., *ABC psychologii komunikacji*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

4.3. FILMOGRAFIA

Listonosz Pat. Big Band Ukulelistów z Zielonej Doliny, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=l4FfJRsBlnU [dostęp: 19.02.2020].

8.

Wartości przekazywane przez słuchowiska radiowe

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

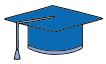
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność gromadzenia i weryfikowania informacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Porządkowanie i selekcja informacji radiowych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Informacja radiowa poszerza wiedzę o świecie.
- Typy audycji radiowych.
- Radio – przekaz słowny i muzyczny.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy słuchać radia ze świadomością, o czym mówią i jakie wartości przekazują stacje.
- Należy stosować kryterium wiarygodności wobec przekazywanych treści.
- Poprzez radio nawiązuje się relacje z innymi.

Zasady

- Wybieram konkretne i właściwe: audycje, informacje, muzykę.
- Kontaktuję się z daną stacją radiową.
- Unikam natłoku niepotrzebnych informacji i muzyki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Informacja radiowa nie zawsze jest zgodna z prawdą.
- Należy stosować ocenę moralną przekazu radiowego i ocenę jego przydatności.
- Radio powinno informować, pomagać w życiu, bawić i przekazywać wartości kultury.

Zasady

- Interesuję się, jakich audycji słucha moje dziecko.
- Stosuję selektywny wybór przekazu słownego i muzycznego.
- Dzielę się z innymi otrzymanymi informacjami oraz przeżyciami związanymi ze słuchanymi audycjami.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Przez radio nawiązuje się kontakt z innymi.
- Radio powinno wychowywać.
- Przedszkole i wychowawca powinni reagować na treści przekazywane w określonych programach.

Zasady

- Wspólnie z wychowankami słuchamy określonych audycji radiowych.

- Traktuję radio jako pomoc dydaktyczno-wychowawczą[1].
- Audycje radiowe są inspiracją do poszukiwania nowych metod wychowawczych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczkę do wybranej rozgłośni radiowej. Dzieci poznają tajniki powstawania audycji, dowiadują się, na czym polega praca redakcji radiowej. Odkrywają różne zadania, jakie mają pracownicy radia. Mają możliwość stworzenia własnej audycji pod okiem profesjonalistów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W sposób mądry i uporządkowany słuchamy radia oraz krytycznie ustosunkowujemy się do przekazywanych informacji i audycji. Poddajemy selekcji wiadomości uzyskiwane drogą radiową, w miarę możliwości porównujemy je z informacjami pochodzącymi z innych źródeł masowego przekazu. Nasz kontakt

[1] „Podobnie skutecznego wsparcia należy udzielać przede wszystkim dobrym audycjom radiowym i programom telewizyjnym, które są wartościowe dla rodzin. Szczególnie gorliwie powinny być popierane audycje katolickie, które nakłaniają słuchaczy i widzów do uczestniczenia w życiu Kościoła i przekazują im prawdy religijne. Tam, gdzie zajdzie taka potrzeba, należy z rozmysłem tworzyć katolickie stacje nadawcze, troszcząc się, aby ich audycje odznaczały się odpowiednim poziomem merytorycznym i skutecznością oddziaływania". KDK 14.

z radiem nie ogranicza się jedynie do słuchania programów informacyjnych, radio dostarcza nam także rozrywki intelektualnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Chaotycznie słuchamy wszystkiego, co jest przekazywane na antenie, nie przykładając wagi do upowszechnianych treści[2]. Przekaz radiowy przyjmujemy bez oceny moralnej i bez weryfikacji z rzeczywistością. Zbyt dużo cennego czasu poświęcamy na bezwartościowe audycje, nie koncentrujemy się na wyławianiu z chaosu informacyjnego najważniejszych treści. Radio spełnia głównie cele komercyjne i przeszkadza nam w refleksyjnym sposobie życia[3].

[2] „Bardzo łatwo jest dokonać złego wyboru, ponieważ zło przenika czasem pod pozorem dobra. Trzeba więc, abyście umieli wybierać dobro". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*…, dz. cyt., s. 160.

[3] „Każda treść o charakterze informacyjnym kształtowana jest w taki sposób, by odbiorca mógł ją zrozumieć i przyjąć. Dlatego jeśli zdarza się, że informacja mająca dotrzeć do odbiorcy w jakiś sposób doznaje zakłóceń, np. przez zafałszowane prawdy, wówczas rodzi się zagrożenie nie tylko dla osobistego rozwoju konkretnej jednostki, ale i dla pełnego rozwoju całego społeczeństwa". A. Zwoliński, *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 507; por. Jan Paweł II, *Informacja, odpowiedzialna wolność.* Przemówienie do dziennikarzy zagranicznych, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 24.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dziecko przedszkolne chętnie słucha audycji o zwierzętach i o ludziach wykonujących znane czynności. Lubi także prostą muzykę instrumentalną i piosenki. W szóstym roku życia programy takie przestają mu się podobać. Skłania się bardziej ku programom rozrywkowym niż kształcącym. Jego uwagę przyciągają audycje o niesamowitych przygodach, zabawne historie i muzyka popularna. W większości wypadków dzieci nie lubią programów poważnych, takich jak pogadanki edukacyjne. Chłopcy wolą audycje wesołe, w których znajdują przygodę i tajemniczość, podczas gdy dziewczynki lubią muzykę popularną i rozmaite słuchowiska.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Ptasie radio" Juliana Tuwima to klasyka polskiej poezji dziecięcej. W wierszu, na przykładzie świata zwierząt (ptaków), w obrazowy sposób został zilustrowany medialny chaos informacyjny. Historia ptasiej audycji jest dobrym punktem wyjścia do rozmów na temat krytycznego spojrzenia na świat mediów i na programy, które nie wnoszą nic pożytecznego do naszego życia. Warto świadomie dobierać audycje i słuchowiska radiowe, zgodnie z naszymi zainteresowaniami i wiekiem tak, aby dobrze wykorzystać tak wspaniałą okazję do rozrywki i poznawania świata.

Halo, halo! Tutaj ptasie radio w brzozowym gaju,
Nadajemy audycję z ptasiego kraju.
Proszę, niech każdy nastawi aparat,
Bo sfrunęły się ptaszki dla odbycia narad (…)
I od razu wszystkie ptaki
W szczebiot, w świegot, w zgiełk – o taki:
„Daj tu! Rzuć tu! Co masz? Wiórek?
Piórko? Ziarnko? Korek? Sznurek?
Pójdź tu, rzuć tu! Ja ćwierć i ty ćwierć!
Lepię gniazdko, przylep to, przytwierdź!

Widzisz go! Nie dam ci! Moje! Czyje?
Gniazdko ci wiję, wiję, wiję!
Nie dasz mi? Takiś ty? Wstydź się, wstydź się!"
I wszystkie ptaki zaczęły bić się.

J. Tuwim, *Ptasie radio*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, Warszawa 2009, s. 67, 69.

Chociaż często podkreśla się negatywny wpływ mass mediów na dzieci i młodzież, wskazując m.in. na miszmasz informacyjny, jaki w nich dominuje, to jednak nie sposób nie docenić dobrodziejstw, jakie płyną z kontaktu z nimi. Słuchanie radia dostarcza dziecku też wielu korzyści.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

We współczesnym świecie głównym czynnikiem kształtującym opinię publiczną są różnorodne środki społecznego przekazu: prasa, kino, radio i telewizja. Dlatego na wszystkich, którzy się nimi posługują, bądź je inspirują, spoczywa ogromna odpowiedzialność. Środki te bowiem winny służyć człowiekowi, a więc prawdzie i dobru – najistotniejszym i niezbywalnym wartościom ludzkim. Stąd osoby pracujące w dziedzinie społecz-

nego przekazu winny czuć się zaangażowane w kształtowanie i szerzenie poglądów zgodnych z prawdą i dobrem.

ŚDŚSP (1986), 5.

Jeżeli przekazy radiowo-telewizyjne nie stanowią czynnika sprzyjającego wzrostowi jednostki, i to nade wszystko w obrębie rodziny, tracą swoje znaczenie i w skutek tego rację istnienia. A mówiąc o wzroście, nie mam na myśli jedynie wzrostu religijnego, lecz także i w szczególności wzrost po prostu ludzki i kulturalny, w przekonaniu, że to, co jest autentycznie ludzkie, jest już domyślnie chrześcijańskie.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 536.

Staliśmy się olbrzymami w technice, a jednocześnie karłami w etyce w ogólności, w etyce informacji w szczególności. Kościół mówi w jednej ze swoich modlitw, że trzeba związać Bożą wiarę z ziemską wiedzą. Wtedy dopiero poznanie będzie prowadziło do prawdy, wiedza zaś do wykształcenia, do formacji i informacji człowieka.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 216.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Co mówię wam w ciemności, powtarzajcie w świetle, a co słyszycie na ucho, rozgłaszajcie na dachach (Mt 10,27).

Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha (Mk 4,23).

Por. Łk 8,17; 12,2-9; 1P 3,14.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Środki społecznego przekazu (w szczególności mass media) mogą doprowadzić do pewnej bierności u odbiorców, czyniąc z nich konsumentów niezbyt czujnych na to, co słyszą i widzą. Odbiorcy powinni narzucić sobie umiar i dyscyplinę w stosunku do mass mediów. Powinni kształtować w sobie światłe i prawe sumienie, by łatwiej opierać się niegodziwym wpływom (KKK 2496).

Por. KKK 2497.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin i stare radio*, wyd. Debit, Katowice 2014.

Mikołuszko W., *Dlaczego fale radiowe to fale?*, w: tegoż, *Tato, a dlaczego? 50 prostych odpowiedzi na piekielnie trudne pytania*, wyd. Multico, Warszawa 2016, s. 24-25.

Tuwim J., *Ptasie radio*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, wyd. Stowarzyszenie PARAFIADA im. św. Józefa Kalasancjusza, Warszawa 2009, s. 67-69.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 69.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-537.

Jan Paweł II, *Informacja, odpowiedzialna wolność.* Przemówienie do dziennikarzy zagranicznych, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 24.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej.* Orędzie Jana Pawła II na XX ŚDŚSP, 24.01.1986, w: *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, red. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 141-144.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Lepa A., *Pedagogika mass mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1998.

Mass media i ewangelizacja, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Communio et progressio*. Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu, Rzym 1971, Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, [online:] http://www.katolickie.media.pl/index.php/polecane/kosciol-o-mediach/414-communio-et--progressio---instrukcja-duszpasterska-o-srodkach-spolecznego-przekazu [dostęp: 17.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*, „L'Osservatore Romano" 1992, nr 6(13), 50-59.

Paweł VI, enc. *Populorum progressio*, wyd. TUM, Wrocław 1999.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Kościół i media*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2002.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, wyd. WAM, Kraków 2003.

4.3. FILMOGRAFIA

Byli sobie wynalazcy. Guglielmo Marconi i fale radiowe, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=AUhI0x9lQUA [dostęp: 23.02.2020].

Tuwim J., *Ptasie radio,* rec. I. Kwiatkowska, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=A9epL5zIVP4 [dostęp: 23.07.2019].

9.

Wartość informacji przekazywanych przez telewizję

I. PROSPEKT WARTOŚCI

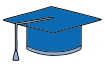
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Właściwy odbiór twórczości filmowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Film jako rzeczywistość wirtualna.
- Gatunki filmowe i wartości przez nie przekazywane.
- Postacie filmowe: negatywne i pozytywne.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rzeczywistość wirtualna, filmowa jest wytworem ludzkiego umysłu przekazanym przez filmowe środki techniczne.
- Należy krytycznie oglądać filmy i programy telewizyjne.
- Powinno się z góry ustalać, ile czasu można poświęcić na telewizję.

Zasady

- Szukam prawdziwych informacji, przeżyć i wartości moralnych w określonych gatunkach twórczości filmowej.
- Nie poświęcam zbyt dużo czasu na oglądanie telewizji.
- Mam ulubione programy i gatunki filmów.
- Unikam traktowania telewizji jako środka dla „zabicia czasu", ze szkodą dla innych zajęć.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Telewizja może być „oknem na świat".
- Poddaję krytyce przekaz filmowy i telewizyjny.
- Telewizja nie zastępuje rzeczywistości i prawdy w życiu rodzinnym.

Zasady

- Interesuje mnie ile czasu, i jakie programy, ogląda moje dziecko.
- Świadomie wybieram gatunki filmów i programy, które pomogą rozwijać się mojemu dziecku.
- Zwracam uwagę na określone treści moralne przekazywane w filmach.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Telewizja jest potężnym środkiem oddziaływania na osobowość człowieka.
- Kino, telewizja, film niosą wartości i jednocześnie mogą je niszczyć.
- Kino i jego przekaz należą do współczesnej kultury.

Zasady

- Wartości lub ich brak w przekazie filmowym komentuję razem z wychowankami.

– Wykorzystuję przekaz filmowy w celach edukacyjnych.
– Mam świadomość, że twórczość filmowa nie powinna zastępować rzeczywistości, ale ją ubogacać.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W porozumieniu z rodzicami, dzieci nagrywają amatorskie filmiki prezentujące ich rodzinę. Następnie, w ramach spotkania integracyjnego w przedszkolu, filmy zostają zaprezentowane przedszkolnej społeczności. Po obejrzeniu, prowadzący spotkanie (może to być osoba związana ze środowiskiem filmowym) omawia dziecięcą twórczość, uwzględniając jej aspekty artystyczne i moralne[1].

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie mają krytyczne spojrzenie na rzeczywistość filmową. Odróżniają rodzaje przekazu filmowego. Film i obrazowy przekaz informacji nie

[1] „Praca dla miłości Boga jest uczestnictwem człowieka nie tylko w dziele stworzenia, ale i w dziele odkupienia naszego". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2020, s. 66.

zastępują prawdziwej rzeczywistości, doświadczanej i przeżywanej osobiście. Przekaz filmowy poszerza wiedzę i dostarcza niezbędnych informacji[2].

1.10. ZAGROŻENIA

Może nastąpić pomieszanie rzeczywistości wirtualnej z realną. Uczniowie bezkrytyczne oglądają telewizję. Często mamy do czynienia z niedostosowaniem wieku widza do gatunku i treści obrazu. Pornografia i patologia społeczna podawane są jako treści przekazu[3]. Wzmacnia się agresja, a osłabia wola przez oglądanie szkodliwych obrazów[4]. Zbyt wiele czasu poświęca się na oglądanie telewizji lub filmów.

[2] „Środki te, wprzęgnięte w służbę Ewangelii, niezmiernie poszerzają zakres słuchania Słowa Bożego i zanoszą orędzie zbawienia do milionów ludzi". Paweł VI, adh. *Evangelii nuntiandi*, Wrocław 2001, 45.

[3] „Jan Paweł II postrzega telewizję w schemacie dwuwartościowym: widzi zarówno możliwość wzbogacania przez nią i wspierania życia jednostek, rodzin, środowiska społecznego, jak i niebezpieczeństwa związane z upowszechnianiem fałszywych i degradujących człowieka wartości, ideałów i modeli życia". A. Zwoliński, *Środki społecznego przekazu*…, w: *Encyklopedia*…, dz. cyt., s. 508.

[4] „Ukazywanie za pośrednictwem środków społecznego przekazu, zła moralnego w opowiadaniu, opisie lub obrazie może niewątpliwie służyć głębszemu poznaniu i odkrywaniu człowieka oraz ukazywanie i podkreślanie wzniosłości prawdy i dobra, gdy zastosuje się odpowiednie dramatyczne środki wyrazu. Jednocześnie, aby środki te nie przyniosły duszom raczej szkody niż pożytku, winny być całkowicie podporządkowane zasadom moralnym, zwłaszcza jeżeli chodzi o sprawy, które wymagają należnego poszanowania, albo o takie, które budzą niskie instynkty w człowieku zranionym grzechem pierworodnym". DRN 7.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Obecnie wielu rodziców zmaga się z problemem uzależnienia dzieci od mediów, w tym także od oglądania telewizji. Dziecku będzie dużo łatwiej zrezygnować z siedzenia przed telewizorem, jeśli w zamian zaproponujemy mu inne rozrywki: słuchanie bajek z płyt CD, gry rodzinne, uprawianie sportu, wyprawę do zoo czy na plac zabaw. Warto też podsuwać malcowi pomysły na ciekawe hobby – malowanie, modelarstwo, grę na instrumencie itp. Dziecko dowie się wtedy, że jest wiele innych sposobów na spędzanie wolnego czasu poza wpatrywaniem się w ekran. Będzie też zdrowsze, bo długotrwałe przesiadywanie przed telewizorem szkodzi oczom, przyczynia się do powstawania wad postawy oraz sprzyja nadwadze.

Z drugiej strony warto pamiętać, że oglądanie telewizji przez dzieci ma też pozytywne aspekty. Trzeba jednak mieć na uwadze odpowiedni dobór programów do wieku dziecka. Zerówkowicz potrafi już na tyle skupić uwagę, żeby uważnie obejrzeć pełnometrażowy film animowany z fabułą i jednym, wyrazistym bohaterem. Możemy też zainteresować dziecko nieco poważniejszymi programami przyrodniczymi. Jeszcze bardziej możemy poszerzyć telewizyjny repertuar małego ucznia. Ponieważ w początkowych klasach podstawówki dziecko szybko rozwija się intelektualnie, oprócz zawsze atrakcyjnych kreskówek czy filmów familijnych, chętnie obejrzy też ciekawy i przystępnie skomentowany film na jednym z kanałów przyrodniczo-naukowych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterka omawianej książki, Basia, zachorowała. Bardzo nudzi się w domu i najchętniej cały czas spędzałaby oglądając telewizję. Gdy telewizor się psuje, siłą rzeczy musi znaleźć sobie inne zajęcie. Pomysł, na który wpada zaskoczy wszystkich i będzie źródłem fantastycznej zabawy również dla pozostałych domowników.

Jak zachęcić dzieci do szukania innych rozrywek, niż te, które wymuszają wielogodzinne wpatrywanie się w ekran lub monitor? Małą podpowiedź znajdziemy w tej książeczce.

Basia westchnęła i powlokła się do salonu. Zaczęła szukać kredek, gdy nagle zauważyła leżącego na stoliku pilota. Wzięła go i włączyła telewizor. Ściszyła dźwięk, żeby niepotrzebnie nie denerwować Mamy. Z ekranu zamigała do niej kolorowa reklama batoników i Basia od razu zrobiła się głodna. Klik. Zmieniła kanał. Tym razem pan w sztywnym garniturze zapewnił ją, że nad miasto nadciąga burza połączona z nawałnicą. Klik. Pani w białym sweterku zachwalała najlepszy na świecie wybielacz. Klik. Ubrana w same rajstopy i podkoszulek dziewczyna śpiewała o tym, że nikt jej nie rozumie. Klik. Z ekranu popłynęła rzewna melodia serialowej piosenki o nieszczęśliwej służącej Marii Celebes zakochanej w Estebanie – synu pracodawcy. Basia otuliła się ciasno kocem. (…) Mama podeszła do telewizora i wyłączyła go jednym stanowczym ruchem.

– Córeczko, czy możesz mi wyjaśnić, co robisz? – spytała. – Miałaś rysować.

– Jeszcze tylko minutkę! – zawołała Basia, nie odrywając wzroku od czarnego ekranu. – Muszę się dowiedzieć, co było dalej!

– Basiu... – Mama usiadła obok niej na kanapie. – To nie jest film odpowiedni dla ciebie.

– Zuzia ogląda wszystkie odcinki. A ja...

– A ty nie – odpowiedziała spokojnie Mama. – I nie podoba mi się, że włączyłaś telewizor, chociaż prosiłam, żebyś tego nie robiła.

– Wy z Tatą oglądacie, kiedy my z Jankiem idziemy spać! – zdenerwowała się Basia.

– Czasem oglądamy, a czasem nie – uśmiechnęła się Mama. – Zupełnie jak ty. Nie ma nic złego w oglądaniu. Lepiej tylko zwracać uwagę na to, co się ogląda i czy przypadkiem telewizor nie zaczyna zastępować wszystkiego innego: rysowania, rozmowy, zabawy.

Z. Stanecka, *Basia i telewizor*, Warszawa 2011, s. 4.

Telewizja może być oknem na świat, jednak kiedy zastępuje wszystko inne, bardzo zubaża świat dziecka. Zamiast działać, odkrywać, eksplorować, staje się ono jedynie biernym obserwatorem, widzem. W tym tomie przygód Basi zobaczymy, jak uzależniające jest oglądanie telewizji przez dzieci, i jak niebezpieczne może być pozostawienie ich samych przed odbiornikiem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pracownicy telewizji – dyrektorzy i kierownicy, producenci i reżyserzy, autorzy, reporterzy i dziennikarze, osoby występujące przed kamerami i personel techniczny – wszyscy mają bardzo poważne obowiązki moralne wobec rodzin, które stanowią tak wielką część ich odbiorców. W swoim życiu zawodowym i osobistym pracownicy telewizji powinni kierować się szacunkiem i uznaniem dla rodziny jako najważniejszej w społeczeństwie wspólnoty życia, miłości i solidarności. Świadomi wielkiego wpływu, jaki wywiera środek przekazu, w którym pracują, powinni szerzyć zdrowe wartości moralne i duchowe, unikając „wszystkiego, co mogłoby zaszkodzić istnieniu, trwałości, harmonii i szczęściu rodziny", a więc „pornografii i przemocy, propagowania rozwodów lub aspołecznych postaw wśród młodzieży".

ŚDŚSP (1994).

Nie ma czysto obiektywnych wiadomości. Sądzę, że każda informacja opiera się na trzech zasadach. Po pierwsze: każda informacja jest wyborem, a każdy wybór jest oceną. Ocena zaś wtedy jest odpowiedzialna, gdy opiera się na słusznie uznanych wartościach. Po drugie: sama liczba podanych faktów jeszcze nie informuje, może nawet ogłupiać, odwracając uwagę od sedna sprawy. Tak będzie, gdy informacja nie będzie odpowiednio wyważona, gdy poza ukazaniem wielości szczegółów nie podejmie próby ukazania całości sprawy, bo to dopiero prowadzi do rzeczywistego poznania. Po trzecie: trzeba pamiętać, że do prawdziwej informacji należy dyskrecja, informacja bez dyskrecji może nie tylko uwłaczać ludziom, ale i zniekształcać prawdę. Z drugiej strony istnieje jednak milczenie, które służy prawdzie. Co do pierwszego: jest wielkim zadaniem każdej informacji przeciwstawiać się milczeniu fałszywemu.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 216.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Po swym zmartwychwstaniu, wczesnym rankiem w pierwszy dzień tygodnia, Jezus ukazał się najpierw Marii Magdalenie, z której przedtem wyrzucił siedem złych duchów. Ona poszła i oznajmiła to tym z jej otoczenia, którzy byli z Nim, pogrążonym w smutku i płaczącym. Ci jednak słysząc, że żyje i że ona Go widziała, nie dali temu wiary. Potem ukazał się w innej postaci dwom z nich na drodze, gdy szli do wsi. Oni powrócili i oznajmili pozostałym. Lecz im też nie uwierzyli. W końcu ukazał się samym Jedenastu, gdy siedzieli za stołem, i wyrzucał im brak wiary i upór, że nie wierzyli tym, którzy widzieli Go zmartwychwstałego. I rzekł do nich: „Idźcie na cały świat i głoście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!" (Mk 16,9-15).

Por. Wj 20,14; 23,1; Pwt 5,18.23-33; Ps 96,3; Ps 66; Mt 5,27-31; Mt 18,7-10; Mk 9,33-3; 10,5; 1Kor 9,16-17.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Informacja przekazywana przez środki społecznego przekazu pozostaje w służbie dobra pólnego. Społeczeństwo ma prawo do informacji opartej na prawdzie, wolności, sprawiedliwości i solidarności: właściwe zastosowanie tego prawa domaga się, by co do swego przedmiotu informacja była

zawsze prawdziwa i pełna, przy zachowaniu sprawiedliwości i miłości; poza tym, aby co do sposobu była godziwa i odpowiednia, to znaczy przestrzegała święcie zasad moralnych oraz słusznych raw i godności człowieka tak przy zbieraniu wiadomości, jak i przy ogłaszaniu ich (KKK 2494).

Por. KKK 2497.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Agostini S., *Powiedz mi, dlaczego… nie mogę oglądać telewizji*, wyd. Jedność, Kielce 2012.

Stanecka Z., *Basia i telewizor*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

Wojtyszko M., *Bolek i Lolek. Straszne skutki oglądania telewizji*, wyd. Znak, Kraków 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Chrapek J., *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, wyd. TN KUL, Lublin 1985.

Czerwiński J., *Telewizja wobec kultury*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1973.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 216.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Hahne P., *Siła manipulacji*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1997.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, wyd. Gaudium, Lublin 2010.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII ŚDŚSP, 24.01.1994, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_24011994.html [dostęp:26.06.2020].

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kumor A., *Telewizja: teoria, percepcja, wychowanie*, wyd. PWN, Warszawa 1973.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. Arcana, Kraków 2005.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. Maternus Media, Tychy 2002.

Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002, oprac. i red. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002.

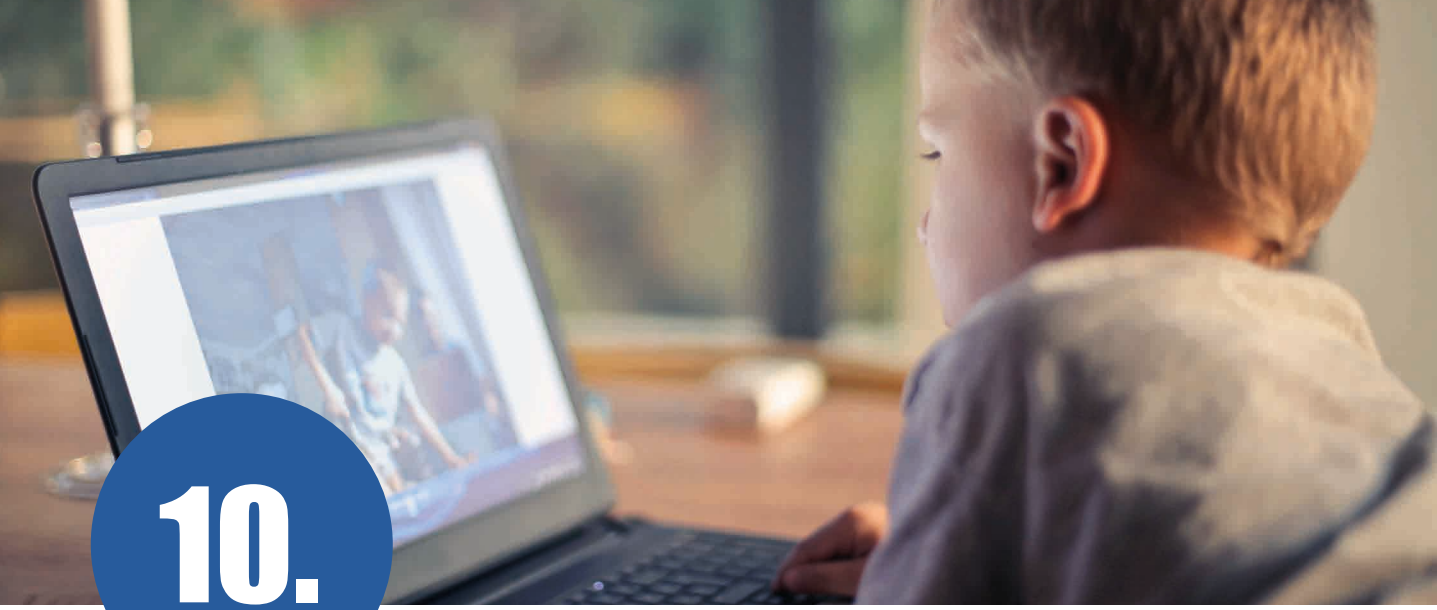
Paweł VI, adh. *Evangelii nuntiandi*, wyd. TUM, Wrocław 2001.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

4.3. FILMOGRAFIA

Miler Z., *Krecik i telewizor i inne bajki* [DVD], 2006.

10.

Wartość informacji przekazywanych przez Internet

I. PROSPEKT WARTOŚCI

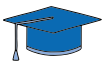
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność gromadzenia, segregowania i weryfikacji informacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wybór wiedzy i informacji użytecznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Ogrom informacji otrzymywanych przez Internet.
- Prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość i miłość w Internecie.
- Możliwość współtworzenia kultury w Internecie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy krytycznie oceniać treści przekazywane przez Internet.
- Rzeczywistość wirtualna nie zastępuje kontaktów z innymi.
- Internet jest pomocą, narzędziem elektronicznym, a nie celem samym w sobie.

Zasady

- Internetowe informacje, wiedzę i rozrywkę właściwie dozuję w czasie, i w zakresie doboru tematów.
- Internet nie jest moją jedyną rozrywką.
- Korzystam z Internetu za wiedzą rodziców.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy moralnie oceniać informacje, wiedzę i zasady komunikowania się przez Internet.
- Internet jest szybkim środkiem komunikacji, ale powinien podlegać kontroli.
- Internet nie zastępuje i nie wyczerpuje kontaktów międzyludzkich, rodzinnych.

Zasady

- Przekazuję dziecku wartości moralne drogą bezpośredniego kontaktu.
- Wpływam na właściwe użytkowanie Internetu.
- Wykorzystuję Internet do uczenia się, zdobywania informacji oraz rozrywki.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Przedszkole stwarza dogodny dostęp do Internetu.
- Przedszkole i wychowawca uczą właściwego korzystania z Internetu.
- Internet stwarza wielkie możliwości w kształceniu i wychowaniu.

Zasady

- Wspólnie z wychowankami przeprowadzam wymianę informacji przez Internet.

- Oceniam wartości moralne internetowych programów.
- Organizuję dostęp do wartości przekazywanych przez Internet.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci w grupach przygotowują regulamin korzystania z Internetu, tzn. zasady mądrego użytkowania, tak aby korzystanie z sieci umożliwiało efektywne zdobywanie informacji, rozwój osobowościowy i intelektualny oraz kontakty z drugim człowiekiem.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Internet jest traktowany jako narzędzie do przekazu informacji, wiedzy i rozrywki. Umożliwia pozytywny i szybki kontakt z drugim człowiekiem[1]. Ułatwia nauczanie i wychowanie. Uczy dyscypliny i poszerza horyzonty myślowe[2].

[1] „Kultura jest właściwym sposobem «istnienia» i «bytowania» człowieka. Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, 6, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek - Europa*, cz. 2, Kraków 2008, s. 101.

[2] „W światowej sieci istnieje już niezliczona ilość źródeł informacji, dokumentacji oraz materiałów edukacyjnych dotyczących Kościoła, jego historii i tradycji, doktryny oraz zaangażowania w każdą sferę życia społecznego we wszystkich częściach świata. Nie ulega zatem wątpliwości, że Internet (…) jako ważne uzupełnienie może pomóc zarówno w spotkaniu z Chrystusem we wspólnocie, jak i w stawianiu pierwszych kroków na drodze wiary". ŚDŚSP (2002), 3.

1.10. ZAGROŻENIA

Dzieci uzależniają się od Internetu, świat wirtualny wypełnia cały ich czas wolny i staje się jedyną fascynacją. Internet daje dostęp do bezwartościowych stron, zawierających treści patologiczne. Zaniedbywane są rzeczywiste kontakty z kolegami, rodziną. Informacja internetowa traktowana jest jako wartość i wiedza absolutna, niepodlegająca krytyce i osądowi moralnemu[3]. Internet staje się drogą do niemoralnych zachowań jak np. rozpowszechnianie *fake-newsów*, pornografii, przekazywanie „wirusów", kradzież własności autorskiej (muzyka, filmy itp.), hakerstwo itd.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Korzystanie z Internetu powinna poprzedzać edukacja i rozmowa o korzyściach i zagrożeniach z tym związanych. Jeżeli nie uczestniczymy w życiu dziecka, jeżeli nie rozmawiamy, nie obserwujemy tego, co robi w sieci, to trudniej jest mu wtedy odróżnić dobro od zła, pozytywne postawy od negatywnych.

Wizualna stymulacja wywoływana przez media nie sprzyja rozwojowi kory starej mózgu (części odpowiadającej za emocje), a także kory nowej (odpowiadającej za funkcje intelektualne i kreatywność). Dlatego należy stale monitorować kontakt dzieci z Internetem, reglamentując czas spędzony przed komputerem, tabletem czy smartfonem. Trzeba dawać dzieciom pozytywny przykład rozsądnych ograniczeń. Słowa rodzica nabiorą większego znaczenia, jeśli pokaże, że postępuje zgodnie z przekonaniami, które głosi. Ponadto ważne jest, by wskazywać na bardzo liczne, pozytywne aspekty Internetu, przekierowując uwagę dzieci na wartościowe strony i portale.

Dzieci potrzebują uwagi dorosłych, chcą być docenione i poczuć się ważne. Dlatego dorośli muszą stwarzać do tego możliwości poza Internetem, np. grając z nimi w gry zespołowe, w gry planszowe czy organizując wycieczki. Jeżeli one naszej uwagi nie mają, jeżeli nie mają takiego poczucia, że są ważne,

[3] „Rozwiązanie całej złożonej problematyki zagrożeń niesionych przez Internet leży w duchowej sferze człowieka, który potrzebuje odpowiedniej formacji, by dobrze, mądrze i pożytecznie użyć danego mu do ręki narzędzia". A. Zwoliński, *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 510-511.

doceniane, to bardzo łatwo znajdą to w Internecie, bardzo łatwo jest zostać docenionym w grze, znaleźć kogoś, kto powie, że jesteśmy dla niego ważni.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka „Tata w sieci" jest doskonałym pretekstem do tego, by porozmawiać z dziećmi o wartościach i zagrożeniach związanych z użytkowaniem Internetu. Autor zastosował świetny zabieg – osobą zagrożoną uzależnieniem od tego medium wcale nie jest dziecko, a dorosły. W ten sposób mali czytelnicy mają okazję przyjrzeć się temu zjawisku niejako z dystansu.

Ten pingwin z komputerem to mój tata. Od samego rana czyta swoją internetową gazetę, sprawdza pogodę i spędza dużo czasu ze swoimi przyjaciółmi. Ostatnimi czasy między mamą i tatą panuje chłód.

Na Icebooku tata ma 532 przyjaciół.

– O! Patrz, mój nowy przyjaciel. Tego lata był na wakacjach na biegunie północnym. Ale z niego szczęściarz!

– A gdzie jest biegun północny, tato?

Ale tata nigdy mi nie odpowiada, kiedy siedzi przy komputerze.

Nawet wieczór tata spędza w sieci.

Tylko na noc tata się z niej wyłącza. Chociaż…

Po śniadaniu tata wyrusza do pracy, a ja idę z nim kawałek drogi.

Kiedy tata wraca, myśli tylko o jednym: trochę posurfować w sieci na swoim komputerze.

Czasy, kiedy miałem prawdziwego tatę, dawno minęły. Mama nie może wytrzymać.

P. de Kemmeter, *Tata w sieci*, Warszawa 2016, s. 14-22.

Ta niepozorna książeczka przemyca gorzką diagnozę naszych czasów pokazując, że uzależnienie od Internetu dotyczy tak samo dorosłych, jak i dzieci. Warto żebyśmy zaczęli od siebie, ograniczając czas spędzony w wirtualnym świecie i skupiając się na bogactwie prawdziwych relacji. Internet nie powinien być rzeczywistością, do której przenieśliśmy cały świat naszych zainteresowań, a jedynie jej dodatkiem czy uzupełnieniem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie młodzież szybko przystosowuje się do kultury komputerów i do ich „języka”, co z pewnością stanowi powód do zadowolenia. Okażmy zaufanie młodzieży! Przewaga ludzi młodych polega na tym, że wzrastają w czasie, gdy dokonuje się rozwój technologii; to im przypadnie zadanie wykorzystania nowych narzędzi w coraz szerszym i bardziej intensywnym dialogu między wszystkimi rasami i klasami, jakie zamieszkują nasz „coraz mniejszy świat”. Będą musieli odkryć odpowiednie formy zastosowania nowych systemów przechowywania i wymiany danych, by mogły one przyczynić się do umacniania coraz większej sprawiedliwości, do wzrostu poszanowania praw człowieka, do zdrowego rozwoju wszyst-

kich jednostek i narodów oraz tych swobód, bez których niemożliwe jest życie w pełni ludzkie.

ŚDŚSP (1990), 3.

Kultura sieci społecznościowych oraz zmiany form i stylów komunikacji stanowią poważne wyzwania dla tych, którzy chcą mówić o prawdzie i wartościach. Często, jak dzieje się to także w przypadku innych środków społecznego przekazu, znaczenie i skuteczność różnych form wypowiedzi zdają się być bardziej określone przez ich popularność niż ich rzeczywistą doniosłość i wiarygodność. Popularność jest ponadto często związana bardziej ze sławą lub strategiami przekonywania niż z logiką argumentacji. Niekiedy dyskretny głos rozsądku może być przytłumiony przez zgiełk zbędnych informacji i nie udaje mu się przyciągnąć uwagi, zastrzeżonej natomiast dla tych, którzy wyrażają się bardziej przekonująco. Media społecznościowe potrzebują zatem zaangażowania wszystkich, którzy są świadomi wartości dialogu, rozsądnej debaty, logicznej argumentacji; osób starających się dbać o te formy wypowiedzi i wyrażania się, które odwołują się do najszlachetniejszych dążeń ludzi zaangażowanych w proces komunikacji.

ŚDŚSP (2013).

Bogactwa i troski doczesne zagłuszają Słowo Boże. I nie pozwalają mu wzrastać. I Słowo umiera, ponieważ nie jest chronione, zostaje zduszone. W takim przypadku służy się bogactwu albo doczesnym sprawom, a nie Słowu Bożemu.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 19.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Cała mądrość od Boga pochodzi, i z Nim jest na wieki. Piasek morski, krople deszczu i dni wieczności któż może policzyć? Wysokość nieba, szerokość ziemi, przepaść i mądrość któż potrafi zbadać? Jako pierwsza przed wszystkim stworzona została mądrość, rozum roztropności od wieków. Korzeń mądrości komuż się objawił, a dzieła jej wszechstronnej

umiejętności któż poznał? Jest Jeden mądry, co bardzo lękiem przejmuje, siedzący na swym tronie. To Pan ją stworzył, przejrzał, policzył i wylał na wszystkie swe dzieła, na wszystkie stworzenia jako swój dar, a tych, co Go miłują, hojnie nią wyposażył (Syr 1,1-10).

Por. Kpł 19,4; Mdr 7,1-28; 9,1-18; Hi 28,12-28.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Podstawowe badania naukowe, jak również badania stosowane stanowią znaczący wyraz panowania człowieka nad stworzeniem. Nauka i technika są cennymi bogactwami, gdy służą człowiekowi i jego integralnemu rozwojowi dla dobra wszystkich; nie mogą jednak być celem samym w sobie ani celem postępu ludzkiego. Nauka i technika są podporządkowane człowiekowi, od którego biorą początek i rozwój; zatem w osobie i w jej wartościach moralnych znajdują one swoją celowość i świadomość swoich ograniczeń (KKK 2293).

Por. KKK 159; 216; 1723; 2286; 2294.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

De Kemmeter P., *Tata w sieci*, wyd. Muchomor, Warszawa 2016.

Janicki A., *Skąd się wzięły małpy w internecie*, wyd. Widnokrąg, Piaseczno 2015.

Stanecka Z., *Basia i tablet*, wyd. Egmont, Warszawa 2018.

Staniszewska Z., *Dzieci w sieci, czyli dobre maniery w internecie*, wyd. Debit, Katowice 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary; nowe przesłanie dla ewangelizacji.* Orędzie Papieża Benedykta XVI na XLVII ŚDŚSP, 24.01.2013, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1706392.Bramy-prawdy-i-wiary [dostęp: 22.02.2020].

Cantelmi T., Grifo L.G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2003.

Dupré L., *Inny wymiar*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Foley J.P., *Bóg w globalnej wiosce*, wyd. M, Kraków 2002.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 19.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. Zasępa, R. Chmura, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.

Jan Paweł II, *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii.* Orędzie Jana Pawła II na XXXVI ŚDŚSP, 24.01.2002, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/internet_aut_12052002.html [dostęp: 27.06.2020].

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów.* Orędzie na XXIV ŚDŚSP, 24.01.1990, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 27.06.2020].

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek - Europa*, cz. 2, wyd. M, Kraków 2008, s. 99-108.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu, wyd. Neuron, Wrocław 2002.

Lepa A., *Media a postawy*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 2008.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Robak M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, wyd. Biblioteka „Więzi", Warszawa 2001.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

4.3. FILMOGRAFIA

Listonosz Pat. Strona internetowa Zielonej Doliny, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=htJr89tJBiw [dostęp: 19.10.2019].

11.

Wartości przekazywane poprzez teatr

I. PROSPEKT WARTOŚCI

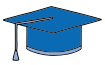
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kultura jest aktualna, żywa i dominująca w moim życiu.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Teatr jest ekspresją duchowych i emocjonalnych przeżyć.
- W teatrze obowiązują specjalne zasady *savoir vivre*.
- W jakim celu chodzimy do teatru?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Teatr jest nośnikiem kultury.
- Teatr uczy, bawi, pokazuje głębokie przeżycia.
- Poznawanie bohaterów teatralnych ubogaca osobowość widza.

Zasady

- Spotkanie z teatrem i jego różnorodnymi formami inspiruje mnie do wyrażania własnych uczuć i emocji.
- Staram się zrozumieć i przyjąć wartość artystycznej komunikacji, tzn. porozumienia pomiędzy aktorem i widzem.
- Czynnie uczestniczę w teatrze jako widz, lub jako aktor: teatr przedszkolny, podwórkowy, osiedlowy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Powinno się wspólnie z dzieckiem uczestniczyć w spektaklach teatralnych.
- Należy docenić wpływ teatru na rozwój kultury ogólnoludzkiej i rozwój dziecka.
- Powinno się dzielić z dzieckiem oceną moralną treści przedstawień.

Zasady

- Razem z dzieckiem biorę udział w przedstawieniach teatralnych i uwrażliwiam je na sztukę.
- Wybieram spektakle, które mówią o wartościach, jakie chciałabym zaszczepić mojemu dziecku.
- Uczestniczę w działalności teatralnej jako widz, organizator, krytyk.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Teatr uczy, wychowuje i emocjonalnie łączy ludzi w danej społeczności.
- Należy przygotować wychowanków do odbioru wartości przekazywanych przez teatr.
- W przedszkolu realizujemy amatorskie teatrzyki z udziałem dzieci i rodziców.

Zasady

- Zachęcam do korzystania z oferty teatralnej.
- Oglądane sztuki teatralne uczę oceniać merytorycznie (gatunek) i moralnie (wpływ na osobowość).
- Przeprowadzam analizę postaci ukazanych w sztukach teatralnych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wyjście do teatru, a następnie rozmawiamy o przedstawieniu zwracając uwagę na jego walory artystyczne, grę aktorów, scenografię, kostiumy, ruch sceniczny. Omawiamy treści i wartości zaprezentowane w spektaklu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Teatr w swoich różnych formach jawi się jako doskonały środek komunikacji międzyludzkiej, uaktywnia rozwój indywidualny i społeczny, wpływa na postawy moralnie dobre[1]. Uczestnictwo w spektaklach rozwija wrażliwość estetyczną, poszerza horyzonty myślowe, inspiruje do działań, pozwala na zrozumienie kultury i zachowań danej epoki.

1.10. ZAGROŻENIA

Sztuki teatralne są odbierane bezkrytycznie, a treści w nich zawarte nie podlegają ocenom moralnym[2]. Teatr jako środek komunikacji, wobec rozwoju radia, telewizji i Internetu, zostaje zepchnięty na margines. Czas i wysiłek niezbędny do organizowania amatorskich kółek teatralnych może zniechęcić do prowadzenia tego typu działalności. Trudności z transportem i koszty związane z wyjściem do teatru mogą powodować niechęć nauczycieli do korzystania z tej formy życia kulturalnego.

---

[1] „Zasadniczym więc celem kultury jest doskonalić byt ludzki i zapewnić mu konieczne środki do rozwoju jego indywidualnego i społecznego charakteru". Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem*. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, Poznań 1986, s. 16.

[2] „Ponadto należy się troszczyć, aby szlachetna i klasyczna sztuka teatralna, którą środki masowego przekazu szeroko rozpowszechniają, wpływała na kulturę widzów i na kształtowanie obyczajów". DSP 14.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Z wyjściem do teatru jest podobnie jak z wyjściem dziecka do każdego innego miejsca. Należy je do tego przygotować tak samo jak do przebywania w restauracji, w kinie, na koncercie czy do podróżowania. Oczywiście teatr to specyficzne miejsce, inne niż kino czy muzeum, ale pewne oczekiwania wobec zachowań społecznych są podobne. Należy uczyć dziecko nie przeszkadzać innym, szanować cudzą pracę, komunikować się szeptem podczas trwania przedstawienia, rozmawiać po obejrzeniu spektaklu itd.

Warto zacząć od uświadomienia dziecku, czym jest teatr, co to za miejsce, jakie są zasady jego funkcjonowania. Trzeba wyjaśnić, że w teatrze zwykle jest podział na scenę i widownię, na czym polega rola aktorów, co to jest scenografia, rekwizyty, kostiumy teatralne. Można też wskazać na różnice między kinem i teatrem. To, jak dogłębnie przedstawimy te kwestie, zależy oczywiście od wieku dziecka, jednak im wcześniej zaczniemy taką domową edukację, tym szybciej dziecko będzie gotowe na wyjście do teatru.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Aby dobrze zrozumieć wartości przekazywane przez teatr, najpierw warto oswoić dzieci z tajnikami tej sztuki, wyjaśnić pojęcia z nim związane, opowiedzieć o specyfice tej formy wyrazu artystycznego. Świetną pomocą okaże się książka „Z duchem (do) teatru", która stanowi przystępne kompendium wiedzy o teatrze, dostosowane do możliwości percepcyjnych przedszkolaków. Nietuzinkowo brzmiące terminy specjalistyczne, pojawiające się w tym opracowaniu z pewnością zaintrygują ciekawe świata sześciolatki. Zwłaszcza, że w tytule pojawia się tajemniczy duch…

Do teatru zawsze powinno się ubierać elegancko, odświętnie. Niestety wiele osób o tym zapomina. Widzowie często przychodzą w strojach codziennych. Tym samym okazują brak szacunku aktorom, innym widzom, a sobie odbierają przyjemność odczucia, że wieczór spędzony w teatrze to czas wyjątkowy.

Po wejściu do teatru okrycia wierzchnie, czyli kurtki i płaszcze trzeba zostawić w szatni.

Spektakl zaczyna się punktualnie. Nie można się spóźnić, bo po trzecim dzwonku nie zostanie się wpuszczonym na widownię.

Zawsze należy przechodzić przodem do osób siedzących w rzędzie.

Podczas spektaklu nie wolno jeść (nawet cukierków!) ani pić.

Brawa bije się po zakończeniu spektaklu, nigdy w trakcie.

Trzeba wyłączyć lub wyciszyć komórkę. Rozmowa przez telefon lub z osobą siedzącą obok przeszkadza aktorom i innym widzom. Oczywiście nikt nikogo nie może za to ukarać lub wezwać policji w celu wystawienia mandatu, jednak takie zachowanie nigdy nie spotka się z aprobatą pozostałych osób na widowni i świadczy o braku kultury.

Nie wolno robić zdjęć.

Niegrzeczne jest również opuszczanie widowni w trakcie spektaklu. Wyjątkiem jest nagły atak kaszlu. W przypadku przeziębienia w ogóle nie powinno się chodzić do teatru. Słynny brytyjski aktor Alec Guinness (czytaj: alek gines) zwykł mawiać: „Tylko niewielu ludzi cierpiących na kaszel idzie do lekarza. Większość z nich idzie do teatru". To żart, ale warto wziąć sobie te słowa do serca!

N. Jaworowska-Duchlińska, *Z duchem (do) teatru*, Warszawa 2017, s. 10-12.

Ważne jest, by przed wyjściem do teatru naświetlić podopiecznym zasady tam obowiązujące. Należy jednak pamiętać o tym, że dziecko uczy się świata głównie nie poprzez nakazy, zakazy i upominanie rodziców, ale przez autopsję czyli własne doświadczenia: dotykanie, smakowanie, sprawdzanie, testowanie, eksperymentowanie. Wielu z nas o tym zapomina. Dlatego najlepszą metodą na poznawanie teatru jest po prostu bywanie w nim.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Społeczeństwo potrzebuje artystów, podobnie jak potrzebuje naukowców i techników, pracowników fizycznych i umysłowych, świadków wiary, nauczycieli, ojców i matek, którzy zabezpieczają wzrastanie człowieka i rozwój społeczeństwa poprzez ową wzniosłą formę sztuki, jaką jest „sztuka wychowania". W rozległej panoramie kultury każdego narodu artyści mają swoje miejsce. Gdy idąc za głosem natchnienia tworzą dzieła naprawdę wartościowe i piękne, nie tylko wzbogacają dziedzictwo kulturowe każdego narodu i całej ludzkości, ale pełnią także cenną posługę społeczną na rzecz dobra wspólnego.

Jan Paweł II, List *do artystów*, 4.04.1999, 4, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 492.

W tej godzinie słowa Beethovena: „O bracia, nie w te tony!", chcemy odnieść dokładnie do słów Schillera. Nie te tony! Nie potrzebujemy nierealnego mówienia o Bogu dalekim i o braterstwie, które nic nie kosztuje. Poszukujemy Boga bliskiego, poszukujemy braterstwa, które pośród cierpień wspiera drugiego i tak pomaga pójść do przodu. Po tym koncercie wielu uda się na adorację Eucharystyczną, adorację Boga, który wszedł w nasze cierpienia i czyni to nadal, Boga który cierpi z nami i za nas, i który sposób uzdolnił mężczyzn i kobiety do dzielenia cierpień z innymi i przemienienia ich w miłość. To jest właśnie to, do czego czujemy się wezwani po tym koncercie.

Benedykt XVI, Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI po koncercie w teatrze La Scala, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze-la-scala-3 [dostęp: 30.11.2019].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Saula natomiast opuścił duch Pański, a opętał go duch zły, zesłany przez Pana. Odezwali się do Saula jego słudzy: „Oto dręczy cię duch zły, zesłany przez Boga. Daj więc polecenie, panie nasz, aby słudzy twoi, który są przy tobie, poszukali człowieka dobrze grającego na cytrze. Gdy będzie cię męczył zły duch zesłany przez Boga, zagra ci i będzie ci lepiej". Saul odrzekł sługom: „Dobrze, wyszukajcie mi człowieka, który by dobrze grał, i przyprowadźcie go do mnie!" Na to odezwał się jeden z dworzan: „Właśnie widziałem syna Jessego Betlejemity, który dobrze gra. Jest to dzielny wojownik, wyćwiczony w walce, wyrażający się mądrze, mężczyzna piękny, a Pan jest z nim". Saul wyprawił posłańców do Jessego, by powiedzieli: „Przyślij mi twego syna, Dawida, który jest przy owcach". Jesse wziął pięć chlebów, bukłak wina oraz jednego koziołka i przez swego syna Dawida posłał to Saulowi. Dawid przybył do Saula i przebywał z nim. Saul pokochał go bardzo. Dawid stał się jego giermkiem. Kazał więc Saul powiedzieć przez posłańców Jessemu: „Chciałbym zatrzymać u siebie Dawida, gdyż mi się spodobał". A kiedy zły duch zesłany przez Boga napadał na Saula, brał Dawid cytrę i grał. Wtedy Saul doznawał ulgi, czuł się lepiej, a zły duch odstępował od niego (1Sm 16,14-23).

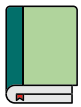
Por. Rdz 1-11; Joz 1-12; 22-24; 2Sm; 1Krl 1-6; 10-11; 13; Ps 51; Mt 14,3-12; Mk; Dz 1-2.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana (KKK 2501).

Por. KKK 2500; 2513.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin i teatrzyk szkolny*, wyd. Debit, Katowice 2007.

Brzechwa J., *Brzechwa dzieciom. Dzieła wszystkie. Teatrzyki*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.

Jansson T., *Lato Muminków*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2020.

Jaworowska-Duchlińska N., *Z duchem (do) teatru*, wyd. Bajka, Warszawa 2017.

Rurańska D., *Mały teatrzyk. Księżyc*, wyd. Mały Teatr Ilustracji, Warszawa 2017.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI po koncercie w teatrze La Scala, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze-la-scala-3 [dostęp: 30.11.2019].

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2001.

Jan Paweł II, List *do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem.* Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1986, s. 14-20.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Służyć kulturze*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 1998.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. TN KUL, Lublin 1996.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kunowski S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego,* „Ateneum Kapłańskie" 1961, t. 63, z. 315.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. M. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury, Słupsk 2001.

4.3. FILMOGRAFIA

Świnka Peppa. Świąteczne przedstawienie Pana Ziemniaka, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=8MSlLdDXXEI [dostęp: 19.10.2019].

12.

Wartości przekazywane przez świat filmu i fotografii

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

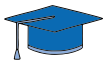
Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Postawa twórcza

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętny i uważny odbiór filmów i obrazów

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia kina i wielość gatunków twórczości filmowej.
- Sposoby realizacji i ukazywania wartości artystycznej obrazu.
- Wpływ obrazu filmowego na kształtowanie się mojej osobowości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rzeczywistość filmowa jest wytworem wyobraźni ludzkiej i owocem ludzkiego talentu.
- Jednym ze sposobów poznawania świata i ludzi jest patrzenie.
- Obraz filmowy i działalność twórcza filmowa niosą wielkie wartości, ale także duże zagrożenia.

Zasady

- Oceniam odbierany i tworzony obraz pod względem moralnym.
- Używając kamery (aparatu fotograficznego), jestem odpowiedzialny za to, co przekazuję drugiemu człowiekowi.
- Szukam piękna człowieka i piękna natury w przekazie filmowym, w fotografii.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy dyskutować o rzeczywistości filmowej z zachowaniem dystansu moralnego i oceny wartości artystycznych.
- Obrazy utrwalone za pomocą kamery i aparatu fotograficznego pomagają zachować pamięć o przeżytych, istotnych momentach z życia rodziny, małej społeczności (domowa wideoteka, albumy ze zdjęciami).
- Należy popierać zainteresowania i działalność fotograficzną i filmową dziecka.

Zasady

- Razem z dziećmi utrwalamy historię rodziny za pomocą obrazu filmowego i zdjęciowego.
- Zależy mi na tym, by moje dziecko rozwijało się, korzystając z możliwości technicznych obrazu filmowego, zdjęciowego.
- Uczulam dziecko na to, że oglądany film nie może spełniać jedynie funkcji rozrywkowej.
- Dbam o to, aby w domu było wiele zdjęć rodzinnych i pamiątek. Ukazują one historię rozwoju rodziny i wpływają na integrację pomiędzy pokoleniami.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Techniczne możliwości tworzenia i przekazu obrazu (aparat fotograficzny, kamera wideo) są narzędziem wychowawczym i formacyjnym.
- Tworzenie obrazu kształtuje właściwe jego zrozumienie.
- Przedszkole powinno mieć dostęp sprzętu rejestrującego obraz, do wykorzystywania w celach dydaktycznych.

Zasady

- Organizuję konkursy fotograficzne i filmowe.
- Wspólnie z wychowankami oceniam materiał filmowy małych form.
- Wspólnie z wychowankami oglądam popularne filmy kinowe i rozmawiam z nimi o ich walorach moralnych, artystycznych i technicznych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Chętne dzieci tworzą materiał wideo o swojej grupie, o przedszkolu lub o jakimś wydarzeniu. W realizacji filmu biorą udział dzieci, nauczyciele oraz rodzice. Po wspólnym obejrzeniu dokonujemy oceny dzieła, analizujemy jego wartości artystyczne i moralne.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obraz filmowy, zdjęcie jest środkiem do umacniania kontaktów, związków międzyosobowych[1]. Tworzenie obrazu pomaga w rozumieniu relacji międzyludzkich. Własna inicjatywa kulturalna uwrażliwia na drugiego człowieka. Twórczość filmowa mówi o pięknie życia, jego wartościach, podkreśla walory otaczającego nas świata[2].

---

[1] „Wszelkimi sposobami należy wspierać i zabezpieczać produkcję oraz rozpowszechnianie filmów, zwłaszcza przeznaczonych dla młodzieży, które służą godziwej rozrywce, rozwojowi kulturalnemu i artystycznemu. Dokonuje się to przez wspieranie i zespalanie wysiłków i inicjatyw szanowanych twórców i dystrybutorów, przez wyróżnianie nagrodami filmów, które według opinii krytyków są godne pochwały, oraz przez popieranie i zrzeszanie kin prowadzonych przez katolickich i uczciwych przedsiębiorców". DSP 14.

[2] „Bóg tak pomyślał świat, że w ogromnej mierze dał nam możność prowadzenia dalszego ciągu swego dzieła stworzenia do tej miary doskonałości, którą sobie zamierzył. Chociaż dzieła Boże same w sobie są doskonałe, by jednak mogły być odpowiednio użyte, należy je przygotować do właściwego przeznaczenia. I tutaj jest miejsce dla udziału człowieka w dalszym kształtowaniu dzieła Bożego". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*…, dz. cyt., s. 56-57.

1.10. ZAGROŻENIA

Tworzony obraz nie ma wartości artystycznych, historycznych, nie przekazuje treści moralnych. Nie wykorzystuje się nowych środków wyrazu do przedstawiania rzeczywistości, pokazywania piękna i dobra otaczającego nas świata. Nie zostaje zarejestrowana historia rodziny i historia własnego życia. Obraz jest tylko odbierany, a nie współtworzony. Nadmiar odbieranych obrazów zakłóca ich prawidłową percepcję.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Często nie zdajemy sobie sprawy, że kontakt dziecka z filmem może przynosić efekty terapeutyczne. Najmłodsi nie potrafią mówić o swoich kłopotach i trudnych sytuacjach, choćby dlatego, że nie przyswoili jeszcze pojęć, słów związanych z opisem emocji (lub tych emocji nie potrafią zidentyfikować). To, co naturalne, często uznają za wstydliwe. Mają też nieco pierwotne poczucie uczciwości i sprawiedliwości. Czują się winne lub nie mogąc znaleźć winnego, obwiniają siebie, choć naprawdę są „Bogu ducha winne". Kumulowanie w sobie problemów może prowadzić do depresji, frustracji, wykształcenia osobowości lękowej, stać się przyczyną nerwic i innych chorób, które mogą nie tylko zniszczyć ich dzieciństwo, ale też odcisnąć piętno na ich dorosłym życiu.

Film jest w tym przypadku medium ułatwiającym porozumienie z najmłodszymi. Sposobem na oswojenie lęków, których przyczyn należałoby szukać w strachu przed wykluczeniem z grupy rówieśniczej lub odrzuceniem przez najbliższych – rodziców i opiekunów. Pozwala po obejrzeniu na neutralną rozmowę o traumach, zachowaniach, lękach, uczuciach i przeczuciach. Uświadamia, nie angażując bezpośrednio przy tym samych zainteresowanych, dzieci.

Jedną z wartości terapeutycznych filmów, zasługującą na szczególną uwagę, jest budowanie poczucia własnej wartości dziecka. To dzięki niemu ma ono łatwiejszy start do edukacji formalnej i do dorosłego życia. Warto uświadamiać mu, że jego osobisty pogląd lub interpretacja jakiegoś zjawiska jest cenna. Ma to znaczenie szczególnie dziś, gdy kultura uległa swoistej demokratyzacji, a alternatywne odczytanie tekstu bywa ważniejsze od sformalizowanej analizy. Film jest najlepszym materiałem do podjęcia tego typu pracy. Umożliwia swobodną interpretację, a przede wszystkim daje możliwość nieskrępowanej wypowiedzi. Dostarcza też szerokiego zakresu tematycznego, umożliwiającego taki wybór treści, aby był spójny z zainteresowaniami dziecka.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Zanim pójdziemy z dziećmi do kina, i zaczniemy poznawać tajniki sztuki filmowej, warto także porozmawiać z nimi o zasadach obowiązujących w kinie. W książce „Rycerzem być…" w rozdziale „Kino" mamy przedstawioną typową sytuację, w której mama z dziećmi planuje wyjście na film.

W piątek po szkole mama zaproponowała:
– Chodźmy jutro do kina. Możemy zabrać ze sobą Gracjana i Polę.
– Hura! – ucieszył się Marcel. – Obejrzymy film o rycerzach! Rach-ciach!
– Wolałabym nie. – Mama pogłaskała się po wystającym brzuchu. – Od kiedy noszę Krysię, źle na mnie działają historie, w których jest jakieś rach-ciach. Zresztą nie wiemy przecież, co grają. Sprawdźmy repertuar, zanim podejmiemy decyzję.

Okazało się, że mają do wyboru film o trollach, o wampirach lub o kosmitach. Mama powiedziała, że zgadza się na wszystko poza wampirami. Po przeczytaniu paru recenzji wybrali trolle. Teraz pozostawało zamówić tylko bilety i czekać na sobotę. (…)

Rycerz w kinie nie pluje popcornem.
Nie rozmawia głośno z sąsiadami.
Nie wysyła sms-ów.
Nie gra na telefonie podczas seansu.
Sprząta po sobie.
Nie wydaje okrzyków bojowych,
gdy zobaczy innych rycerzy na ekranie.
Pamięta, że w kinie nie jest sam.

Z. Stanecka, *Kino*, w: tejże, *Rycerzem być. Jak ubrać się i zachować w różnych sytuacjach*, Warszawa 2016, s. 40, 44.

Na podstawie historii opowiedzianej w niniejszej książeczce, możemy porozmawiać z dziećmi o właściwych i niewłaściwych postawach, które prezentują bohaterowie podczas wizyty w kinie. Możemy nawiązać do naszych własnych doświadczeń, umówić się, że przy następnym wyjściu do kina będziemy zwracać uwagę na obowiązujący tam *savoir vivre*.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wartości ludzkie i chrześcijańskie, zasługujące na uwagę i pochwałę, można znaleźć nie tylko w filmach odwołujących się bezpośrednio do tradycji chrześcijańskiej, ale także powstających w innych kręgach kulturowych i religijnych, co potwierdza znaczenie kina jako przestrzeni wymiany kulturowej, która zachęca do otwarcia się i do refleksji nad rzeczywistościami obcymi naszej formacji i mentalności. W tym sensie kino pozwala zmniejszać odległości i zyskuje ową szczególną godność właściwą kulturze, która „jest specyficznym sposobem istnienia i życia człowieka i tworzy zespół powiązań pomiędzy osobami żyjącymi wewnątrz każdej wspólnoty, określając międzyludzki i społeczny charakter bytu człowieka”.

ŚDŚSP (1995).

Tym, co dzisiaj rządzi, nie jest człowiek, ale pieniądz, to pieniądz, pieniądze rządzą. A Bóg, nasz Ojciec, powierzył zadanie doglądania ziemi nie pieniądzom, ale nam: mężczyznom i kobietom, do nas należy to zadanie! Tymczasem mężczyźni i kobiety są poświęceni w imię bożków zysku i konsumpcji: „jest to kultura odrzucenia”. Kiedy psuje się komputer, robi to tragedię, ale ubóstwo, potrzeby, dramaty tak wielu osób stają się czymś normalnym. Jeśli w zimową noc tutaj w pobliżu, np. przy ulicy Ottaviano,

umiera człowiek, nie budzi to zainteresowania. Jeśli w tylu częściach świata są dzieci, które nie mają co jeść, nie budzi to zainteresowania, wydaje się, że to rzecz normalna. Tak nie może być! A jednak takie rzeczy stają się czymś normalnym: to, że ludzie bezdomni umierają z zimna na ulicy, nie budzi zainteresowania. Natomiast spadek notowań o 10 punktów na giełdach w kilku miastach jest tragedią. Człowiek, który umiera, nie budzi zainteresowania, ale jeśli notowania giełdowe wykazują spadek o 10 punktów, to jest tragedia! W ten sposób osoby są odrzucane, jakby były odpadami.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 78.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców, księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz? Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałą i czcią go uwieńczyłeś. (…) Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich; złożyłeś wszystko pod jego stopy (Ps 8,4-5.7).

A dobroć Pana Boga naszego niech będzie nad nami! I wspieraj pracę rąk naszych, wspieraj dzieło rąk naszych! (Ps 90,17).

To bowiem, co o Bogu można poznać, jawne jest wśród nich, gdyż Bóg im to ujawnił. Albowiem od stworzenia świata niewidzialne Jego przymioty – wiekuista Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne dla umysłu przez Jego dzieła, tak że nie mogą się wymówić od winy (Rz 1,19-20).

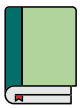
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

We współczesnym społeczeństwie środki społecznego przekazu odgrywają wyjątkowo ważną rolę w informowaniu, rozwoju kultury i kształceniu. Rola ta wzrasta w związku z postępem technicznym, bogactwem i rozmaitością przekazywanych wiadomości, wpływem wywieranym na opinię publiczną (KKK 2493).

Por. KKK 2494; 2495; 2500; 2501; 2513.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Cook N., *Film i TV. 100 pytań i odpowiedzi*, wyd. WDW, Warszawa [1996].

Kimpton D., *Efektowne efekty specjalne*, wyd. Egmont, Warszawa 2004.

Stanecka Z., *Rycerzem być. Jak ubrać się i zachować w różnych sytuacjach*, wyd. Egmont, Warszawa 2016.

Wasilewski J., *Krowa w kinie i inne wiersze dla dzieci*, wyd. Sukurs, Warszawa 2010.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bazin A., *Film i rzeczywistość*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1963.

Depta H., *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, wyd. WSiP, Warszawa 1979.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 78.

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości.* Orędzie na XXIX ŚDŚSP, 6.01.1995, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 201-205.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Łużyńska-Dorobowa J., *Społeczeństwo, kultura, film*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1980.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/internet_etyka_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan, 4.06.2000, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Prasa, radio, telewizja, film w nauczaniu Kościoła. Antologia tekstów źródłowych, wybór i oprac. K. Klauza, wyd. Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, Warszawa 1992.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.

Trzynadlowski J., *Sztuka słowa i obrazu*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

4.3. FILMOGRAFIA

Pat i Mat. Kamera, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=Nbq6PhF-nP4w [dostęp: 19.10.2019].

13.

Wartość wyznawanej religii

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

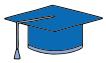
Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie zasad wiary

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wpływ religii na postępowanie w moim życiu

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia religii na świecie.
- Podstawy religii chrześcijańskiej.
- Katolicyzm w Polsce.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek jest istotą religijną.
- Zgodność rozumu poznającego z wyznawaną wiarą[1].
- Konieczność i obowiązek głoszenia wiary.

Zasady

- Wyznaję wiarę duchowo i w sposób publiczny.
- Zasady wiary staram się wprowadzać w życie.
- Rozmawiam o wartościach wiary.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wiara pozwala na poznawanie samego siebie i na właściwe wybory moralne w życiu.
- Należy przekazywać wiarę dzieciom jako największy skarb.
- Wartości wiary należy dostrzegać w życiu społecznym.

Zasady

- Wspólnie z dziećmi kierujemy się zasadami wiary chrześcijańskiej.
- Rozwijamy wiarę w rodzinie przez przekazywanie wiedzy religijnej (teologia), modlitwę i kult (udział w życiu liturgicznym Kościoła).
- Żyjąc zasadami wiary, pomagamy innym ludziom dostrzec jej wartości (działalność misyjna, świadectwo własnego życia).

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Religia i wiara odgrywają zasadniczą i podstawową rolę wychowawczą.
- Wartości wiary świadczą o bogactwie duchowym człowieka.
- Przedszkole i wychowanie nie mogą unikać zagadnień wiary i religii (tzw. postawa indyferentyzmu i „prywatności" wiary).

Zasady

- Rozmawiam z wychowankami na temat wartości wyznawanej wiary.
- Uznaję, że życie moralne ma uzasadnienie w wierze, ma konsekwencje w obecnym i przyszłym życiu.

[1] Por. FR.

– Jako wierzący budujemy wspólnotę wiary między nauczycielami i wychowawcami, rodzicami oraz wychowankami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczkę do świątyń różnych wyznań chrześcijańskich lub innych religii. Dzieci poznają specyfikę różnych religii i wyznań wiary chrześcijańskiej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci akceptują wartości wiary[2]. Potrafią rozmawiać o niej z otwartością, analizują swoje życie w świetle zasad wiary. Zaangażowanie religijne przejawia się w pogłębianiu wiedzy religijnej i w publicznym wyznawaniu wiary.

[2] „Wierni, przez chrzest wcieleni do Kościoła, dzięki otrzymanemu znamieniu są przeznaczeni do uczestnictwa w kulcie religii chrześcijańskiej, i odrodzeni jako dzieci Boże są zobowiązani do wyznawania przed ludźmi wiary, jaką otrzymali od Boga za pośrednictwem Kościoła". KK 11.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie indyferentyzmu religijnego[3], braku wiedzy i niechęć do uczestniczenia w katechezach, lekcjach religii, obecności w kościele. Wiarę traktuje się jedynie jako część kultury opartej na zwyczaju. Oddziela się sfery życia wewnętrznego od kontaktów społecznych. Zanika kult jako wyraz wiary; zarzuca się modlitwę indywidualną i uczestnictwo w niedzielnej liturgii (w wypadku uczniów innego wyznania lub religii błędy i postawy mogą być analogiczne).

[3] „Wyobraźmy sobie świat, który wykreślił prawdziwego Boga ze swego społecznego życia. Będziemy wtedy mieli obraz cyrków rzymskich, gdzie ludzie walczyli ze zwierzętami i umierali, aby swoją śmiercią zabawić innych ludzi. Wykreślając Boga będziemy mieli obraz straszliwych wojen, wycinających w pień mieszkańców podbitych ziem i pozostawienie zgliszczy. Będziemy mieli obozy koncentracyjne dla zagłady całych narodów, czego doświadczył XX wiek". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*..., dz. cyt., s. 73.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Począwszy do urodzenia, dziecko coraz bardziej doświadcza indywidualnego życia, osobistej wartości, ale także zależności od innych osób. Pierwszym „bogiem" są dla niego rodzice. Dziecko traktuje ich jako pierwszą, najwyższą instancję, rozstrzygającą o dobru czy złu moralnym, karzącą lub wynagradzającą – u nich szuka poczucia bezpieczeństwa i pewności niezbędnej dla dalszego rozwoju. Aspekty te stanowią początek późniejszej wiary dziecka w Boga. Istotna jest tutaj niezakłócona identyfikacja z rodzicami. W momencie, kiedy rodzice są wierzącymi i praktykującymi osobami, dziecku łatwiej dojść do wiary w Boga.

Dziecięca religijność jest pełna groteskowych tworów wyobraźni, charakteryzuje się dużym egocentryzmem oraz naśladownictwem osób emocjonalnie związanych z dzieckiem. Uczucia religijne dziecka są nacechowane antropocentryzmem. Występuje u niego silne wyczulenie na szczerość, prawdomówność i uczciwość w postępowaniu osób w jego środowisku. Postępowanie opiekunów ma kluczowe znaczenie dla późniejszego życia dziecka, konstrukcji jego hierarchii wartości i systemu światopoglądowego. Dziecko szybko uczy się rytów i obrzędów, ale nie do końca jest w stanie zrozumieć ich znaczenie. Dzieci w wieku przedszkolnym cechuje szczególna wrażliwość duchowa, możliwość wchodzenia w żywą, autentyczną relację z Bogiem.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Autor książki „W każdym z nas są drzwi do nieba" bierze na warsztat najważniejsze wątki z encyklik Jana Pawła II i przygotowuje pole dorosłym do rozmów z dziećmi, na ważne tematy związane z wiarą. Na każdy z 14 rozdziałów przypada kilkuwierszowa strofa kierowana do dzieci i wyjątek z danej encykliki, najlepiej ukazujący jej przesłanie. Ujęcie tematów jest szerokie, począwszy od zbawienia a skończywszy na Eucharystii. Wielkim walorem książki są ilustracje Doroty Łoskot-Cichockiej przekładające, niekiedy enigmatyczną, treść nauczania papieskiego, na język obrazów. Konkret zilustrowanych scenek z życia jest niezwykle sugestywny i zapada w pamięć nie tylko małym odbiorcom.

Poróżnieni w jednej wierze,
Módlmy się o jedność szczerze,
Bo modlitwa przynieść może
Pogodzenie w dawnym sporze.

„Wierzyć w Chrystusa znaczy pragnąć jedności (…). Jeśli chrześcijanie, pomimo podziałów, będą umieli jednoczyć się wokół Chrystusa, głębiej sobie uświadomią, o ile mniejsze jest to wszystko, co ich dzieli, w porównaniu z tym, co ich łączy".

Ut unum sint (Aby byli jedno), 9; 22.

M. Brykczyński, *W każdym z nas są drzwi do nieba. Jan Paweł II nie tylko dla dzieci*, Warszawa 2011, s. 7.

Książeczka „W każdym z nas są drzwi do nieba" może być punktem wyjścia do rozmów z dziećmi o Bogu i Kościele, ale też o uniwersalnych wartościach, prawdzie, dobrach materialnych, pomocy, przebaczeniu, prawie do życia i wielu innych istotnych zagadnieniach związanych z ludzką egzystencją.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drodzy młodzi, dziś musicie opierać się subtelnej a zarazem śmiertelnej pokusie, by wyłączyć Boga z życia albo sprowadzić wiarę do okazjonalnych i formalnych gestów. Kościół potrzebuje świadków gotowych pójść za Chrystusem aż po krzyż.

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia*. Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX ŚDM, 26.07.2004, 2, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 218.

Szczerze dziękuję rządom, które dokładają starań, by ulżyć w cierpieniach tym braciom w człowieczeństwie, i proszę katolików o modlitwę za braci w wierze, którzy doświadczają przemocy i nietolerancji, oraz o solidarność z nimi. W tej sytuacji doszedłem do przekonania, że szczególnie stosowną rzeczą będzie podzielenie się z wami paroma refleksjami na temat wolności religijnej, która jest drogą do pokoju. Z bólem trzeba bowiem stwierdzić, że w niektórych regionach świata nie jest możliwe swo-

bodne wyznawanie i wyrażanie własnej religii bez narażania się na ryzyko utraty życia i osobistej wolności. W innych regionach występują bardziej milczące i wyrafinowane formy uprzedzeń i oporu względem wierzących i symboli religijnych. Chrześcijanie są w chwili obecnej grupą religijną, która cierpi najwięcej prześladowań z powodu swej wiary. Wielu z nich na co dzień spotyka się ze zniewagami i często żyje w lęku z powodu tego, że poszukują prawdy, wierzą w Jezusa Chrystusa i szczerze apelują o uznanie wolności religijnej. Z tym wszystkim nie można się godzić, gdyż obraża Boga i godność człowieka; ponadto stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa i pokoju oraz uniemożliwia autentyczny integralny rozwój człowieka.

Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju, 1.01.2011, [online:] http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20101208_xliv-world-day-peace.html [dostęp: 30.11.2019].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Patrzcie, nauczałem was praw i nakazów, jak mi rozkazał czynić Pan, Bóg mój, abyście je wypełniali w ziemi, do której idziecie, by objąć ją w posiadanie. Strzeżcie ich i wypełniajcie je, bo one są waszą mądrością i umiejętnością w oczach narodów, które usłyszawszy o tych prawach powiedzą: „Z pewnością ten wielki naród to lud mądry i rozumny". Bo któryż naród wielki ma bogów tak bliskich, jak Pan, Bóg nasz, ilekroć Go wzywamy? Któryż wielki naród ma prawa i nakazy tak sprawiedliwe, jak całe to Prawo, które Ja wam dziś daję? (Pwt 4,5-8).

Por. 1Krl 8,10-21; Ps 145,18.

Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego, Jezusa Chrystusa. On w swoim wielkim miłosierdziu przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa na nowo zrodził nas do żywej nadziei: do dziedzictwa niezniszczalnego i niepokalanego, i niewiędnącego, które jest zachowane dla was w niebie. Wy bowiem jesteście przez wiarę strzeżeni mocą Bożą dla zbawienia, gotowego objawić się w czasie ostatecznym. Dlatego radujcie się, choć teraz musicie doznać trochę smutku z powodu różnorodnych doświadczeń. Przez to wartość waszej wiary okaże się o wiele cenniejsza od zniszczalnego złota, które przecież próbuje się w ogniu, na sławę, chwałę i cześć przy objawieniu Jezusa Chrystusa. Wy, choć nie widzieliście, miłujecie Go; wy w Niego teraz, choć nie widzicie, przecież wierzycie, a ucieszycie się radością niewymowną i pełną chwały wtedy, gdy osiągniecie cel waszej wiary – zbawienie dusz (1P 1,3-9).

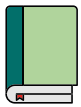
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W ciągu historii, aż do naszych czasów, ludzie w rozmaity sposób wyrażali swoje poszukiwanie Boga przez wierzenia i akty religijne (modlitwy, ofiary, kulty, medytacje itd.). Mimo niejednoznaczności, jaką one mogą w sobie zawierać, te formy wyrazu są tak powszechne, że człowiek może być nazwany istotą religijną. On z jednego człowieka wyprowadził cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi. Określił właściwe czasy i granice ich zamieszkania, aby szukali Boga, czy nie znajdą Go

niejako po omacku. Bo w rzeczywistości jest On niedaleko od każdego z nas. Bo w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy (KKK 28).

Por. KKK 39; 842-845; 2244; 2569.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Brykczyński M., *W każdym z nas są drzwi do nieba. Jan Paweł II nie tylko dla dzieci*, wyd. CMJP2, Warszawa 2011.

Dudek M., *O Mszy świętej. Rozjaśnić tajemnicę*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2014.

Kita M., *Wszyscy na Ciebie czekamy*, wyd. Sykomora, Warszawa 2017.

Lauther-Pohl M., *Skąd właściwie wiemy jaki jest Bóg? Historyjki dla ciekawskich dzieci*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2015.

Oponowicz K., *Bozie, czyli jak wygląda Bóg?*, wyd. Agora, Warszawa 2016.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju, 1.01.2011, [online:] http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20101208_xliv-world-day-peace.html [dostęp: 30.11.2019]

Dajczer T., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 12.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia.* Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX ŚDM, 26.07.2004, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 216-219.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Malherbe M., *Religie ludzkości*, wyd. Znak, Kraków 1999.

Odasso G., *Biblia i religie*, wyd. WAM, Kraków 2005.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. E. Brunner-Traut, Instytut Wydawniczy PAX, Kraków 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005.

Rusecki M., *Istota i geneza religii*, wyd. WDS, Lublin–Sandomierz 1997.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

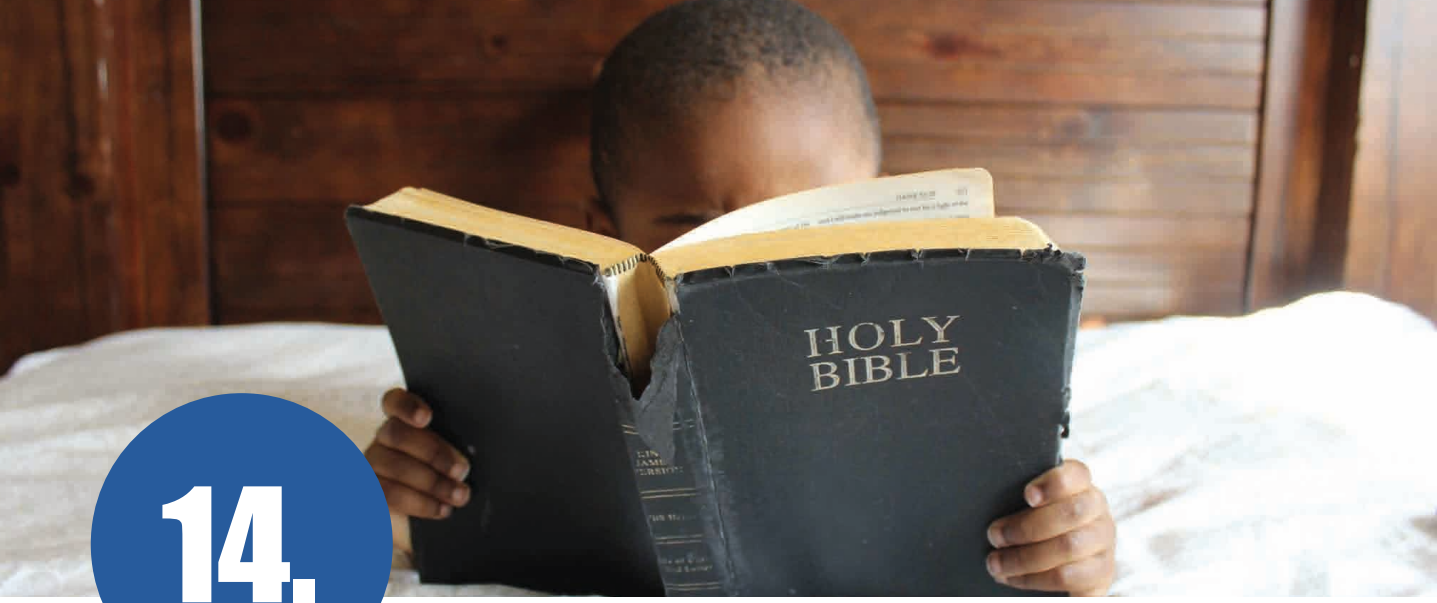
Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, wyd. WAM, Kraków 2003.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

4.3. FILMOGRAFIA

Daniel w jaskini lwów [DVD], Cass film, Warszawa 2011, DVD.

14.

Wartości zawarte w Biblii dla życia społecznego i indywidualnego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

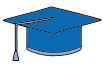
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie zasad wiary

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Spojrzenie na Biblię jako na Dzieło Boga i człowieka (autor natchniony)

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Współpraca Boga i człowieka w dziele powstania Biblii.
- Wpływ wiary na kształtowanie się kultury społeczeństwa.

– Człowiek „starotestamentowy" i „nowotestamentowy".

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Poznawanie Biblii jako Księgi natchnionej[1].
– Historia narodów kształtuje historię świata i kulturę.
– Pojęcie Boga jest pojęciem wszystkich narodów i kultur.

Zasady

– Poznaję historie zawarte w Starym i Nowym Testamencie.
– Moja wiara kształtuje moją postawę wobec innych.
– W życiu kieruję się zasadami wiary.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Niezbędne jest poznawanie tekstów biblijnych.
– Przez teksty Starego i Nowego Testamentu Bóg przemawia do człowieka.
– Biblia jest ekspresją Ducha Boga i ducha człowieka.

Zasady

– Traktuję Biblię jak Księgę Życia.
– Zapoznaję się z literaturą biblijną.
– Wyjaśniam dziecku trudniejsze fragmenty Pisma Świętego

[1] „Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w Liturgii św. nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego. Zawsze uważał i uważa owe Pisma zgodnie z Tradycją świętą, za najwyższe prawidło swej wiary, ponieważ natchnione przez Boga i raz na zawsze utrwalone na piśmie przekazują niezmiennie słowo samego Boga, a w wypowiedziach Proroków i Apostołów pozwala rozbrzmiewać głosowi Ducha Świętego. Trzeba więc, aby całe nauczanie kościelne, tak jak sama religia chrześcijańska, żywiło się i kierowało Pismem św. Albowiem w księgach świętych Ojciec, który jest w niebie spotyka się miłościwie ze swymi dziećmi i prowadzi z nimi rozmowę. Tak wielka zaś tkwi w słowie Bożym moc i potęga, że jest ono dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego. Stąd doskonałe zastosowanie ma do Pisma św. powiedzenie: «żywe jest słowo Boże i skuteczne» (Hbr 4,12), które «ma moc zbudować i dać dziedzictwo wszystkim uświęconym» (Dz 20,32)". KO 21.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Biblia zawiera wartości kultury i wartości wiary; wartości prawdy objawionej.
- Biblia ma znaczenie formacyjne i wychowawcze.
- Biblia kształtuje kulturę chrześcijańską.

Zasady

- Interpretuję Biblię zgodnie z nauką Kościoła.
- W wychowaniu i formacji wykorzystuję teksty biblijne.
- Na lekcjach omawiam i wyjaśniam kontekst kulturowy, w którym powstały Księgi Pisma Świętego.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci podzielone są na grupy, z których każda ma za zadanie przygotować uwspółcześnioną wersję jednej z przypowieści biblijnych. Można to zadanie wykonać, stosując wybraną przez dzieci formę ekspresji (np. inscenizacja teatralna, pantomima, piosenka, wiersz, wspólnie opracowana i zilustrowana książeczka).

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Czytanie fragmentów Pisma Świętego staje się elementem dnia codziennego. Teksty natchnione odczytywane są zgodnie z nauką Kościoła. Biblia jest poznawana prawidłowo i z zainteresowaniem. Biblijne treści przyczyniają się do kształtowania osobowości człowieka i jego związków społecznych. Biblia jest traktowana nie tylko jako tekst o walorach literackich i historycznych, ale przede wszystkim – jako zbiór zasad moralnych o znaczeniu uniwersalnym. Tłumaczy i uzasadnia wyznawaną wiarę.

1.10. ZAGROŻENIA

Brakuje wiedzy na temat Biblii lub jej znajomość jest niewielka. Błędnie interpretuje się rolę Boga i autora natchnionego. Istnieje ryzyko nieuznawania auto-

rytetu Kościoła i Tradycji w jej interpretacji Biblii. Odrzuca się Biblię jako dokument wiary, nie uznaje się jej roli w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej[2].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Uniwersalizm Biblii polega na tym, że każdy może znaleźć w niej odpowiedź na dręczące go pytania, niezależnie od jego narodowości czy wiary, ponieważ Biblia jest pełna symboli i przypowieści, które każdy może interpretować na swój własny, indywidualny sposób. Również pomimo tego, że została ona spisana kilka tysięcy lat temu, nadal jest użyteczna w czasach współczesnych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Wśród wielu wydań Biblii dla dzieci, opracowanie autorstwa S. Loyd-Jones bardzo się wyróżnia. „Z Jezusem przez Biblię" to książka zachwycająca wspaniałym językiem, cudownymi ilustracjami i mądrym przesłaniem dostosowanym do

[2] „Mamy obowiązek w każdej okoliczności świadczyć o Chrystusie, Jego męce, zmartwychwstaniu, wstąpieniu do nieba, o Jego obecności wśród nas. Czynić to musimy z pokorą, bo Pan Jezus przyszedł nie po to «aby mu służono, lecz aby służyć…» (Mt 20,28). W ten sposób tworzymy wielki, nadprzyrodzony organizm, który nazywamy Kościołem, Ludem Bożym, Mistycznym Ciałem Jezusa. To jest wielka wspólnota wierzących, na której czele stoi Jezus Chrystus, ubogacający nas swoimi łaskami". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*…, dz. cyt., s. 65.

dziecięcej wrażliwości. Zachęca dzieci do odkrycia Jezusa w centrum Bożego planu zbawienia, a także w centrum ich własnego życia. To niezwykła opowieść, która łączy w sobie wiele historii biblijnych z całego Pisma Świętego. Jej głównym bohaterem jest wyjątkowe Dziecko, od którego zależą losy całego świata.

Nie, Biblia nie jest księgą zasad ani księgą o bohaterach. Jest przede wszystkim Opowieścią. Opowieścią przygodową o szlachetnym Królu, który przybywa z dalekiego kraju, żeby odzyskać zaginiony skarb. Opowieścią miłosną o dzielnym Księciu, który opuszcza swój pałac, zostawia wszystko, co ma, żeby uratować swoją ukochaną. Biblia jest jak najpiękniejsza baśń, która w dodatku wydarzyła się naprawdę!

Najwspanialsze w tej Opowieści jest właśnie to, że jest prawdziwa!

W Biblii znajdziemy wiele historii, ale wszystkie składają się na tę jedną, najważniejszą – Opowieść o tym, jak Bóg kocha swoje dzieci i jak przychodzi im na ratunek.

Żeby dobrze ją opowiedzieć, potrzeba było całej Biblii.

Najważniejszą postacią w tej opowieści jest pewne Dziecko. W każdej historii biblijnej słychać Jego imię.

To Dziecko jest jak brakujący kawałek układanki, który pozwala dopasować do siebie wszystkie pozostałe jej części, tak by naszym oczom ukazał się piękny obraz.

Nie jest to zwykłe dziecko. To Dziecko, które pewnego dnia… Ale poczekaj, zacznijmy naszą Opowieść, tak jak należy zacząć każdą dobrą historię, czyli… od samego początku.

S. Lloyd-Jones, *Z Jezusem przez Biblię*, Wrocław 2016, s. 17.

Opowieści biblijne mogą wydawać się zbiorem oderwanych od siebie historii. Autorka odsłania przed dziećmi ich wspólny mianownik. Okazuje się, że nawet w starotestamentalnych opowieściach można usłyszeć echa tęsknoty za Jezusem, a także dostrzec zwiastuny Jego nadejścia. W książce bardzo konsekwentnie ukazana została prawda, że Syn Boży jest niczym brakujący kawałek układanki, dzięki któremu wszystkie fragmenty obrazu, wszystkie opowieści biblijne, łączą się w piękną całość.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrześcijanin na wzór Chrystusa winien ożywiać rzeczywistość świata współczesnego duchem Ewangelii i ukazywać na co dzień, przykładem swego zaangażowania, że możliwe jest lepsze współżycie między ludźmi w sprawiedliwości, prawdzie i poszanowaniu godności osoby ludzkiej.

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, Watykan 1985, s. 439.

Biblia nie tylko otwiera nam drogę do zrozumienia tajemniczej relacji między Stwórcą a światem stworzonym, ale rzuca też światło na zadanie, jakie człowiek ma do spełnienia wobec świata. „Praca" Boga jest niejako przykładem dla człowieka. Jest on bowiem powołany nie tylko do tego, by mieszkać w świecie, ale by go „budować", stając się w ten sposób „współpracownikiem" Boga.

DD 10.

Mimo tego wolnego od złudzeń realizmu Pismo Święte zachowuje bardzo pozytywną wizję wartości życia. Człowiek niezmiennie jest stworzony „na obraz Boży" (por. Rdz 1,26), a każdy wiek ma swoje zalety i zadania.

Jan Paweł II, List *do moich braci i sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, 6, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 520.

Moglibyście zapytać: „Ojcze, ale jaką bronią można się obronić przed tym kuszeniem, przed tym mamieniem księcia tego świata, przed jego pochlebstwami?”. Bronią jest sam Jezus: Słowo Boże, a także pokora i łagodność. Pomyślmy o Jezusie, kiedy Go policzkują: jaka pokora, jaka łagodność. Mógł ubliżyć, a jednak zadał tylko pokorne, łagodne pytanie. Pomyślmy o Jezusie w czasie Jego męki. Prorok mówi o Nim: „jak baranek na rzeź prowadzony, nie wydał żadnego okrzyku”. Pokora. Pokora i łagodność: to jest broń, której książę świata, duch świata nie toleruje, bo jego propozycje to władza światowa, propozycje próżności, bogactw. Pokory i łagodności nie toleruje.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 23.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli wasza sprawiedliwość nie będzie większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszów, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. (…) Słyszeliście, że powiedziano: Oko za oko i ząb za ząb! A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu: lecz jeśli cię kto uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi! Temu, kto chce prawować się z tobą i wziąć twoją szatę, odstąp i płaszcz! Zmusza cię kto, żeby iść z nim tysiąc kroków, idź dwa tysiące! Daj temu, kto cię prosi, i nie odwracaj się od tego, kto chce pożyczyć od ciebie. Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski (Mt 5,20; 38-48).

Por. Wj 20,7; 13; 21,12; 24,1; Kpł 19,18; 24,19n; Lb 30,3; Pwt 5,17-18; 7,2-5; 15,3; 20,13-18; 24,1; 25,19; Iz 16,1; Mt 5,32-38. 43-48; Mk 10,2-12; Rz 12,21; 1Kor 7,10n; Jk 5,12.

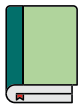
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W Piśmie Świętym Kościół nieustannie znajduje swój pokarm i swoją moc, ponieważ przyjmuje w nim nie tylko słowo ludzkie, ale to, czym jest ono rzeczywiście: Słowo Boże. W świętych księgach Ojciec, który jest w niebie z wielką miłością wychodzi swoim dzieciom naprzeciw i rozmawia z nimi (KKK 104).

Por. KKK 2061; 2072; 2196; 2261; 2262; 2449; 2464.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Czerwińska-Rydel A., *Niebo nad Fatimą. Czy modlitwa może zmieniać świat?*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2017.

Lloyd-Jones S., *Z Jezusem przez Biblię*, wyd. Aetos, Wrocław 2016.

Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok A*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2017.

Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok B*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2018.

Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok C*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2016.

Mike, *Święci są… Ilustrowany poradnik – jak zostać świętym*, wyd. W drodze, Kraków 2012.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Adamiak E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, wyd. Znak, Kraków 2006.

Bastianel S., Di Pinto L., *Biblijne podstawy etyki*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2007.

Czerski J., *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 1986.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 23.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985.

Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, List *do moich braci i sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 516-526.

Jaruzelska I., *Własność w prawie biblijnym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Langkammer H., *Etyka Nowego Testamentu*, wyd. TUM, Wrocław 1985.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rosik S., *Dekalog jako norma życia i wolności*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1997.

Schreiner J., Kampling R., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, wyd. WAM, Kraków 2004.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Synowiec J., *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2004.

4.3. FILMOGRAFIA

Narodziny Jezusa, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=iHUf-C-8hjuc&list=PL7dZwQBWL3FpaMJUsa2_P7GuoXSEl2ZKs [dostęp: 21.11.2019].

15.

Wartości różnych życiowych powołań

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

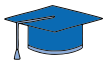
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność pełnienia określonych ról w danym powołaniu życiowym

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odkrywanie wartości w przyszłym powołaniu życiowym

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wybór powołania jako wyraz wolności człowieka.
- Wartości życia ludzkiego jako podstawa powołania.

– Formy życia ludzkiego: małżeństwo[1], życie samotne, życie duchowne.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Wybór powołania życiowego dokonuje się zgodnie z wolą każdego człowieka.
– Różnica płci kształtuje osobowość mężczyzny i kobiety.
– Przez powołanie realizuje się wartości i ideały życia ludzkiego[2].

Zasady

– Odkrywam własne naturalne powołanie poprzez przeżywanie swojej kobiecości albo męskości.
– Przygotowuję się do mojego powołania, poznając jego wartości.
– Mam świadomość, że tylko właściwe rozpoznanie i realizowanie własnego powołania da mi poczucie spełnienia i szczęścia.
– Analizuję powołania bliskich mi osób.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Każdy człowiek, również moje dziecko, ma prawo do wyboru i realizacji określonego powołania[3].

---

[1] „Małżeństwo to powołanie we dwoje, wymaga więc także wspólnego dialogu. Małżonkowie nie mogą z niego zrezygnować, gdyż on utrwala między nimi więź". *Człowiek – osoba – płeć*, red. M. Wójcik, Łomianki 1998, s. 135.

[2] „Objawienie w Chrystusie tajemnicy Boga jako Miłości Trynitarnej jest jednocześnie objawieniem powołania osoby ludzkiej do miłości. Rzuca ono światło na osobową godność i wolność mężczyzny i kobiety oraz istotny ludzki instynkt społeczny, ukazując je w całej ich głębi: być osobą na obraz i podobieństwo Boga – oznacza także bytować w relacji, w odniesieniu do drugiego «ja», ponieważ sam Bóg jeden i w trzech Osobach, jest komunią Ojca, Syna i Ducha Świętego (…). Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość, powołanie i ostateczne przeznaczenie osoby i rodzaju ludzkiego. Każda osoba jest przez Boga stworzona, kochana i zbawiona w Jezusie Chrystusie, a realizuje siebie, nawiązując liczne relacje miłości, sprawiedliwości, solidarności z innymi osobami, podczas prowadzenia swojej wielorakiej działalności w świecie. Gdy działanie ludzkie dąży do propagowania godności i integralnego powołania osoby, poprawy jakości warunków jej egzystencji, spotkania i solidarności ludów i narodów, wówczas jest zgodne z zamysłem Boga, który nie przestaje nigdy okazywać swoim dzieciom dowodów miłości i opatrzności". KNSK 34-35.

[3] „Chrześcijańscy małżonkowie (…) dla swoich dzieci są pierwszymi zwiastunami wiary i wychowawcami, dlatego niech słowem i przykładem przygotowują je do życia chrześcijańskiego i apostolskiego, pomagają im roztropnie w rozpoznaniu ich powołania, a w przypadku odkrycia w nich powołania świętego niech pielęgnują je z wielką troskliwością". DA 11.

- Każde powołanie opiera się na określonych wartościach.
- Nie ma bardziej i mniej wartościowego powołania. Wszystkie powołania są godne.

Zasady

- Realizuję moje powołanie w małżeństwie i rodzinie.
- Ukazuję mojemu dziecku wartości każdego powołania.
- Przygotowuję moje dziecko do pełnienia ról naturalnych, społecznych, zgodnych z powołaniem.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy dostrzegać godność różnych powołań człowieka.
- Wartość poszczególnych powołań jest podstawą ich wyboru.
- Do realizacji konkretnego powołania człowiek przygotowywany jest poprzez wychowanie.

Zasady

- Ukazuję wartości, potrzebę i niezbędność różnych powołań w życiu indywidualnym i społecznym.
- Analizuję z dziećmi wartości i sposoby realizacji życiowych powołań.
- Jako wychowawca realizuję swoje własne powołanie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na kilka grup. Pierwsza grupa stara się odnaleźć plusy życia w małżeństwie, druga zastanawia się nad jego problemami. Kolejne grupy w podobny sposób dokonują analizy życia samotnego i życia duchownego.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Każdy z wychowanków potrafi rozpoznać właściwie swoje powołanie[4]. Potrafi docenić i przeanalizować powołania innych ludzi. Rozumie, na czym polega

[4] „Jest też szczególne powołanie do kapłaństwa i stanu zakonnego. Powołanie takie objawia się najczęściej w ten sposób, że młoda dziewczynka czy młody chłopiec słyszy głos wewnętrzny, aby poświęcić się na wyłączną służbę Jezusowi Chrystusowi. Tego wewnętrznego głosu nie można w sobie zagłuszyć. Staje się coraz silniejszy. Trzeba wtedy modlić się, żeby zrozumieć wolę Bożą". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*…, dz. cyt., s. 64.

naturalne powołanie do małżeństwa i życia w rodzinie. Dostrzega przemijalność życia ludzkiego. Rozumie powołanie do życia samotnego i duchownego.

1.10. ZAGROŻENIA

Często ludzie młodzi napotykają trudności w rozpoznawaniu swojego powołania. Nie rozumieją roli związanej ze swoją płcią. Brakuje im umiejętności dokonywania wyborów w życiu oraz programu postępowania na najbliższe lata. Istnieje ryzyko, że nie będą uznawali wartości i ideałów jako zasad życiowych. Grozi im jednostronne, materialistyczne i bezideowe postrzeganie rzeczywistości.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W znaczeniu obiegowym powołanie to posiadanie zdolności i predyspozycji do podejmowania pewnych działań z pobudek altruistycznych. W chrześcijaństwie rozumiane jest jako wezwanie konkretnego człowieka przez Boga do określonego sposobu życia. Potocznie kojarzy się z powołaniem do kapłaństwa lub życia zakonnego. Kościół mówi jednak też wyraźnie o powołaniu do życia w małżeństwie. Każdy ochrzczony ma dar powołania. Powołanie w ujęciu katolickim jest zatem specjalnym rodzajem współpracy z Bogiem w przestrzeni najgłębszych pragnień człowieka, które to Bóg złożył w jego sercu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ta niewielka książeczka ukazuje drogę odkrywania własnego powołania przez młodą dziewczynę, Helenkę. Dziś wszyscy ją znają jako Świętą Faustynę Kowalską, która na cały świat rozszerzyła kult Bożego Miłosierdzia. Dla dzieci ciekawe okażą się z pewnością szczegóły dotyczące dzieciństwa Helenki. Kto wie, czy nie odkryją w niej kogoś podobnego do nich samych, a wtedy zobaczą, że i w ich życiu może zdarzyć się coś całkiem nieoczekiwanego, co sprawi, że odnajdą swoje miejsce w świecie.

Sprawy, do których wzywa Pan Bóg, wydają się czasem za trudne. Ale Pan Bóg dobrze wie, co robi. Powołując nas do wypraw i prac, których

dotychczas nie podejmowaliśmy, odkrywa w nas siłę, o jaką sami siebie nie podejrzewaliśmy. Od chwili, gdy umęczony Pan Jezus poprosił Helenkę, by pojechała do Warszawy, całe jej życie było wypełnianiem zadań pozornie niemożliwych, za wielkich jak na prostą, zwykłą dziewczynę. Cóż, Helenka zawsze to czuła – kiedy Pan Jezus prosi, trzeba ufać, że pozwoli spełnić swą prośbę. I tak, na to Jego pierwsze wyraźne wezwanie, bez zwłoki spakowała się i po raz pierwszy w życiu pojechała do Warszawy.

K.J. Kopciński, *Święta Faustyna*, Warszawa 2003, s. 12-13.

Historia Helenki, napisana jest tak, że dzieci z zaciekawieniem jej słuchają. Poza intrygującą fabułą, która ukazuje kilka wątków biograficznych św. Faustyny, naświetla, w sposób wyważony i subtelny, niezwykłą drogę powołania. Lektura tej książeczki to dobry przyczynek do rozmów na temat tak delikatny, a zarazem kluczowy dla człowieka, jak odkrycie sensu swojego istnienia, swojego powołania.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Czym jest powołanie? Jest wewnętrznym wezwaniem łaski, które zapada w duszę jak ziarno, aby w niej dojrzewać. Pan wzywa wszystkich chrześcijan do świętości, do naśladowania Go, do życia wedle Ewangelii. (…) Każde takie powołanie jest szczególnym darem dla tego, kto jest wezwany – a także dla całej wspólnoty Kościoła.

Jan Paweł II, *Czym jest powołanie?*, 14.12.1980, w: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, Rzym 1982, s. 317.

W szczególności Duch Święty objawia nam i przekazuje podstawowe powołanie, które Ojciec odwiecznie kieruje do wszystkich ludzi: powołanie „aby byli święci i nieskalani przed Jego obliczem", ponieważ „z miłości przeznaczył ich dla siebie jako przybranych synów przez Jezusa Chrystusa" (por. Ef 1,4-5).

PDV 19.

Nie tylko doświadczenie samotności, świadomość, że żadna ludzka wspólnota nie jest zdolna zaspokoić w pełni naszych pragnień, prowadzi do doświadczenia Boga. Może się ono zrodzić także z radości, którą daje poczucie oparcia, schronienia, bezpieczeństwa w drugim człowieku. Spełnienie miłości, odnalezienie siebie w drugim może być dla człowieka przeczuciem daru większego ponad wszystko ludzkie, poznaniem, że odbiera tu wiele więcej, niż dwoje ludzi dać sobie może. W radości wzajemnego odnalezienia się można wyczuć bliskość absolutnej Radości i tego pełnego Odnalezienia, które stoi za każdym ludzkim odnajdywaniem.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 53-54.

Dwoje narzeczonych, którzy chcą zawrzeć związek małżeński, przychodzi do kancelarii parafialnej i zamiast słów otuchy i dobrych życzeń słyszą wyliczanie kosztów ceremonii lub są przepytywani, czy wszystkie dokumenty mają w porządku. Tak niekiedy zastają drzwi zamknięte. W ten sposób ten, kto miałby możliwość otwarcia drzwi, dziękując Bogu za to nowe małżeństwo, nie czyni tego, co więcej, zamyka je. Często jesteśmy kontrolerami wiary, zamiast być tymi, którzy sprzyjają wierze ludzi.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 25.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 75.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Por. Rdz 12,1-3; Iz 41,9-10; Jr 1,5-8; Mt 22,14; Mk 10,6-9; 29-30.

On zaś im odpowiedział: Nie wszyscy to pojmują, lecz tylko ci, którym to jest dane. Bo są niezdatni do małżeństwa, którzy z łona matki takimi się urodzili; i są niezdatni do małżeństwa, których ludzie takimi uczynili; a są i tacy bezżenni, którzy dla królestwa niebieskiego sami zostali bezżenni. Kto może pojąć, niech pojmuje (Mt 19,11-12).

Dlatego bardziej jeszcze, bracia, starajcie się umocnić wasze powołanie i wybór! To bowiem czyniąc, nie upadniecie nigdy. W ten sposób szeroko będzie wam otworzone wejście do wiecznego królestwa Pana naszego i Zbawcy, Jezusa Chrystusa (2P 1,10-11).

Nie wstydź się zatem świadectwa Pana naszego ani mnie, Jego więźnia, lecz weź udział w trudach i przeciwnościach znoszonych dla Ewangelii według mocy Boga! On nas wybawił i wezwał świętym powołaniem nie na podstawie naszych czynów, lecz stosownie do własnego postanowienia i łaski, która nam dana została w Chrystusie Jezusie przed wiecznymi czasami (2Tm 1,8-9).

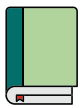
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Więzy rodzinne, chociaż są ważne, nie mają charakteru absolutnego. Podobnie jak dziecko wzrasta coraz bardziej ku dojrzałości oraz samodzielności ludzkiej i duchowej, tak rozwija się i umacnia jego szczególne powołanie, które pochodzi od Boga. Rodzice powinni uszanować to powołanie i ułatwić dzieciom odpowiedź na nie. Trzeba uzmysłowić sobie, że pierwszym powołaniem chrześcijanina jest pójście za Jezusem: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien" (Mt 10,37). (KKK 2232).

Por. KKK 27; 1533; 1603-1604; 2233.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Kopciński K.J., *Święta Faustyna*, wyd. Muchomor, Warszawa 2003.
Piotrowska E., *Święty Brat Albert*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.
Tarczyńska-Skowron A., *Święty Franciszek*, wyd. Muchomor, Warszawa 2013.
Chmielewska I., *Pamiętnik Blumki*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.
Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.
Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 25.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 75.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży,* wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane,* t. 2, *Adhortacje,* wyd. M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, adh. *Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, *Czym jest powołanie?*, 14.12.1980, w: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Rzym 1982, s. 317.

Jan Paweł II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania,* Wydawnictwo św. Stanisława, Kraków 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słomka W., *Świętość na świeckiej drodze życia*, wyd. Pallottinum, Poznań 1981.

Sobór Watykański II, Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

Stevan S., *W stronę Damaszku*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Twardowski J., *Kto to sprawił?*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 134.

Twardowski J., *Przyszła*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 29.

Twardowski J., *Z całego serca*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 145-146.

Tarnawski J., *Dialogi o powołaniu*, wyd. eSPe, Kraków 1998.

Wolff P., *Sztuka dobrego wyboru*, wyd. WAM, Kraków 2006.

4.3. FILMOGRAFIA

Arka Noego, *Święty uśmiechnięty*, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=Ha8f5amqPxA [dostęp: 21.11.2019].

16.

Wartość życia człowieka w aspekcie społecznym

I. PROSPEKT WARTOŚCI

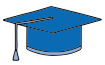
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Patriotyzm

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Miłość i poszanowanie własnego narodu

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Tożsamość buduje się poprzez przynależność do rodziny, narodu i państwa.

– Jako osoba, jestem częścią danego społeczeństwa[1].
– Przenoszenie miłości własnej i miłości rodziny na miłość do ojczyzny.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Przynależność do określonej grupy społecznej, do określonego narodu.
– Życie w społeczności uczy odpowiedzialności.
– Naród jest podstawą życia społecznego.
– Kultura, język, religia są podstawą trwania danego narodu.

Zasady

– Rozwijam stałą łączność – z rodziną, grupą społeczną i całym narodem.
– Przynależność do grupy społecznej oduczа mnie egoizmu i rozwija we mnie cechy bezinteresowności i uczynności wobec drugiego człowieka.
– Emocjonalną postawę wobec ojczyzny rozwijam poprzez szacunek dla kultury, poprzez znajomość historii.
– Szczycę się moją przynależnością do narodu polskiego.

[1] „Osoba ludzka z głębi swej natury jest istotą społeczną, ponieważ takiej pragnął Bóg, który ją stworzył. Rzeczywiście, natura człowieka jawi się jako natura istoty, która odpowiada na swoje potrzeby zgodnie z podmiotowością relacyjną, a więc na sposób bytu wolnego i odpowiedzialnego, uznającego konieczność łączenia się i współpracy ze swoimi bliźnimi oraz zdolnego do współpracy z nimi w porządku poznania i miłości. Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. (…) Bóg nie stworzył człowieka jako istoty samotnej, lecz pragnął, by był istotą społeczną". KNSK 149.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Trzeba pielęgnować poczucie przynależności do własnego narodu i silnej z nim więzi[2].
- Należy bronić polskości w swojej rodzinie i narodzie.
- Każdy człowiek rodzi się i pozostaje w naturalnym związku ze swoim narodem.

Zasady

- Potrafię rozmawiać z dzieckiem na tematy związane z wartościami narodowymi Polaków.
- Nieustannie poznaję kulturę i historię narodu polskiego.
- Wspólnie z dzieckiem uczestniczę w uroczystościach patriotycznych.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Każdy przynależy do określonego narodu.
- Wartości narodowe kształtują osobowość człowieka.
- Wartości narodowe są niezbędne w procesie wychowawczym.

Zasady

- Szkoła organizuje uroczystości o charakterze narodowym.
- Tworzymy programy szkolne nastawione na rozwój kultury narodowej: języka, znajomości historii, kultury, procesów politycznych, społecznych i gospodarczych.
- Jako wychowawca, poprzez swoją postawę ukazuję, na czym polega bycie prawdziwym patriotą.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zadaniem dzieci jest wykonanie sztandaru swojej grupy. Każdy wychowanek wybiera lub tworzy własny symbol – pochodzący z historii, kultury, literatury i tradycji – który jest mu w jakiś sposób bliski, np. związany z dziejami jego rodziny lub regionu. Wszystkie symbole umieszcza się na sztandarze. Przy tej

[2] „Naród jest wielką rodziną rodzin. To pierwsza społeczność, z którą spotykamy się w rodzinie. Do narodu wprowadza nas rodzina; w rodzinie otrzymujemy gotowy dar języka ojczystego". S. Wyszyński, *Niedobrze być człowiekowi samemu*, w: *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 64.

okazji nauczyciel może prowadzić z dziećmi rozmowę na temat tożsamości narodowej. Warto poruszyć wątek Polaków przebywających na emigracji i ich tęsknoty za ojczyzną.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wypracowuje się poczucie przynależności do polskiego narodu o bogatej kulturze, języku, historii i wartościach[3]. Młodzi bronią wartości narodowych, czynnie uczestniczą w uroczystościach i świętach narodowych. Dbają o rozwój polskiej kultury. Utożsamiają się z narodem polskim, pomimo istnienia różnic regionalnych[4].

[3] „Naród, bowiem jest tą wielką wspólnotą ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko kultura. Naród istnieje z kultury i dla kultury". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, 14, w: tegoż, Dzieła zebrane, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek - Europa*, cz. 2, Kraków 2008, s. 104.

[4] „Często do rodziny naturalnej przyrównujemy naród. Żyje on w tym domu, którego ściany zakreślają granice państwa, a także żyje w rozproszeniu na różnych kontynentach poza granicami, ale czując tę niezwykłą więź z wszystkimi tymi, którzy są w ojczystym domu. Wszyscy odpowiedzialni są za te granice i za ten wewnętrzny ład i więź wszystkich dzieci jednego narodu: i tych błądzących, i tych gniewających się. I tu, jak w rodzinie zdarzają się kłótnie i swary: jedni marnotrawią, a drudzy muszą nadrabiać; jedni dają zgorszenie, drudzy świecą przykładem wzorowego życia. Ważne jest to poczucie odpowiedzialności, aby nie wystawiać narodowej rodziny na pośmiewisko sąsiadów". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski…*, dz. cyt., s. 82.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak pozytywnych wzorców skutkuje brakiem poczucia przynależności do konkretnej wspólnoty narodowej. W rodzinach nie rozmawia się o historii, tradycji i kulturze narodowej. Młodzi odczuwają zagubienie w społeczeństwie, którego nie rozumieją, brakuje im umiejętności utożsamiania się z wartościami narodowymi. Istnieje ryzyko nieznajomości historii, tradycji, kultury narodu polskiego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Inaczej wartość, jaką jest patriotyzm, tłumaczy się przedszkolakowi, a inaczej starszemu dziecku. Warto jednak zacząć już od najwcześniejszego wieku. Receptą jest wspólne spędzanie czasu z dziećmi na rysowaniu, czytaniu legend czy spacerach, szczególnie w miejscach, w których możemy odkrywać ślady naszej historii. Wówczas kolory biały i czerwony, orzeł w koronie czy słowa Mazurka Dąbrowskiego przyswajane są w naturalny sposób. Rodzice powinni też zaszczepiać dzieciom zasady, które pozwolą im odnaleźć się w dorosłym życiu i dokonywać właściwych wyborów. Warto więc dbać o czystość języka i poprawność mowy polskiej, przy okazji świąt państwowych podkreślać strojem ich wagę, uczestniczyć w lokalnych celebracjach patriotycznych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Omawiając wartość życia człowieka w aspekcie społecznym, naturalnie pojawia się pojęcie patriotyzmu. Jak rozmawiać na ten temat z dziećmi? Podpowiedzią może być wiersz W. Bełzy, który nakreśla główne składowe naszej narodowej tożsamości. Patriotyzm to miłość do własnego kraju, znajomość jego tradycji oraz szacunek do własnych przodków i rodaków. Patriota wie, jakie są barwy flagi narodowej i co jest godłem jego kraju. Jest dumny ze swoich bohaterskich przodków i historii.

Kto ty jesteś? – Polak mały.
Jaki znak twój? – Orzeł biały.
Gdzie ty mieszkasz? – Między swymi.
W jakim kraju? – W polskiej ziemi.
Czym ta ziemia? – Mą ojczyzną.
Czym zdobyta? – Krwią i blizną.
Czy ją kochasz? – Kocham szczerze.
A w co wierzysz? – W Polskę wierzę.
Czym ty dla niej? – Wdzięczne dziecię.
Coś jej winien? – Oddać życie.

W. Bełza, *Katechizm polskiego dziecka*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, Warszawa 2009, s. 28.

W wierszu „Katechizm polskiego dziecka" poeta posłużył się schematem pytań i odpowiedzi – dialogu, który prowadzi dorosły człowiek z kilkuletnim chłopcem. Pytania i odpowiedzi są zestawione w taki sposób, że stanowią swoisty wykład zasad patriotyzmu, które każde polskie dziecko powinno znać.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otrzymując wiarę i dziedzicząc wartości i treści, jakie składają się na całokształt kultury własnego społeczeństwa, dziejów własnego narodu, każdy i każda z was zostaje duchowo obdarowany w samym swoim indywidualnym człowieczeństwie. (…) Nie możemy wobec tego dziedzictwa zachowywać postawy biernej czy wręcz marnotrawnej. (…) Musimy uczynić

wszystko, na co nas stać, aby to duchowe dziedzictwo przejąć, potwierdzić, utrzymać i pomnożyć.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 11, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 35.

Katolicka nauka społeczna mówi w tym przypadku o społecznościach „naturalnych", aby wskazać na szczególny związek zarówno rodziny, jak i narodu z naturą człowieka, która ma charakter społeczny. Podstawowe drogi tworzenia się wszelkich społeczności prowadzą przez rodzinę i co do tego nie można mieć żadnych wątpliwości.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 73.

Ponieważ jednak moja troska o duchowe i materialne dobro obejmuje wszystkich ludzi bez żadnej różnicy, uważam za swoją powinność przypomnienie z naciskiem niektórych obowiązków ciążących na ludziach odpowiedzialnych za los narodów. Brak świadomości tych obowiązków musi prowadzić do zachwiania międzynarodowego ładu i – raz jeszcze – do oddania człowieka władzy tylko ludzkiej. (…) Prawo narodów i gwarantujące to prawo instytucje stanowią niezastąpione punkty odniesienia i bronią równej godności wszystkich ludów i osób.

Jan Paweł II, List apostolski *Ancora una volta*, 4, w:tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 17.

To prawdziwe życie, które wciąż próbujemy osiągnąć, jest związane trwaniem w egzystencjalnej jedności z „ludem" i dla każdej jednostki może się realizować jedynie w „my". Zakłada ono właśnie wyjście z obozów własnego „ja", ponieważ jedynie otwarcie tego uniwersalnego podmiotu otwiera również spojrzenie na źródło radości, na samą miłość – na Boga.

Jeśli znaleźliśmy sens życia w Chrystusie, nie możemy być obojętni wobec kogoś, kto cierpi czy jest smutny.

Franciszek, Twitter, 22.06.2013, cyt. w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 120.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc, i w śmierci należymy do Pana. Po to bowiem Chrystus umarł i powrócił do życia, by zapanować tak nad umarłymi, jak nad żywymi. Dlaczego więc ty potępiasz swego brata? Albo dlaczego gardzisz swoim bratem? Wszyscy przecież staniemy przed trybunałem Boga. Napisane jest, bowiem: Na moje życie – mówi Pan – przede Mną zegnie się wszelkie kolano. A każdy język wielbić będzie Boga. Tak więc każdy z nas o sobie samym zda sprawę Bogu (Rz 14,7-12).

Por. Kpł 19,11-18; Syr 4,7; J 13,1-18; 13,34-35; 15,13; Rz 12,3-21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie naświetla także inne związki w społeczeństwie. W naszych braciach i siostrach widzimy dzieci naszych rodziców; w naszych kuzynach – potomków naszych przodków; w naszych współobywatelach – synów naszej ojczyzny; w ochrzczonych – dzieci naszej matki, Kościoła; w każdej osobie ludzkiej – syna lub córkę Tego, który chce być nazywany „naszym Ojcem". Dlatego więc nasze związki z bliźnim mają charakter osobowy. Bliźni jest nie tylko „jednostką" zbiorowości ludzkiej, ale jest „kimś", kto z racji swojego wiadomego pochodzenia zasługuje na szczególną uwagę i szacunek (KKK 2212).

Por. KKK 2199; 2212; 2239.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bełza W., *Katechizm polskiego dziecka*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, wyd. Stowarzyszenie PARAFIADA im. św. Józefa Kalasancjusza, Warszawa 2009, s. 28.

Księga małego patrioty. Pieśni, nuty, poezje, red. P. Szulc, wyd. Sfinks, Częstochowa 2015.

Majkowska-Szajer D., Szewczyk S., *Bolek i Lolek na szlaku polskich kultur*, wyd. Znak, Kraków 2018.

Piotrowska E., *To my dzieci świata*, wyd. Centrum Edukacji Dziecięcej, Poznań 2018.

Piotrowska E., *Wojtek żołnierz bez munduru*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2017.

Olech J., *Kto ty jesteś*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi.* O nadziei chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2007.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Franciszek, Twitter, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 120.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was.* List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, List apostolski *Ancora una volta*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 16-18.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek - Europa*, cz. 2, wyd. M, Kraków 2008, s. 99-108.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia, red. J.P. Cichocka, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 1998.

Twardowski J., *Przynosi wolność*, w: tegoż, *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 182.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Kamienie wołać będą. Dla upamiętnienia 50. rocznicy Powstania Warszawskiego*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1994.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2003.

4.3. FILMOGRAFIA

Jestem Polakiem, [online:] https://www.bing.com/videos/search?q=polk%c4%85+i+polakiem+piosenka&view=detal&mid=5CD2509176FC80013E995CD2509176FC80013E99&FORM=VIRE [dostęp: 21.11.2019].

17.

Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi

I. PROSPEKT WARTOŚCI

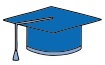
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdolność wartościowania

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozpoznanie swojej godności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Osoba spełnia się w dwóch wymiarach: duchowym i materialnym[1].

[1] „Człowiek, będąc obrazem Boga, jest uczestnikiem Boskiej natury i Boskiego życia. W tym zawiera się jego godność. On jeden spośród istot stworzonych na ziemi jest nosicielem Bożego obrazu. Człowiek przewyższa świat zwierząt, a nad sobą ma tylko Boga". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 25.

- Wartość, godność i duchowość mojego „ja”.
- Każde życie ludzkie jest jedyne, wyjątkowe, niepowtarzalne.
- Poznaję swoją godność poprzez wewnętrzne rozpoznanie i dialog z drugim człowiekiem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każdego należy traktować tak, jak by się chciało być samemu traktowanym[2].
- Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
- Wartości duchowe stanowią o godności człowieka.
- Godność osoby pochodzi od Boga.

Zasady

- Mam świadomość własnego „ja”.
- Poczucie własnej godności przekładam na szacunek dla innych ludzi.
- Bronię swojej godności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Jesteśmy ludźmi i przysługuje nam jednakowa godność.
- Godność człowieka zobowiązuje go do odpowiedzialności za własne czyny.
- Wszystkie dzieci mają tę samą godność ludzką.

Zasady

- Kocham moje dziecko i dzielę się z nim wartościami duchowymi i materialnymi.
- Wspólnie, z moim dzieckiem, odkrywamy naszą niepowtarzalność, wartość i piękno życia.
- W trwałym i życzliwym dialogu utrwalamy wartości duchowe.

[2] „Poszanowanie godności ludzkiej absolutnie nie może pominąć tej zasady: trzeba uznawać każdego bez wyjątku za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia. Trzeba, by wszystkie programy społeczne, naukowe i kulturalne kierowały się świadomością prymatu każdej istoty ludzkiej”. KNSK 132.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- O godności szkoły, jako instytucji wychowawczo-dydaktycznej, stanowią uczniowie jako osoby.
- Każdy człowiek, a szczególnie dziecko, ma swoją godność i niepowtarzalną wartość.
- Proces wychowawczy jest wspólnym działaniem ucznia, wychowawcy
- i rodziców.

Zasady

- Jako wychowawca zawsze bronię godności każdego ucznia.
- Kształtowanie charakteru wychowanka polega na wspólnym odkrywaniu wartości.
- W procesie wychowawczym podstawowym środkiem działania jest dialog.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzana bajka, np.: „Kopciuszek", „Piękna i Bestia", „Królewicz i Żebrak", może być bazą do dyskusji o tym, czym jest godność człowieka, w jaki sposób możemy ją rozpoznać i uznać.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie stopniowo rozpoznają swoją wartość. Poczucie własnej godności, wyjątkowości i niepowtarzalności kształtuje odpowiedzialną osobowość. Przez wzajemny dialog dzieci, rodziców i wychowawcy następuje rozpoznanie oraz uznanie wartości i godności życia ludzkiego[3]. Wprowadza się hierarchię wartości do własnego życia. Następuje rozwój życia duchowego, dążenie do ideałów, a dialog jest podstawą relacji międzyosobowych.

[3] „Godność przysługuje człowiekowi jako potencjalność, a aktualizuje się w czynie, w działaniu ze względu na moralność. Spełnienie się w czynie pozostaje w ścisłym związku z istotnym wyróżnikiem osoby ludzkiej, z samostanowieniem". B. Niemiec, *Godność człowieka*, w: *Encyklopedia…*, dz. cyt., s. 169.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą pojawić się różnego rodzaju postawy i zachowania patologiczne związane z błędnym rozpoznaniem i przeżywaniem swojej godności[4]. Osobowość nie jest wtedy adekwatna do wieku wychowanka. Następuje negacja wartości jako takich. Postawa egoistyczna nie pozwala na socjalizację człowieka. Brak dialogu z innymi prowadzi do zanegowania wartości życia wspólnotowego, społecznego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Sześcioletnie dziecko już bardzo wiele rozumie z tego, co dzieje się wokół niego. Jego przemyślenia stają się bardziej konkretne, potrafi ocenić, że coś jest dobre albo złe. Zaczyna mieć swoje upodobania, wybiera z kim chce się przyjaźnić. Jest bardzo otwarte na kontakty z rówieśnikami, dobrze się z nimi dogaduje. Odseparowuje się nieco od rodziców na rzecz bycia samodzielnym. Zazwyczaj dobiera sobie przyjaciół tej samej płci, co jednak nie wyklucza zabaw w gronie płci przeciwnej. Sześciolatek lubi być w centrum zainteresowania,

[4] „Nawet gdyby ktoś był bardzo zły, albo ludzie nazywali go złym, to znajdą się w nim chociaż resztki rzeczywistego dobra. Będą to dobra odruchy czy działania: gdy okazujemy naszą pomoc bliźniemu, gdy potrafimy mówić prawdę, choć jest dla nas nieprzyjemna, gdy potrafimy krzywdy, nawet małe, naprawić – jest w nas dobro. Tylko że owo dobro nie pochodzi z nas, ale pochodzi z łaski Boga, którą od niego otrzymujemy". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski*…, dz. cyt., s. 92.

czuć się najważniejszy. Z dumą opowiada o swoich wyczynach, często koloryzując. Potrzebuje pochwał i komplementów, by wzmocnić swoje poczucie wartości, gdyż nie do końca radzi sobie z niepowodzeniami. Poza tym chce być najlepszy we wszystkim – najszybciej biegać, najładniej rysować, mieć najładniejsze buty itp. Rozwój sześciolatka w dużym stopniu koncentruje się na rywalizacji, ale coraz częściej również współdziałaniu. Dziecko lubi się chwalić i opowiadać niestworzone historie, byle tylko uatrakcyjnić swoją osobę.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Biorąc do ręki książkę „W każdym z nas są drzwi do nieba", odnajdujemy pakiet najważniejszych wątków nauczania Jana Pawła II, zaczerpniętych z 14 encyklik powstałych w trakcie jego pontyfikatu. Treści przekazane w lapidarnej, łatwej do odczytania formie, pięknie dopełniają wysublimowane ilustracje. W kontekście godności osoby ludzkiej, warto zatrzymać się na fragmencie z encykliki „Evangelium vitae".

Dla człowieka ważną sprawą
Jest do życia święte prawo.
Każdy chce, z tym prawem zgodnie,
Swoje życie przeżyć godnie.

M. Brykczyński, *W każdym z nas są drzwi do nieba. Jan Paweł II nie tylko dla dzieci*, Warszawa 2011, s. 24.

Rozpoczynając od przytoczonego fragmentu, możemy prowadzić z dziećmi rozmowę na temat tego kim są i na czym, według nich, polega godność ich istnienia. Warto uświadomić uczniom, że wartość każdego ludzkiego życia jest nienaruszalna, nikt nie może nam jej odebrać.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrystus (…) mówi: „Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8,32). Wśród słów zapisanych w Ewangelii te należą z pewnością do najważniejszych. Mówią bowiem równocześnie o całym człowieku. Mówią o tym, na czym buduje się od wewnątrz, w wymiarach ducha ludzkiego, właściwa człowiekowi godność i wielkość. Godność ta nie zależy tylko od wykształcenia, choćby uniwersyteckiego – może być udziałem nawet analfabety – równocześnie jednak wykształcenie, systematyczna wiedza o rzeczywistości, powinny służyć tej godności. Powinna więc służyć prawdzie.

Jan Paweł II, *Abyśmy umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 12, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 38.

Stwarzając człowieka „mężczyzną i niewiastą” (Rdz 1,27), Bóg obdarza godnością osobową w równej mierze mężczyznę i kobietę, ubogacając ich w niezbywalne prawa i odpowiedzialne zadania właściwe osobie ludzkiej.

FC 22.

Lecz świętości osoby nie da się unicestwić, choćby nie wiem jak często spotykała się z pogardą i była gwałcona. Mocno osadzona w Bogu, Stwórcy i Ojcu, świętość osoby ujawnia się zawsze i od nowa. Dlatego właśnie widzimy, jak rozprzestrzenia się dziś i coraz bardziej umacnia poczucie osobistej godności każdej ludzkiej istoty.

ChL 5.

Praca należy do planu miłości Boga; jesteśmy wezwani, by doglądać i strzec wszystkich dóbr stworzenia, i w ten sposób uczestniczymy w dziele stworzenia! Praca jest elementem o podstawowym znaczeniu dla godności osoby. Praca, by posłużyć się metaforą, „namaszcza" nas godnością, napełnia nas godnością, upodabnia nas do Boga, który pracował i pracuje, działa zawsze (por. J 5,17); daje możliwość utrzymania samych siebie, własnej rodziny, wniesienia wkładu w rozwój własnego kraju.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 54.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo powietrzne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza (Ps 8,5-9).

Por. Rz 8,14-17; 1J 3,1-3.

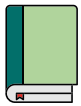

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za „drugiego samego siebie", zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia. Żadne prawodaw-

stwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata (KKK 1931).

Por. KKK 225; 306; 357; 369; 1934; 1935; 1938; 1947; 1956; 1978; 2106; 2158; 2339; 2354; 2402; 2736.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Brykczyński M., *W każdym z nas są drzwi do nieba. Jan Paweł II nie tylko dla dzieci*, wyd. CMJP2, Warszawa 2011.

Erlbruch W., *Wielkie pytanie*, wyd. Hokus-Pokus, Warszawa 2006.

Piotrowska E., *Apostołowie miłosierdzia*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015.

Stanecka Z., *Rycerzem być. Jak zachować się w różnych sytuacjach*, wyd. Egmont, Warszawa 2016.

Spier P., *Ludzie*, wyd. Muchomor, Warszawa 2017.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, wyd. UJ, Kraków 2005.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 54.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży,* wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, wyd. WDS, Sandomierz 2018.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was.* List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici,* w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kiereś H., *Personalizm czy socjalizm? U podstaw życia społecznego*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, wyd. Verbum, Rypin 1996.

Kozielecki J., *O godności człowieka*, wyd. Czytelnik, Warszawa 1977.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, wyd. UMCS, Lublin 2004.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, wyd. WAM, Kraków 2007.

Twardowski J., *Bliźni*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 64.

4.3. FILMOGRAFIA

Dobry Samarytanin, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=xv5zQU_6dO8 [dostęp: 19.11.2019].

18.

Godność ojcostwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Jesteśmy powiązani więzami krwi i więzami uczuciowymi[1].

[1] „Rodzina odgrywa szczególną i niezastąpioną rolę w wychowywaniu dzieci. Miłość rodziców, oddając się na służbę dzieciom, aby pomóc im w wydobyciu («e-ducere») tego, co mają w sobie najlepszego, w pełni urzeczywistnia się właśnie w zadaniu wychowawczym: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary”. KNSK 239.

- Rola uczuć w naszym życiu; miłość ojcowska.
- Naturalne przeznaczenie do pełnienia roli: ojca, matki, dziecka.
- Co to jest ojcostwo?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Ojcostwo ma godność i odpowiedzialność prokreacyjną i wychowawczą.
- Ojciec i jego dziecko żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu.
- Ojcostwo naturalne, ludzkie, przedstawia nam – przez analogię – Ojcostwo Boga[2].

Zasady

- Poprzez konkretne gesty i zachowania okazuję mojemu ojcu miłość i wdzięczność.
- Staram się spędzać dużo czasu z ojcem, rozmawiam z nim, uczę się od niego, on mnie inspiruje do wielu pozytywnych działań.
- Uznaję autorytet ojca, który świadczy o mojej godności syna albo córki[3].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Godność ojcowska jest jedną z najpiękniejszych godności człowieka.
- Ojcostwo wiąże się z przekazywaniem życia i kształtowaniem drugiego człowieka[4].
- Ojcostwo realizuje się w związku rodzinnym. Dziecko z natury potrzebuje rodziny.

Zasady

- Jako ojciec rodziny biorę odpowiedzialność za każde poczęte życie.

---

[2] Z. Kiernikowski, *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Warszawa 2001, s. 140-167.

[3] H.J.M. Nouwen, *Zraniony uzdrowiciel*, Poznań 2012, s. 41-44.

[4] „Często dzieje się tak, że mężczyzna, który przyczynił się do poczęcia nowego życia, nie chce wziąć za nie odpowiedzialności, zrzuca ją na kobietę, tak jakby ona sama była «winna». Wtedy, gdy najbardziej ona potrzebuje oparcia w nim, on okazuje się cynicznym egoistą, który wykorzystał uczucie albo słabość kobiety, a z kolei nie chce przyjąć żadnej odpowiedzialności za swój czyn". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 2006, s. 160.

- Miłość jest podstawową wartością, która tworzy moją relację: „ojciec – dziecko”[5].
- Odpowiedzialność za wychowanie przypada w takim samym stopniu ojcu i matce.
- Poświęcam dziecku jak najwięcej czasu.

[5] „Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu”. DWCH 3.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie w szkole stanowi przedłużenie wychowawczej roli ojcostwa.
- Podobnie jak w rodzinie, przedszkole bierze odpowiedzialność za swoich wychowanków.
- Przedszkole i wychowawca przejmują na siebie część godności ojcowskiej przez wypełnianie funkcji wychowawczej i nauczycielskiej.

Zasady

- Traktuję wychowanka jak swoje dziecko.
- Biorę odpowiedzialność za wychowywanego i kształtowanego przeze mnie człowieka.
- Jestem świadomy odpowiedzialności i staram się być obecny w ciągłej relacji: ojciec – dziecko – wychowawca.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci wykonują pracę plastyczną pt. „Mój wymarzony dzień z tatą". Następnie każde dziecko opowiada o swojej pracy, opisując kim jest jego tata, jak lubi spędzać z nim czas, czego nauczył się dzięki tacie. Warto wskazać dzieciom na potrzebę wdzięczności za dobro, jakie na co dzień niosą im ich tatusiowie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Istnieje właściwa, rozwijająca się i trwała więź pomiędzy dzieckiem a jego ojcem. Dziecko rozpoznaje i rozumie, na czym polega godność ojcostwa[6]. Relacja ojca i dziecka staje się coraz głębsza. Konflikty w domu i w przedszkolu rozwiązywane są poprzez rozmowę, we wzajemnym poszanowaniu oraz dzięki świadomości, na czym polega trud ojcostwa.

[6] „Do ojca należy reprezentowanie rodziny i ponoszenie za nią odpowiedzialności zewnętrznej, czyli tworzenie warunków do istnienia i działania. (…) Oczekuje się tedy od ojca szczególnego rodzaju troski o rodzinę, troski, która wymaga ofiarnego, uważnego, bezinteresownego strzeżenia powierzonych mu skarbów i gotowości zapłacenia za nie samym sobą – jeśli taka zajdzie potrzeba". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 212.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest brak wzajemnego porozumienia. Ciągle wybuchają konflikty w relacji pomiędzy ojcem a dziećmi. Dziecko nie rozpoznaje i nie uznaje autorytetu ojca. Może występować jednostronna albo wzajemna agresja. Spotkania z dzieckiem są przypadkowe i nie prowadzą do budowania więzi. Dziecko wychowuje się bez ojca.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Obecność ojca w rodzinie, jego udział w jej życiu, a zwłaszcza w wychowaniu dzieci to klucz do ich prawidłowego rozwoju psychicznego i dobrego przystosowania społecznego. Ojciec powinien wiedzieć, jak wielką rolę odgrywa w wychowywaniu dzieci, powinien mieć świadomość, jak ważna jest jego obecność w życiu dziecka, jak ważne jest dojrzałe rodzicielstwo i dostarczanie pozytywnych wzorców zachowań ogólnoludzkich oraz typowo męskich. Pozytywne relacje miedzy ojcem a dzieckiem są więc warunkiem stopniowego osiągania przez nie dojrzałości społecznej. Aby jednak proces ten mógł przebiegać prawidłowo, konieczna jest czytelna dla dziecka obecność ojca w rodzinie, a także udział w jego wychowaniu.

Udział ojca w procesie wychowania jest czynnikiem wprowadzającym w atmosferę domową element ładu i systematyczności, konsekwencji i wytrwałości. Są to cechy niezmiernie ważne we wdrażaniu dzieci do przestrzegania zasad moralnych, a także w procesie wychowania religijnego.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ślicznotka ma wszystko, o czym mogłaby zamarzyć mała dziewczynka. Mieszka w pałacu, ma piękne sukienki i bardzo dużo zabawek. Guwernantka i służący są zawsze do jej dyspozycji. Tylko jej tata, król, jest tak zajęty ważnymi sprawami wagi państwowej i tak dobrze pilnowany przez swoją straż, że dziewczynka nigdy nie ma okazji go spotkać. Aż do dnia, w którym postanawia to zmienić.

– Nareszcie cię odnalazłam! – wołała Ślicznotka całując ojca. – Pomimo pani guwernantki, żołnierza-olbrzyma, straszliwego psa i głębokiej fosy. Teraz już nigdy cię nie opuszczę!

Król rozpłakał się z radości i przytulił swoje dziecko.

– Jesteś moją córką, Ślicznotko! Pokonałaś wszystkie przeszkody wymyślone przez moich stu dziesięciu ministrów! Ja również nigdy cię nie opuszczę!

Król klasnął w dłonie i tuż za nim rozwarła się ściana. Z ciemności wyłonił się wielki skrzydlaty koń.

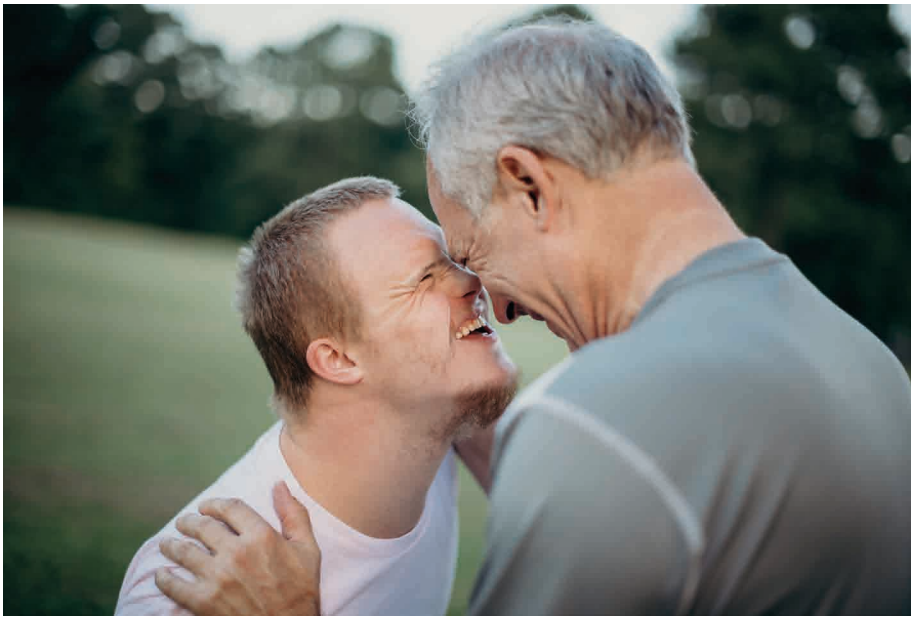
Król zdjął koronę i położył ją na czerwonej, aksamitnej poduszce. Potem wziął za rękę Ślicznotkę i oboje usadowili się na grzbiecie skrzydlatego rumaka, który zabrał ich na długą nocną przejażdżkę. Kiedy przelatywali nad starym zamczyskiem, i król, i Ślicznotka wybuchnęli śmiechem. Niech się teraz mają na baczności i pani guwernantka, i stu dziesięciu ministrów, i żołnierze-olbrzymy w żelaznych zbrojach, i straszliwe psiska!

Król i księżniczka będą odtąd żyć tak, jak żyje każdy prawdziwy tato ze swoją małą córeczką.

M. Amelin, *Mój tata król*, Warszawa 2007, s. 24.

To niezwykle poruszająca opowieść o potrzebie kontaktu z ojcem, szczególnie w obecnych czasach, kiedy mówi się o kryzysie ojcostwa. To opowiadanie może otworzyć dzieci na rozmowę o sprawach dla nich ważnych, z którymi być może się borykają, a same nie potrafią ich nazwać. Dla sześciolatka, który w procesie lektury, często utożsamia się z bohaterem, księżniczka Ślicznotka może być swoistym alter ego. Jeśli wsłuchamy się w głos dziecka i umiejętnie pokierujemy rozmową, może ona przynieść efekty terapeutyczne.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Miłość do małżonki, która stała się matką i miłość do dzieci są dla mężczyzny naturalną drogą do zrozumienia i urzeczywistnienia swego ojcostwa. Nade wszystko tam, gdzie warunki społeczne i kulturalne łatwo skłaniają ojca do pewnego uwolnienia się od zobowiązań wobec rodziny i do mniejszego udziału w wychowaniu dzieci, konieczne jest odzyskanie

społecznego przekonania, że miejsce i zadania ojca w rodzinie i dla rodziny mają wagę jedyną i niezastąpioną.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Poznań 1983, s. 57.

Mężczyzna, ukazując i przeżywając na ziemi ojcostwo samego Boga (por. Ef 3,15), powołany jest do zapewnienia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nie rozbija rodziny, ale utwierdza ją w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła.

FC 25.

Kryzys ojcostwa jaki obecnie przeżywamy, należy do samej istoty zagrażającego nam kryzysu człowieczeństwa. Gdzie ojcostwo występuje już tylko jako biologiczny przypadek bez ludzkiego aspektu albo jako despotyczna władza, od której trzeba się wyzwolić, tam mamy do czynienia z jakimś zranieniem podstawowej struktury człowieczeństwa.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 12.

Widzimy więc, w jakim sensie miłość potrzebuje prawdy. Jedynie kiedy jest oparta na prawdzie, miłość może przetrwać w czasie, przezwyciężyć ulotność chwili, pozostać mocna, by wspierać wspólną drogę. Jeśli miłość nie ma odniesienia do prawdy, podlega zmienności uczuć i nie wytrzymuje próby czasu. Natomiast prawdziwa miłość jednoczy wszystkie wymiary naszej osoby i staje się nowym światłem na drodze prowadzącej do życia wielkiego i pełnego. Bez prawdy miłość nie może dać trwałej więzi, nie potrafi wyprowadzić naszego „ja" z jego izolacji ani uwolnić go od przemijalności, by budować życie i przynosić owoc.

LF 27.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Powiedział też: „Pewien człowiek miał dwóch synów. Młodszy z nich rzekł do ojca: «Ojcze, daj mi część własności, która na mnie przypada». Podzielił więc majątek między nich. Niedługo potem młodszy syn, zabrawszy wszystko, odjechał w dalekie strony i tam roztrwonił swój majątek, żyjąc rozrzutnie. A gdy wszystko wydał, nastał ciężki głód w owej krainie i on sam zaczął cierpieć niedostatek. Poszedł i przystał na służbę do jednego z obywateli owej krainy, a ten posłał go na swoje pola, żeby pasł świnie. Pragnął on napełnić swój żołądek strąkami, którymi żywiły się świnie, lecz nikt mu ich nie dawał. Wtedy zastanowił się i rzekł: «Iluż to najemników mojego ojca ma pod dostatkiem chleba, a ja tu przymieram głodem. Zabiorę się i pójdę do mego ojca, i powiem mu: Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie; już nie jestem godzien nazywać się twoim synem: uczyń mnie choćby jednym z twoich najemników». Zabrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go. A syn rzekł do niego: «Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem». Lecz ojciec powiedział do swoich sług: «Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi! Przyprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i weselić się, ponieważ ten mój syn był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się». I zaczęli się bawić. Tymczasem starszy jego syn przebywał na polu. Gdy wracał i był blisko domu, usłyszał muzykę i tańce. Przywołał jednego ze sług i pytał go, co to ma znaczyć. Ten mu rzekł: «Twój brat powrócił, a ojciec twój kazał zabić utuczone cielę, ponieważ odzyskał go zdrowego». Rozgniewał się na to i nie chciał wejść; wtedy ojciec jego wyszedł i tłumaczył mu. Lecz on odpowiedział ojcu: «Oto tyle lat ci służę i nie przekroczyłem nigdy twojego rozkazu; ale mnie nigdy nie dałeś koźlęcia, żebym się zabawił z przyjaciółmi. Skoro jednak wrócił ten syn twój, który roztrwonił twój majątek z nierządnicami, kazałeś zabić dla niego utuczone cielę». Lecz on mu odpowiedział: «Moje dziecko, ty zawsze jesteś ze mną i wszystko moje, do ciebie należy. A trzeba było się weselić i cieszyć

Por. Prz 1,8; 23,22; Syr 3,3-16; Ef 6,4; Kol 3,20n.

z tego, że ten brat twój był umarły, a znów ożył, zaginął, a odnalazł się»" (Łk 15,11-32).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Por. KKK 2222; 2572; 2601; 2604; 2690; 2736.

Ojcostwo Boże jest źródłem ojcostwa ludzkiego; jest podstawą czci rodziców. Szacunek dzieci – niepełnoletnich lub dorosłych – dla ojca i matki karmi się naturalnym uczuciem zrodzonym z łączącej ich więzi. Tego szacunku domaga się przykazanie Boże. (…) Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego (KKK 2214).

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Amelin M., *Mój tata król*, wyd. Muchomor, Warszawa 2007.
Bourgeois P., *Franklin i dzień z tatą*, wyd. Debit, Katowice 2014.
Browne A., *Mój tata*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.
Tullet H., *Super Tata*, wyd. Babaryba, Warszawa 2015.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dodds B., *Tato w katolickim stylu*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Lumen Fidei.* O wierze, wyd. M, Kraków 2014.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, wyd. KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1983.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2001.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

MacDonald G., *Wzorowy ojciec*, Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

Mierzwiński B., *Mężczyzna istota nieznana*, wyd. Adam, Warszawa 1999.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.

Oblicza Ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, wyd. Salwator, Kraków 2004.

Pulikowski J., *Jak wygrać Ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2010.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, wyd. WAM, Kraków 2004.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Wright H.N., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1993.

4.3. FILMOGRAFIA

Arka Noego, *Tato*, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=MuUldUZm3FY-&list=PL7dZwQBWL3FpaMJUsa2_P7GuoXSEl2ZKs&index=52 [dostęp: 21.11.2019].

Mały Miś. Szczęśliwego Dnia Ojca!, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=rToGVFCoWO8 [dostęp: 19.10.2019].

19.

Godność macierzyństwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Macierzyństwo jako zaszczyt, godność i odpowiedzialność[1].

[1] „Rodzina w istotny sposób wnosi swój wkład w dobro społeczne poprzez odpowiedzialne ojcostwo i macierzyństwo, szczególne formy wyjątkowego uczestnictwa małżonków w stwórczym dziele Boga". KNSK 232.

- Wzory macierzyństwa zaczerpnięte z religii, kultury i twórczości artystycznej[2].
- Więzi biologiczne, emocjonalne, uczuciowe i społeczne pomiędzy dzieckiem i matką.

[2] „Życie wiąże się najbliżej z macierzyństwem. Dlatego też Kościół wspomina Macierzyństwo Maryi i stawia je za wzór. Wzięte z Niej Ciało staje się Pokarmem ożywczym dla całego rodzaju ludzkiego. (…) Dziś (8.09.1969) w uroczystość Narodzenia Matki Boga Człowieka, gdy apoteozujemy macierzyństwo, odsłaniamy przez to życie, jako najwspanialszą filozofię Rodziny ludzkiej. Wspominamy jednocześnie nasze matki i siostry, które powołane do dawania życia, spełniły to zadania podwójnie. Najpierw przekazały Narodowi życie w nowych pokoleniach, a potem broniły życia Narodu. Oddały więc krew dwukrotnie. Raz oddały swą krew nowym obywatelom polskim, a drugi raz – ziemi ojczystej, aby bronić życia Narodu i jego praw do bytu". S. Wyszyński, *W sercu stolicy*, Warszawa 2005, s. 127 n.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Bóg jako Autor życia posługuje się rodzicami w dziele jego przekazywania.
- Wdzięczność dla matki za dar życia.
- Opiekuńcza miłość matki kształtuje osobowość dziecka.

Zasady

- Rozpoznaję godność mojej matki, ponieważ przekazała mi życie.
- Cieszę się razem z matką moim życiem, i tak jak ona odnoszę się z szacunkiem do mego życia.
- Matka kształtuje wartości wynikające z mojej płci[3].

[3] „W obliczu teorii, które uważają tożsamość męską czy żeńską jedynie za wytwór kulturowy i społeczny, wynikający z wzajemnych odniesień pomiędzy wspólnotą a jednostką, przy pominięciu osobistej tożsamości płciowej i bez żadnego odwoływania się do prawdziwego znaczenia seksualności, Kościół nie przestaje utwierdzać swojego nauczania: każdy człowiek, mężczyzna i kobieta winien uznać i przyjąć swoją tożsamość płciową. Zróżnicowanie i komplementarność fizyczna, moralna i duchowa, są ukierunkowane na dobro małżeństwa i rozwój życia rodzinnego. Harmonia małżeństwa i społeczeństwa zależy częściowo od sposobu, w jaki mężczyzna i kobieta realizują swoją komplementarność oraz wzajemną potrzebę i pomoc. To jest perspektywa, która pozwala uznać za obowiązkowe dostosowanie prawa pozytywnego do prawa naturalnego, według którego tożsamość płciowa jest nieodzowna, gdyż jest obiektywnym warunkiem zbudowania przez mężczyznę i kobietę związku małżeńskiego". KNSK 224.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Macierzyństwo jest dla kobiety darem i zadaniem.
- Matka kocha swoje dziecko i przez całe życie pragnie jego dobra.
- Relacja miłości: „matka – dziecko" przenosi się na inne dzieci.
- Macierzyństwo jest odpowiedzialnością za życie dziecka[4].

Zasady

- Jestem świadoma, że jako matka mam największy wpływ na charakter i osobowość mojego dziecka.
- Moja miłość macierzyńska jest nakierowana na dobro dziecka – obecne i przyszłe[5].
- Wychowuję moje dziecko, nie dla mnie samej.
- Moje macierzyństwo dotyczy wszystkich dzieci, ma charakter powszechny.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Macierzyństwo naturalne matki łączy się z macierzyństwem duchowym, wychowawczym i intelektualnym przedszkola.
- Przedszkole uzupełnia miłość macierzyńską w kształtowaniu nowego człowieka.
- Wychowawca uczestniczy w rodzicielskiej roli matki.

Zasady

- Wychowuję powierzone mi dziecko w poszanowaniu dla macierzyństwa.
- Wspólnie pracujemy nad zapewnieniem bezpieczeństwa dziecku.
- Dbamy o to, by relacja: „matka – dziecko – wychowawca" była relacją stałą i uzupełniającą się.

---

[4] „Jest oczywiste, że wszelkie czyny lub działania niemoralne, jak aborcja, stosowanie antykoncepcji czy nieposzanowanie godności osobowej współmałżonka, dzieci lub innych członków małego Kościoła jest profanacją sakramentu zbawienia i obrazą osób Boskich". W.B. Skrzydlewski, *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Kraków 1999, s. 128.

[5] „Wychowanie do macierzyństwa od początku musi być formacją do pomocniczości. (…) Autentyczne macierzyństwo jest służbą dojrzałości, a zatem samostanowieniu dziecka, nigdy zaś przykrawaniem do miary wyobrażeń czy zamysłów matki". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 215-216.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci rysują portrety swoich mam. Następnie każde z nich opowiada o swojej mamie, o tym jaka jest, co lubi robić, jak spędzają wspólnie czas. Każdy stara się powiedzieć, za co najbardziej kocha swoją mamę. Jako podsumowanie wszystkich wypowiedzi dzieci razem zastanawiają się jakie są najważniejsze cechy, jakimi odznacza się dobra mama.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dziecko rozpoznaje godność swojej matki i godność wszystkich matek w relacjach społecznych. Rozumie, na czym polega trud macierzyństwa. Budzi to w nim szacunek i wdzięczność dla matki. Na miłość macierzyńską odpowiada wzajemną miłością córki albo syna. Miłość matki daje nieustające poczucie bezpieczeństwa. Matka kształtuje prawidłowe relacje z innymi ludźmi.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko patologii w realizowaniu miłości matki do dziecka, (nadopiekuńczość, odrzucenie fizyczne lub duchowe). Często matki uzurpują sobie prawo do kierowania swoim dzieckiem we wszystkich dziedzinach i na etapach jego życia. Występuje brak dialogu pomiędzy matką i dzieckiem. Dominuje uczuciowość nad rozumnym kierowaniem procesem wychowania i kształcenia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Ciepło bezwarunkowej miłości matki daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, pozwalające na prawidłowy rozwój. Jego brak wywołuje chorobę sierocą i objawia się gorszym rozwojem fizycznym i psychicznym, a przede wszystkim nieumiejętnością nawiązywania kontaktów z ludźmi. Dziecko niekochane przez matkę jest wprawdzie zdolne do życia fizycznego, ale niezdolne do normalnego życia psychicznego. W dorosłym życiu tacy ludzie szukają miłości dla siebie i na sobie się koncentrują, bo nigdy nie czuli się tak bezpiecznie, aby wyjść „poza siebie". Nie są zdolni do życia psychicznego prawdziwie samodzielnego, to znaczy polegającego nie tylko na braniu, ale także na obdarzaniu.

Już w bardzo wczesnym okresie życia dziecko ma pierwsze przeżycia emocjonalne i wtedy też powstaje u niego poczucie pewności lub niepewności siebie. Określenie „dobra matka" odnosi się do tych matek, które nie tylko dbają o terminowe i punktualne karmienie niemowlęcia, ale i okazują mu swą czułość fizyczną przez odpowiednie gesty, przemawianie do niego i dostarczanie mu w ten sposób niezbędnych dla jego rozwoju bodźców fizycznych i psychicznych.

Dobra matka to matka poświęcająca dziecku uwagę i własny czas – spędzająca go na wspólnych zabawach i zajęciach. Dobra matka to taka, która okazuje dziecku, że je lubi, że się nim interesuje i że bierze udział w jego sprawach. Jest pełna zadowolenia, a nieraz wręcz dumna z tego, że posiada dziecko i chętnie ujawnia te uczucia wobec innych. Kiedy dziecko jest starsze, dobra matka traktuje je nie jak małe, bezradne dziecko, ale jak indywiduum odpowiedzialne za siebie, we właściwej mu mierze rozwinięte moralnie i społecznie, zdolne do działań.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Nasza mama czarodziejka" to zbiór opowiadań o zwykłym życiu, do którego mama głównych bohaterów (trzech braci) wnosi element niezwykłości. Mama potrafi pomóc księżycowi, który ułamał sobie kawałek rożka. Potrafi wyprać ciemną chmurę, aby zapobiec burzy na morzu. Uszyje czapeczkę dla dzwonni-

cy, która uratuje ją przed zawaleniem. Słowem – zawsze znajdzie rozwiązanie, nawet gdy sytuacja wydaje się beznadziejna.

Mama opowiadała potem, że obudziła się w nocy, bo księżyc świecił jej prosto w twarz. Wstała z łóżka, aby zasłonić okno. I wtedy usłyszała, że ktoś pochlipuje na dworze. Więc wyjrzała oknem, ciekawa, co tam się dzieje. I zobaczyła, że księżyc świeci na niebie z bardzo smutną miną, a po brodzie osłoniętej małą, biała chmurką, płyną mu łzy.

– Co ci się stało? – spytała nasza mama. – Dlaczego płaczesz?

– Buuuuu!... – rozpłakał się wtedy księżyc na cały głos – chciałem zobaczyć, jak wygląda z bliska wielkie miasto, spuściłem się na dół, zaczepiłem o wysoką wieżę i obtłukłem sobie rożek! Księżyc odsłonił białą chmurkę i mama zobaczyła, że ma odtrącony dolny róg. Wyglądał zupełnie jak nadłamany rogalik.

– Co to będzie! – lamentował księżyc. – Kiedy zrobię się znów okrągły, będę wyglądał jak plasterek sera nadgryziony przez myszy! Wszyscy mnie wyśmieją!

– Cicho – powiedziała mu mama. – Cicho, bo pobudzisz dzieci. Chodź tu na balkon, połóż się na leżaku i poświeć mi, a ja spróbuję wymyślić jakąś radę na twoje zmartwienie. Księżyc podpłynął do balkonu i ułożył się ostrożnie na leżaku. A mama założyła szlafrok, pantofle i poszła do kuchni. Cichutko wyciągnęła stolnicę, mąkę, jaja, śmietanę i zagniotła wielki kawał żółciutkiego ciasta. Z tego ciasta ulepiła rożek, taki jakiego brakowało księżycowi.

– Siedź teraz spokojnie – powiedziała – to ci przyprawię ten twój nieszczęsny rożek.

J. Papuzińska, *Nasza mama czarodziejka*, Łódź 2019, s. 10.

Zbiór opowiadań Joanny Papuzińskiej nie traci na aktualności, choć pierwsze wydanie książki ukazało się pół wieku temu. Autorka pisze o niecodziennych wydarzeniach tak, jakby były czymś najzwyklejszym w świecie, używając prostego, zrozumiałego języka. Potrafi przy tym namalować słowami niezwykle plastyczny świat, który pochłania bez reszty uwagę małych słuchaczy.

Postać mamy jest niesamowita, a jednocześnie prawdopodobnie każde dziecko odnajdzie w niej swoją własną mamę, która zjednuje sobie ludzi

dobrym sercem, troską o innych i odwagą, a dzięki niewielkim, domowym czarom sprawia, że dzieci się nie nudzą. „Nasza mama czarodziejka" to wspaniała książka, która zasłużyła na umieszczenie jej w kanonie lektur szkolnych. Warto jednak przeczytać ją dziecku wcześniej, jeszcze zanim pójdzie do szkoły, bo wtedy ma szansę stać się jedną z ulubionych i najważniejszych książek dzieciństwa.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Powołaniem bowiem kobiety jest właśnie łączenie ludzi przez serce. Łączenie w różnych środowiskach, ale szczególnie w jednym środowisku, mianowicie w środowisku rodziny. Kobieta przez serce tworzy jej jedność. Kobieta łączy przez serce starsze i młodsze pokolenie, rodziców i dzieci. A czasem więcej pokoleń kobieta musi łączyć przez serce. I dlatego trzeba pielęgnować zalety serca. Trzeba zwalczać jego wady. Wiecie bowiem dobrze, że to jest ta dziedzina napięć, którą psychika kobieca najgłębiej odczuwa: napięcia uczuciowe, napięcia serca pomiędzy miłością i nienawiścią, pomiędzy szlachetnością, gotowością do poświęceń, egoizmem i zazdrością. Tu na tych napięciach dokonuje się wielki proces kształtowania waszej osobowości, waszego człowieczeństwa, waszego chrześcijańskiego powołania.

K. Wojtyła, *Posłannictwo kobiety*. Przemówienie w czasie ogólnopolskiej pielgrzymki młodzieży żeńskiej na Jasną Górę, 1972, w: tegoż, *Oto Matka twoja*, Jasna Góra–Rzym 1979, s. 227.

Wzajemny dar osoby w małżeństwie otwiera się na dar nowego życia, nowego człowieka, który również jest osobą na podobieństwo swoich rodziców. Macierzyństwo zawiera w sobie od samego początku szczególne otwarcie na nową osobę: ono właśnie jest udziałem kobiety. W otwarciu tym, w poczęciu i urodzeniu dziecka kobieta „odnajduje siebie przez bezinteresowny dar z siebie samej". Dar wewnętrznej gotowości na przyjęcie i wydanie na świat dziecka jest związany ze zjednoczeniem małżeńskim, które – jak powiedziano, winno stanowić szczególny moment wzajemnego obdarowywania się sobą ze strony kobiety i mężczyzny.

Jan Paweł II, List *Mulieris dignitatem*, 18, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 312.

Z kolei Bóg w najwyższym stopniu objawia godność kobiety, gdy On sam przyjmuje ciało ludzkie z Maryi Dziewicy, którą Kościół czci jako Matkę Bożą, nazywając ją nową Ewą i stawiając jako wzór kobiety odkupionej.

FC 22.

Dziś, drodzy Bracia i Siostry, widziałem wśród was wiele rodzin, więc chcę was przywitać, mówiąc dzień dobry wszystkim rodzinom! Kontynuujemy refleksje nad rodziną. Dziś skupimy się na rozważeniu istotnej cechy rodziny, jaką jest jej naturalne powołanie do wychowywania dzieci, aby stawały się coraz bardziej odpowiedzialne za siebie i za innych. Bardzo piękne są słowa apostoła Pawła, które usłyszeliśmy na początku: „Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom we wszystkim, bo to jest miłe w Panu. Ojcowie, nie rozdrażniajcie waszych dzieci, aby nie traciły ducha" (Kol 3,20-21). To mądra zasada: dziecko jest wychowywane do słuchania rodziców i do posłuszeństwa rodzicom, a oni nie powinni rozporządzać w ostry sposób, by nie zniechęcać dzieci. Dzieci muszą bowiem wzrastać nie zrażając się, stopniowo. Jeśli wy, rodzice, mówicie dzieciom: „Wejdźmy na te schodki", bierzecie je za rękę i krok za krokiem pomagacie im na nie wejść, wszystko pójdzie dobrze. Lecz jeśli mówicie: „Wejdź na górę!" – „Ale ja nie mogę". – „Wchodź!", oznacza to, że rozdrażniacie dzieci, wymagacie od dzieci rzeczy, których nie potrafią robić. Dlatego relację między rodzicami i dziećmi musi cechować mądrość, bardzo wielka równowaga. Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom, to jest miłe Bogu. A wy, rodzice, nie rozdrażniajcie dzieci, wymagając od nich rzeczy, których robić nie potrafią. I tak trzeba postępować, aby dzieci dojrzewały do odpowiedzialności za siebie i za innych.

Franciszek, Audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 16.11.2019].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

W szóstym miesiącu posłał Bóg anioła Gabriela do miasta w Galilei, zwanego Nazaret, do Dziewicy poślubionej mężowi, imieniem Józef, z rodu Dawida; a Dziewicy było na imię Maryja. Anioł wszedł do Niej i rzekł: „Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z Tobą". Ona zmieszała się na te słowa i rozważała, co miałoby znaczyć to pozdrowienie. Lecz anioł rzekł do

Niej: „Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga. Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus. Będzie On wielki i będzie nazwany Synem Najwyższego, a Pan Bóg da Mu tron Jego praojca, Dawida. Będzie panował nad domem Jakuba na wieki, a Jego panowaniu nie będzie końca". Na to Maryja rzekła do anioła: „Jakże się to stanie, skoro nie znam męża?" Anioł Jej odpowiedział: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię. Dlatego też Święte, które się narodzi, będzie nazwane Synem Bożym. A oto również krewna Twoja, Elżbieta, poczęła w swej starości syna i jest już w szóstym miesiącu ta, która uchodzi za niepłodną. Dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego". Na to rzekła Maryja: „Oto Ja służebnica Pańska, niech Mi się stanie według twego słowa!" Wtedy odszedł od Niej anioł. W tym czasie Maryja wybrała się i poszła z pośpiechem w góry do pewnego miasta w pokoleniu Judy. Weszła do domu Zachariasza i pozdrowiła Elżbietę. Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się dzieciątko w jej łonie, a Duch Święty napełnił Elżbietę. Wydała ona okrzyk i powiedziała: „Błogosławiona jesteś między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łona. A skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie? Oto, skoro głos Twego pozdrowienia zabrzmiał w moich uszach, poruszyło się z radości dzieciątko w moim łonie. Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Ci od Pana" (Łk 1,26-45).

Por. Wj 20,12; 21,14; Kpł 18,7; Iz 66,13; Pwt 21,18-21; 27,16; Sdz 11,13-25; 2Mch 7,20-31; Mt 1,16.20.

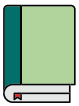
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg jest pierwszym początkiem wszystkiego i transcendentnym autorytetem oraz że równocześnie jest dobrocią i miłującą troską obejmującą wszystkie swoje dzieci. Ta ojcowska tkliwość Boga może być wyrażona w obrazie macierzyństwa, który jeszcze bardziej uwydatnia immanencję Boga, czyli bliskość między Bogiem i stworzeniem. Język wiary czerpie więc z ludzkiego doświadczenia rodziców, którzy w pewien sposób są dla człowieka pierwszymi przedstawicielami Boga. Jednak doświadczenie to mówi także, że rodzice ziemscy są omylni i że mogą zdeformować ob-

licze ojcostwa i macierzyństwa. Należy więc przypomnieć, że Bóg przekracza ludzkie rozróżnienie płci. Nie jest ani mężczyzną, ani kobietą, jest Bogiem. Przekracza także ludzkie ojcostwo i macierzyństwo, chociaż jest ich początkiem i miarą: nikt nie jest ojcem, tak jak Bóg (KKK 239).

Por. KKK 171; 501; 963; 964; 975; 1683; 2040; 2674; 2197.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Browne A., *Moja mama*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.

Delforge H., *Mama*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2018.

Desbordes A., *Miłość*, wyd. Entliczek, Warszawa 2016.

Papuzińska J., *Nasza mama czarodziejka*, wyd. Literatura, Łódź 2019.

Ryski D., *Super M*, wyd. Babaryba, Warszawa 2018.

McGhee A., *Kiedyś*, wyd. Mamania, Warszawa 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, wyd. Esprit, Kraków 2006.

Franciszek, Audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 16.11.2019].

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Kęty 2005.

Genevieve P., *Bezgraniczny dar macierzyństwa*, wyd. WAM, Kraków 1998.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, List apostolski *Mulieris dignitatem* z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 290-330.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2004.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Papieska Rada *Iustitia et Pax, Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Skrzydlewski W.B., *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, wyd. M, Kraków 1999.

Twardowski J., *Jak matka*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 183.

Wojtyła K., *Oto Matka Twoja*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Kobieta w Polsce współczesnej*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1978.

Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

4.3. FILMOGRAFIA

Młynarski W., *Nie ma jak u mamy*, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=LkJ6UBHlviw [dostęp: 21.11.2019].

20.

Godność braterstwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

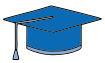
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdolność do emocjonalnego kontaktu z rodzeństwem i osobami z własnego środowiska

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Różnica pomiędzy braterstwem a przyjaźnią.
- Braterstwo krwi, braterstwo ideałów i braterstwo w działaniu.
- Umacnianie braterstwa w działalności: społecznej, sportowej, kulturalnej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Braterstwo rodzi się pod wpływem wyznawania i obrony wspólnych wartości, na podstawie: krwi (pochodzenia), narodu, kultury, rasy, przekonań i historii życia.
- Braterstwo pomaga w dążeniu do wspólnych celów[1].
- Wspólne działanie buduje i rozwija osobowość człowieka.

Zasady

- Szukam ludzi, z którymi łączyłyby mnie wspólne zainteresowania, cele i dążenia.
- Zabiegam o zacieśnianie więzów z bratem, siostrą, rodzeństwem przyrodnim.
- Uczestniczę w spotkaniach, których uczestnicy są mi bliscy pod względem wyznawanych wartości.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- W rodzinie powinno występować braterstwo krwi.
- Rodzina rozpoznaje i realizuje wspólne cele: naturalne, kształceniowo-wychowawcze, ekonomiczne, rekreacyjne, ideowe, religijne (Kościół domowy).
- Braterstwo ukształtowane w domu rodzinnym przenosi się na życie społeczne.

Zasady

- Szukam przykładów w literaturze i historii, które pomagają zrozumieć na czym polega wartość braterstwa.
- Popieram przejawy solidarności klasowej, które dotyczą wspólnej, ważnej dla uczniów sprawy.
- Buduję braterstwo pomiędzy kolegami szkolnymi z nadzieją, że przetrwa ono wiele lat.

[1] „Tylko wtedy praca wyda pełny owoc, gdy osoby pracujące są połączone więzią miłości, gdy miłość obejmuje ich wzajemne stosunki". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, dz. cyt., s. 142.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Braterstwo to więź między ludźmi, oparta na przyjaźni, solidarności i wzajemnej pomocy[2].
- Naród jest kształtowany dzięki braterstwu pomiędzy ludźmi.
- Środowisko szkolne jest miejscem, gdzie zacieśniają się więzi braterstwa.

Zasady

- Szukam przykładów w literaturze i historii, które pomagają zrozumieć na czym polega wartość braterstwa.
- Popieram przejawy solidarności między dziećmi, które dotyczą wspólnej, ważnej dla grupy sprawy.
- Buduję braterstwo pomiędzy kolegami przedszkolnymi z nadzieją, że przetrwa ono wiele lat.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzany film animowany o życiu i działalności współczesnych świętych może stanowić podstawę do dyskusji o sensie braterstwa w dzisiejszych czasach. Proponujemy tematy do dyskusji: Czy bezinteresowne poświęcenie ma sens? Czy poczucie braterstwa jest wartością skłaniającą do poświęceń? Jak dzisiaj możemy okazać sobie braterstwo? Jak braterstwo przełamuje współczesny styl samotnego i indywidualnego życia?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci czują się związane ze swoim środowiskiem, mają poczucie własnej wartości i wartości swojej grupy[3]. Braterstwo rodzinne jest przenoszone na braterstwo społeczne. Powstają więzi międzyosobowe. Utrwala się związek z rodziną, także dalszą oraz związek z miejscem zamieszkania, regionem, narodem. Poczucie przynależności narodowej buduje się na wartości braterstwa.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko ograniczenia związków międzyosobowych tylko do kręgu rodziny. Dzieci czują się osamotnione i wyalienowane w przedszkolu. Brakuje im umiejętności nawiązywania braterskich kontaktów i zawiązywania przyjaźni

[3] „Trzeba, ażeby rodzaj ludzki dochodził do jedności przez wielość, ażeby uczył się być jednym Kościołem w pluralizmie form myślenia, działania, kultur i cywilizacji". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg…*, dz. cyt., s. 127.

z innymi. Wykazują niechęć do wspólnych działań, akcji, manifestacji, unikają form życia społecznego, wspólnotowego. Powstaje niezdrowa rywalizacja wśród rodzeństwa. Brakuje umiejętności rozwiązywania konfliktów w rodzinie i na terenie przedszkola.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Więź braterska między rodzeństwem jest wyjątkowa, stanowi bowiem najdłuższą relację spośród wszystkich nawiązywanych w życiu – dłuższą niż związek z rodzicami, mężem, żoną czy dziećmi. Jest to jednocześnie relacja niezwykle intensywna – rodzeństwo spędza ze sobą znaczną ilość czasu i wspólnie uczestniczy w codziennym życiu rodziny. W relacjach między rodzeństwem nieodłącznym elementem jest rywalizacja. Ma ona swoje dobre strony – może być źródłem wiedzy o sobie samym, podstawą budowania własnej tożsamości. Może stymulować rozwój dziecka i stanowić motywację do działania. Dzięki rywalizacji dzieci uczą się rozpoznawać różnice w zachowaniu czy ćwiczyć trudną sztukę kompromisu. Z drugiej strony, nadmierna i podsycana rywalizacja może uniemożliwiać normalne funkcjonowanie rodziny, a w skrajnej formie prowadzić do zerwania więzi z rodzeństwem w przyszłości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka „8+2 i ciężarówka" otwiera ośmiotomową serię o perypetiach pewnej sympatycznej rodziny, składającej się z mamy, taty, ośmiorga dzieci i babci. Zajmują maleńkie mieszkanko w kamienicy i choć trochę im ciasno i żyją bardzo skromnie, potrafią cieszyć się swoją obecnością i czerpać radość z drobiazgów. Wyjątkowy jest obraz rodzeństwa przedstawionego w tej książce. Ich relacje, wzajemna troska i organiczne współdziałanie, pokazane zostały w sposób piękny i naturalny, inspirujący małych czytelników, budujący dorosłych.

Wszyscy musieli pomagać, być niańkami małego Mortena, pilnować, by nie uciekał do wody. Doszli do wniosku, że najlepiej będzie, jeśli będą dyżurować przy Mortenie parami. Mina Cztery i Milly Pięć od godziny

siódmej rano do dziesiątej. Mona Sześć i Mads Osiem od dziesiątej do pierwszej. Potem na godzinę przejmie Mortena tata. O godzinie drugiej jest obiad, a po obiedzie Morten będzie spał, więc do czwartej wszyscy będą mieć wolne. Od godziny czwartej do siódmej opiekę przejmą Marta Dziewięć i Martin Dziesięć.

Maren Dwanaście w ogóle została zwolniona z dyżuru, bo pomagała mamie przygotować jedzenie. Tata mył naczynia po śniadaniu i obiedzie. W ten sposób każdy miał jakieś zajęcie, ale masa czasu zostawała na przyjemności, bieganie i hasanie.

A. Vestly, *8+2 i ciężarówka*, Warszawa 2015, s. 10.

Książka „8+2 i ciężarówka" ujmuje bezpretensjonalnością. Emanuje rodzinnym ciepłem i poczuciem humoru. Nokautuje powszechne przeświadczenie, że aby dzieci były szczęśliwe, potrzebują mieć zapewniony byt materialny na wysokim poziomie. Ta lektura pokazuje wartość miłości braterskiej, która uczy odpowiedzialności, współdziałania, dzielenia się, a jednocześnie sprawia, że szara codzienność jest pełna kolorów i niespodzianek.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pulsuje w was, w waszych młodych sercach pragnienie prawdziwego braterstwa wszystkich ludzi, bez podziałów, przeciwstawień, dyskryminacji. Tak. Pragnienie braterstwa i wielorakiej solidarności przynosicie z sobą wy, młodzi – a nie pragnienie wzajemnej walki człowieka przeciw człowiekowi, w jakiejkolwiek postaci. Czyż to pragnienie braterstwa (…) nie świadczy o tym, że „znacie Ojca" (jak pisze apostoł). Bo tylko tam są bracia, gdzie jest Ojciec. I tylko tam, gdzie jest Ojciec, ludzie są braćmi.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 15, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 50.

Starajcie się gorliwie o dobro drugiego człowieka, wiernie wypełniajcie przyjęte zobowiązania. Nie wahajcie się rezygnować z radością z niektórych waszych rozrywek, akceptujcie wielkodusznie konieczne ofiary, dawajcie świadectwo waszej wiernej miłości do Jezusa, głosząc Jego Ewangelię zwłaszcza wśród waszych rówieśników.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII ŚDM, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Kraków 2014, s. 141-142.

Tradycja chrześcijańska nigdy nie uznała prawa do własności prywatnej za absolutne i nienaruszalne i podkreślała społeczną funkcję wszelkiej formy własności prywatnej. Święty Jan Paweł II zdecydowanie przypomniał tę doktrynę, mówiąc, że „Bóg dał ziemię całemu rodzajowi ludzkiemu, aby utrzymywała wszystkich jego członków, nie wykluczając ani nie wyróżniając nikogo". Są to mocne i doniosłe słowa.

LS 93.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Oto jak dobrze i jak miło, gdy bracia mieszkają razem; jest to jak wyborny olejek na głowie, który spływa na brodę, brodę Aarona, który spływa na brzeg jego szaty jak rosa Hermonu, która opada na górę Syjon: bo tam udziela Pan błogosławieństwa, życia na wieki (Ps 133,1-3).

Bo kto pełni wolę Bożą, ten Mi jest bratem, siostrą i matką (Mk 3,35).

Wtedy przyszli do Niego Jego Matka i bracia, lecz nie mogli dostać się do Niego z powodu tłumu. Oznajmiono Mu: „Twoja Matka i bracia stoją na dworze i chcą się widzieć z Tobą". Lecz On im odpowiedział: „Moją matką i moimi braćmi są ci, którzy słuchają słowa Bożego i wypełniają je" (Łk 8,19-21).

Por. Ps 133,1-3; Mt 5,25; Łk 12,58.

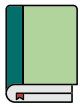
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Istnieje pewne podobieństwo między jednością Osób Boskich a braterstwem, jakie ludzie powinni zaprowadzić między sobą, w prawdzie i miłości. Miłość bliźniego jest nieodłączna od miłości Boga. (…) Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, „podmiot tej wolności, [jest] jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich". Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nieuznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej (KKK 1878; 1740).

Por. KKK 1676; 1939; 2207; 2213.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin wybacza siostrzyczce*, wyd. Debit, Katowice 2004.

Isern S., *Niedźwiedź łowca motyli*, wyd. Tako, Toruń 2013.

Nordquvist S., *Gdzie jest moja siostra?*, wyd. EneDueRabe, Gdańsk 2011.

Stanecka Z., *Basia i nowy braciszek*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

Vestly A., *8+2 i ciężarówka*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII ŚDM, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, wyd. M, Kraków 2014, s. 139-145.

Faber A., Mazlish E., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć z godnością*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2017.

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was.* List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, wyd. KUL, Lublin 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2004.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Romaniuk K., *Adelfos. Idea braterstwa w Biblii*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 1992.

Rylke H., Klimowicz G., *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, wyd. WSiP, Warszawa 1992.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka. Teologia fundamentalna w interdyscyplinarnym dialogu, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 126-127.

Twardowski J., *Pięciu braci*, w: tegoż, *Nie tylko wrona chodzi zdziwiona*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 148.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

4.3. FILMOGRAFIA

Józef i Jego bracia, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=dQVSBT-7p2J4 [dostęp: 21.11.2019].

21.

Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

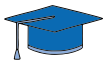
Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność okazywania uczuć

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozpoznanie związków emocjonalnych w rodzinie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Związki krwi i pochodzenia wpływają na osobowość człowieka.
- Cechy rodziny wielopokoleniowej.
- Jakie znaczenie ma poznawanie historii własnej rodziny?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rodzina istnieje, rozwija się dzięki miłości.
- Każdy rodzaj relacji, rodzaj miłości (rodzicielska, ojcowska, macierzyńska, synowska, braterska, miłość do dziadków i do wnucząt, miłość do krewnych i spowinowaconych) wyraża się w określony sposób[1].
- Rodzina podstawowa i rodzina wielopokoleniowa daje poczucie bezpieczeństwa.

Zasady

- Wykorzystuję wszystkie okazje, aby wyrazić moje związki uczuciowe z całą rodziną (imieniny, urodziny, rocznice ślubu i rocznice śmierci, wspólne obchodzenie uroczystości i świąt, odwiedziny).
- Prowadzę kronikę rodzinną.
- Zabiegam o utrzymywanie kontaktów z rodziną.

[1] „Czwarte przykazanie Dekalogu dotyczy rodziny, jej wewnętrznej spoistości, rzec można – solidarności. Werbalnie przykazanie to nie mówi o rodzinie, faktycznie jednak właśnie o niej mówi. Jakoby Boży Prawodawca nie znalazł innego słowa dla wyrażenia komunii pokoleń, jak właśnie słowo: «Czcij» (Wj 20,12). Słowo to wyraża w inny jeszcze sposób, czym jest rodzina. Nie chodzi o jakieś «sztuczne» wyniesienie rodziny, chodzi o sformułowanie oddające jej podmiotowość oraz wszystkie prawa, jakie z tej podmiotowości wynikają. Rodzina jest wspólnotą szczególnie intensywnych wzajemnych odniesień: pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz między pokoleniami. Trzeba tę wspólnotę szczególnie zabezpieczyć. Dlatego Bóg nie znajduje wyrażenia lepszego niż właśnie to: «Czcij»”. LdR 15.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy członek rodziny jest ważny i ma tę samą godność.
- Nasza rodzina jest niepowtarzalna, niezwykła i jedyna.
- Rodzina wielopokoleniowa jest złączona więzami krwi i powinowactwa.

Zasady

- Poznaję i przekazuję dziecku historię naszej rodziny wielopokoleniowej.
- Wykorzystujemy doświadczenia życiowe wszystkich członków rodziny do kształtowania naszych dzieci.
- Wspólnie przeżywamy radosne i trudne chwile.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Przedszkole i wychowawca zna rodziny swoich wychowanków.
- Związki uczuciowe i społeczne, wychowanka ze swoją rodziną, gwarantują prawidłowy proces wychowawczy[2].
- Przedszkole i grupa przedszkolna mają charakter wielkiej rodziny.

Zasady

- Szczególną opieką otaczam wychowanków pozbawionych rodziny bądź pochodzących z rozbitych rodzin.
- Rodzinę i rodziców zapraszam do realizacji programu wychowawczego.
- W nauczaniu podkreślam niezastąpioną wartość rodziny wielopokoleniowej.
- Uczę, że rodzina jest pierwszą szkołą życia i pracy dla każdego człowieka[3].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci rysują drzewo genealogiczne swojej rodziny. Jest to dobra okazja, aby wspólnie z rodzicami przypomnieć sobie o dalszych członkach rodziny, poznać zabawne anegdoty z ich życia, a niekiedy trudne wydarzenia, które były ich udziałem. Znajomość historii własnej rodziny wzmacnia u dziecka poczucie przynależności do niej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje rozpoznanie własnej przynależności do rodziny wielopokoleniowej oraz dowartościowanie związków rodzinnych. Dzieci nawiązują i podtrzymują bliskie kontakty w ramach rodziny. Występuje właściwa hierarchia relacji w rodzinie. Każdy członek rodziny jest szanowany, a wydarzenia życiowe są zauważane i wspólnie przeżywane.

---

[2] „Rodzina człowieka wychowuje i przez to wprowadza do współżycia z ludźmi. Rodzina uzdalnia człowieka nie tylko do życia fizycznego, ale i do współżycia społecznego. Z rodziny człowiek wynosi początki pojęć moralnych i społecznych, rozwijających osobowość ludzką". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 66.

[3] LE 10.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko zawężenia relacji międzyosobowych, rodzinnych, do rodziny podstawowej: rodzice i dzieci. Często występuje klanowe nastawienie do swojej rodziny wielopokoleniowej oraz utrata kontaktu międzypokoleniowego. Nie nawiązuje się do swojego pochodzenia, do swoich korzeni, tradycji. Grozi postawa odrzucenia i chęć wyeliminowania ze swojej rodziny osób o odmiennych poglądach, charakterze lub wyznawanej religii. Zanikają kontakty międzyosobowe, wielopokoleniowe.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W związku z demograficznymi, społeczno-kulturowymi i ekonomicznymi zmianami, które zachodziły w drugiej połowie XX wieku, znacznym zmianom uległy relacje rodzinne. Modyfikacji uległa struktura rodziny, co jest spowodowane wydłużeniem się średniej przewidywanej długości życia, podjęciem przez większość kobiet roli zawodowej, późniejszym zawieraniem związków małżeńskich, częstszymi rozwodami, a także posiadaniem mniejszej ilości dzieci. W nowym kontekście zmianie uległa również rola babci i dziadka. Jednak dziadkowie to zawsze osoby ważne dla swoich wnuków, choć kontekst, w którym dzisiaj przebiega rozwój pokoleń modyfikuje to znaczenie.

Rodzina wielopokoleniowa to ogromne bogactwo dla wszystkich jej członków. W takich rodzinach dziadkowie stanowią nieocenione wsparcie dla rodziców w procesie wychowywania dzieci, w zapewnieniu im ciepła i bezpieczeństwa, a także służą wymierną pomocą w codziennym zmaganiu się z trudnościami. Dla rodziców dodatkowe znaczenie może mieć fakt, że ich rodzice są opiekunami, którym mogą w pełni zaufać, którym mogą powierzyć własne dziecko bez obaw o jego bezpieczeństwo. Dla dzieci dziadek i babcia są osobami znanymi, które od zawsze przebywały w ich otoczeniu, stąd poza trudnym doświadczeniem rozstania z rodzicami nie muszą równocześnie radzić sobie z drugą trudnością, jaką jest adaptacja do nowej, nieznanej im osoby. Wnukowie korzystają z pomocy dziadków w najwcześniejszym okresie rozwoju,

a później sami mogą stać się podporą dla dziadków, gdy ci zaczynają się zmagać z coraz mniejszą własną sprawnością, z chorobami wieku podeszłego.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W Bullerbyn zwyczajna codzienność zmienia się w pasmo niekończących się przygód. Dzieje się tak za sprawą szóstki wyjątkowych dzieci, które mieszkają w tej wiosce, w sąsiednich zagrodach i bardzo dbają o to, żeby przypadkiem nie zagościła wśród nich nuda. Łowią raki, śpią w stogu siana, szukają skarbów, przesyłają sobie sekretne wiadomości sznurkową pocztą. Ich wyobraźnia nie zna ograniczeń. A najważniejsze, że się świetnie rozumieją i bardzo przyjaźnią.

Dziadek Britty i Anny ma 80 lat, przeważnie siedzi w swoim pokoju na piętrze. Jest prawie niewidomy, więc gdy ktoś opisuje mu jakiś przedmiot, może go sobie tylko wyobrazić. Pan Anders uwielbia, kiedy wnuczki czytają mu gazetę, rozmawiają z nim lub śpiewają. Często opowiada im o starych czasach. Dzieci lgną do niego i bardzo lubią spędzać z nim czas.

Britta i Anna nie mają psa ani królików, ani też innych własnych zwierząt. Lecz mają dziadziusia. Jest to najlepszy dziadziuś, jaki jest na całym świecie, jestem tego pewna. My – wszystkie dzieci z Bullerbyn nazywamy go dziadziusiem, chociaż nie jest dziadziusiem nas wszystkich, tylko Britty i Anny. Mieszka w pokoju na piętrze w Zagrodzie Północnej. Jest to tak miły pokój i tak miły dziadziuś, że my, wszystkie dzieci, chodzimy tam, gdy nie mamy nic innego do roboty. Dziadziuś siedzi w fotelu na biegunach i ma długą, białą brodę, zupełnie jak krasnoludek. Ma tak słaby wzrok, że prawie nic nie widzi. Nie może czytać ani książek, ani gazet, ale to nie ma znaczenia, bo i tak wie wszystko, co jest napisane w książkach. Opowiada nam też często przypowieści biblijne i o tym, jak to było dawniej na świecie, gdy dziadziuś był małym chłopcem. Britta, Anna i ja czytamy mu gazetę – kto umarł i kto skończył pięćdziesiąt lat i różne nieszczęśliwe wypadki, i ogłoszenia, i wszystko. Jeśli w gazecie jest napisane, że gdzieś uderzył piorun, to dziadziuś umie opowiedzieć najmniej dwadzieścia różnych wypadków, gdzie i kiedy piorun uderzył dawniej. A jeśli jest napisane, że byk zakłuł kogoś rogami, to dziadziuś opowiada nam

o wszystkich ludziach, których znał i których zły byk wziął na rogi. W ten sposób trwa to dość długo, zanim przeczytamy gazetę.

A. Lindgren, *Dzieci z Bullerbyn*, Warszawa 2019, s. 36.

Na przykładzie z Bullerbyn możemy pokazać dzieciom, jak ważne są relacje międzypokoleniowe dla wszystkich członków rodziny. Młodsze pokolenie czerpie z doświadczenia osób starszych, poznaje historię, czerpie z ich życiowej mądrości. Pokolenie starsze, wraz z upływem lat, uszczerbkiem na zdrowiu i utratą sił, potrzebuje opieki i troski młodych, a niejednokrotnie ich wsparcia w podstawowych czynnościach. To jednak utrwala w dzieciach poczucie kompetencji, mają poczucie bycia rzeczywiście potrzebnymi, widzą, jak ich pomoc przynosi konkretne rezultaty. Mają świadomość, że zajmują się czymś rzeczywiście ważnym i potrzebnym.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny „szkołę bogatszego człowieczeństwa". Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną

codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami.

FC 21.

Modlitwa wspólnoty rodzinnej, może się stawać miejscem wspólnej pamięci i wzajemnej pamięci: rodzina wszakże jest wspólnotą pokoleń. Trzeba ażeby w modlitwie wszyscy byli obecni – i ci, którzy żyją, i ci którzy już odeszli, i ci także którzy mają przyjść na świat. Trzeba, aby każdy człowiek był w rodzinie „omadlany" na miarę dobra jakie stanowi – na miarę dobra jakim jest dla niego rodzina i on dla rodziny.

LdR 10.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Starszego wiekiem nie strofuj, lecz nakłaniaj prośbą jak ojca, młodszych – jak braci, starsze kobiety – jak matki; młodsze – jak siostry, z całą czystością. Miej we czci te wdowy, które są rzeczywiście wdowami. Jeśli zaś jakaś wdowa ma dzieci albo wnuki, niechże się one uczą najpierw pieczołowitości względem własnej rodziny i odpłacania rodzicom wdzięcznością. Jest to bowiem rzeczą miłą w oczach Bożych (1Tm 5,1-5).

Radośnie wykrzykuj na cześć Pana, cała ziemio, cieszcie się i weselcie, i grajcie! Śpiewajcie Panu przy wtórze cytry, przy wtórze cytry i przy dźwiękach harfy, przy graniu trąb i głosie rogu – radujcie się przed obliczem Pana, Króla! Niech huczy morze i to, co je napełnia, świat i jego mieszkańcy! Nich rzeki klaszczą w dłonie, niech góry razem wołają radośnie przed obliczem Pana, bo nadchodzi sądzić ziemię. On będzie sądził świat sprawiedliwie i według słuszności – narody (Ps 98,4-9).

Por. Wj 20,12; Pwt 5,16; Hbr 13,7-9; 1J 2,12-15.

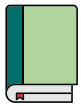
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chrześcijanie są zobowiązani do szczególnej wdzięczności tym, od których otrzymali dar wiary, łaskę chrztu i życie w Kościele. Wdzięczność ta dotyczy rodziców, dziadków, innych członków rodziny, duszpasterzy, katechetów, nauczycieli lub przyjaciół. „Napełniła mnie radość na wspomnienie bezobłudnej wiary, jaka jest w tobie; ona to zamieszkała najpierw w twej babce, Lois, i w twej matce Eunice, a pewien jestem, że mieszka i w tobie” (2Tm 1,5). (KKK 2220).

Por. KKK 1936; 2199; 2200; 2205; 2206.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Lindgren A., *Dzieci z Bullerbyn*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2019.
Lobe M., *Babcia na jabłoni*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2019.
Stanecka Z., *Basia i dziadkowie*, wyd. Egmont, Warszawa 2019.

Stanecka Z., *Świat według dziadka*, wyd. W drodze, Warszawa 2013.
Vestly A., *8+2 i pierwsze Święta*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.
Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.
Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.
Franciszek, Audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 16.11.2019].
Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013, s. 17.
Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.
Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 107-144.
Jan Paweł II, List *Gratissimam sane* do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 358-399.
Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.
Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.
Pukam do drzwi Waszych domów i pragnę się z Wami spotkać. Rozważania na temat „Listu do Rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II, red. B. Harrasek, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1994.
Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.
Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane*, *myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

22.

Wartość i znaczenie dzieciństwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poznanie własnej osobowości przez sięganie do przeżyć z dzieciństwa

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Charakterystyka głównych etapów wieku dziecięcego: wiek prenatalny, niemowlęctwo, wiek przedszkolny, wiek szkolny – do okresu dojrzewania.
- Potrzeba miłości w życiu dziecka i jej odwzajemnianie.
- Uczucia przynależą do natury człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Pomiędzy dzieciństwem a wiekiem dorastania i dojrzewania trwa ciągłość biologiczna, historyczna i emocjonalna.
- Poczucie bezpieczeństwa w wieku dziecięcym wpływa na stan psychiki ucznia.
- Każde dziecko ma prawo do przeżywania wartości wieku dziecięcego.

Zasady

- Szanuję i dziękuję rodzicom za dar życia.
- Kocham moje rodzeństwo i jestem pozytywnie nastawiony do innych dzieci.
- Mam dobry kontakt z małymi dziećmi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każde dziecko wychowuje się i kształtuje w atmosferze miłości.
- Wszystkie dzieci mają prawo do jednakowej miłości rodziców[1].
- Okres dziecięctwa rzutuje na całe emocjonalne życie człowieka.
- W rodzinie wielodzietnej następuje szybsze i głębsze uspołecznienie dziecka.

Zasady

- Kocham moje dzieci miłością odpowiedzialną.
- Wychowuję nasze dzieci dla innych, dla nich samych, nie dla nas – rodziców.
- Zapewniam dzieciom, swoim i cudzym, poczucie bezpieczeństwa.
- Stosujemy metody wychowawcze: dialog, dobry przykład, odpowiedzialność za każdy dzień dziecka, wspólne odkrywane wartości i wdrażanie ich w życie.

[1] „Wychowawcze oddziaływanie rodziców jest tak ważne, że trudno je czymkolwiek zastąpić. Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu". DWCH 3.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Okres dzieciństwa wychowanków trwale kształtuje właściwości charakterologiczne.
- Znajomość dzieciństwa wychowanków pomaga zrozumieć ich obecne zachowanie.
- Właściwe relacje z dzieckiem świadczą o bogactwie duchowym dorosłego człowieka.

Zasady

- W szkole staram się wprowadzić właściwe relacje pomiędzy starszymi i młodszymi uczniami.
- Na moich wychowanków patrzę z perspektywy mojej rodziny. Traktuję ich jak własne dzieci.
- Wyodrębniam różnice charakterologiczne wychowanków i różnice w ich indywidualnym rozwoju.
- Stosuję zasady psychologii rozwojowej, pomagam wychowankom w przechodzeniu z jednego okresu rozwojowego do drugiego (z dzieciństwa do wieku młodzieńczego).

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci opowiadają grupie o zabawnych historiach ze swoim udziałem, jakie miały miejsce w okresie niemowlęcym lub wczesnoprzedszkolnym, które zapamiętały czy też znają z przekazu dorosłych. Rozmawiamy o zmianach, jakie zaszły w ich postrzeganiu świata od tamtej pory. Jak w podobnych sytuacjach zachowałyby się dziś? Następnie próbujemy ustalić wspólnie z dziećmi ich własną definicję dzieciństwa. Czym się ono charakteryzuje? Jakie prawa posiada dziecko? Jakie spoczywają na nim obowiązki?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwój emocjonalny człowieka przebiega we właściwy sposób. Dzieci mają poczucie swojej wartości[2] oraz poczucie bezpieczeństwa. Szanują i dobrze wspominają okres dziecięcy własnego życia[3]. Akceptują i umiejętnie kontaktują się z innymi dziećmi. W odpowiednim wieku potrafią „zrezygnować" z praw i przywilejów wieku dziecięcego. Szanują rodziców i okazują im wdzięczność za szczęśliwe dzieciństwo.

1.10. ZAGROŻENIA

Często dorastające dzieci są obciążone kompleksami wyniesionymi z okresu wczesnego dzieciństwa. Istnieje ryzyko przeniesienia, przedłużenia okresu dzieciństwa na wiek młodzieńczy. Powraca się do niego poprzez brak odpowiedzialności, niechęć do podejmowania dorosłych decyzji. Traktuje się dzieciństwo jako jedyny szczęśliwy okres w życiu. Zagrożeniem może również być niechęć do dzieci, nieuzasadniona agresja do młodszego rodzeństwa. Pojawia się niezdrowa rywalizacja wśród rodzeństwa. Młodzież często wykazuje egoistyczne nastawienie i egoistyczne wymagania wobec innych (rodziców, rodzeństwa, kolegów).

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dzieciństwo jest bardzo ważnym etapem życia człowieka. W tym czasie mały człowiek uczy się życia w społeczeństwie, poznaje zasady rządzące światem, kształtuje swoje cechy i zdobywa kolejne umiejętności. W dzieciństwie dojrzewa również jego osobowość. Prawidłowy przebieg procesów rozwojowych ma

[2] „Troszcząc się o każde dziecko przychodzące na świat i otaczając je czułą i rzetelną opieką, Kościół wypełnia swoje podstawowe posłannictwo; powołany jest bowiem do objawienia i przedstawienia na nowo w dziejach przykładu i przykazania Chrystusa Pana, który postawił dziecko w samym centrum Królestwa Bożego, mówiąc: «Dopuśćcie dzieci i nie przeszkadzajcie im przyjść do Mnie; do takich bowiem należy Królestwo Niebieskie»". Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Poznań 1983, s. 58.

[3] „Żaden okres naszego życia nie jest zamknięty sam dla siebie. Dzieciństwo wnosi nawyki i przyzwyczajenia w wiek młodzieńczy, pełen emocji i pragnień, ten z kolei swoim entuzjazmem ubogaca rozważny wiek dojrzały, jego zaś bogactwo owocuje doświadczeniem i mądrością starości". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126.

bardzo istotne znaczenie w dalszym życiu jednostki. Problemy i zaburzenia z tego okresu mogą rzutować na późniejsze samopoczucie i funkcjonowanie człowieka. Dlatego też tak ważny jest wpływ wydarzeń z dzieciństwa na dorosłe życie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Starsze dzieci w Bullerbyn urządzają Dzień Dziecka małej Kerstin, siostrzyczce Ollego. Szykują dla niej wspaniałe, w ich mniemaniu, atrakcje m.in. jazdę na źrebaku, bujanie pod niebo na huśtawce, spuszczanie z okna po linie. Chcą, żeby bawiła się tak dobrze, jak dzieci w Sztokholmie, o których Lasse czytał w gazecie. Okazuje się jednak, że Kerstin woli świętować Dzień Dziecka całkiem inaczej.

Pewnego razu Lasse wyczytał w gazecie, że w Sztokholmie obchodzą Dzień Dziecka. I wtedy powiedział, że mogliby zrobić sobie własny Dzień Dziecka w Bullerbyn.

– Urządzimy Dzień Dziecka dla Kerstin – zaproponował.

– Ale jak? – zapytał Olle. – Jak urządza się Dzień Dziecka?

– Robi się mnóstwo przyjemnych rzeczy – odparł Lasse. – Jeśli cały dzień będziemy robić Kerstin same przyjemności, to może przestanie łazić za nami we wszystkie pozostałe dni, kiedy chcemy mieć spokój i bawić się bez niej.

A. Lindgren, *Dzień Dziecka w Bullerbyn*, Poznań 2009, s. 16.

Po lekturze opowiadania „Dzień Dziecka w Bullerbyn" możemy zastanowić się wspólnie z dziećmi nad tym, co charakteryzuje czas dzieciństwa i jakie są jego kolejne etapy. Zwróćmy uwagę sześciolatków na zmiany, jakie zaszły w ich upodobaniach, formach spędzania czasu, sposobach wyrażania uczuć, posiadanych umiejętnościach, od czasu niemowlęctwa. Odwołajmy się do ich własnych doświadczeń, obserwacji młodszego rodzeństwa i rówieśników. Podkreślmy wartość każdego etapu życia człowieka, szczególnie czasu, kiedy jego umiejętności są w fazie rozwoju. Zachęcajmy do wyrozumiałości, szacunku i cierpliwości względem młodszych dzieci.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Co to znaczy: „Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego”? Czyż Pan Jezus nie stawia dziecka za wzór także ludziom dorosłym? Jest coś takiego w dziecku, co winno się odnaleźć we wszystkich ludziach, jeżeli mają wejść do królestwa niebieskiego. Niebo jest dla tych, którzy są tak prości jak dzieci, tak pełni zawierzenia jak one, tak pełni dobroci i czyści. Tylko tacy mogą odnaleźć w Bogu swojego Ojca i stać się za sprawą Jezusa również dziećmi Bożymi.

Jan Paweł II, List *Tra pochi giorni* do dzieci w Roku Rodziny, 2, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 432.

W gruncie rzeczy mówiąc o prawach dziecka mówimy o obowiązkach rodziców i wychowawców pozostających na służbie dziecka i jego naczelnego interesu; dorastając jednak dziecko musi uczestniczyć w swym własnym rozwoju, podejmując odpowiedzialność zgodną ze swymi możliwościami. Nie można również zaniechać mówienia mu o spoczywających na nim obowiązkach wobec innych i społeczeństwa.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa*. Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979. w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, Warszawa 1982, s. 93.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

On przywołał dziecko, postawił je przed nimi i rzekł: „Zaprawdę, powiadam wam: Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. Kto się więc uniży jak to dziecko, ten jest największy w królestwie niebieskim. A kto by jedno takie dziecko przyjął w imię moje, Mnie przyjmuje (Mt 18,2-5).

Por. 1Kor 14,20; 1P 2,2; Łk 18,15-17.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego (KKK 2222).

Por. KKK 2214; 2223-2226; 2228; 2251.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Lindgren A., *Dzień Dziecka w Bullerbyn*, wyd. Zakamarki, Poznań 2009.

Lindgren A., *Wiosna w Bullerbyn*, wyd. Zakamarki, Poznań 2008.

Lindgren A., *Ach, ten Emil*, wyd. Zakamarki, Poznań 2007.

Van Genechten G., *Nie chcę być duży*, wyd. Adamada, Gdańsk 2016.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Cramer B., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dobson J.C., *Dom pełen serca*, cz. 1, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów PALABRA, Warszawa 1999.

Dobson J.C., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2012.

Dobson J.C., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku*, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J.C., *Powrót do domu*, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów PALABRA, Warszawa 2000.

Franciszek, Audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 16.11.2019].

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa*. Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 91-93.

Jan Paweł II, List *Tra pochi giorni* do dzieci w Roku Rodziny, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1983.

Kimmel T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2015.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kornas-Biela D., *Oblicza dzieciństwa*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

McDowell J., Day D., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2010.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Wilk J., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 1987.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

23.

Wartość przekazywania życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczny, emocjonalny, moralny i społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozumienie płciowości człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za przekazywane życie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przekazywanie życia przynależy do natury człowieka.
- Wartość rodziny w przekazywaniu życia i procesie wychowania.
- Życie ludzkie jest owocem ludzkiej miłości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Życie jest jedną z największych wartości, jakie otrzymujemy w darze od rodziców.
- Źródłem życia jest miłość rodziców związanych małżeństwem na całe życie.
- Życie drugiego człowieka ma taką samą wartość i godność jak moje życie.

Zasady

- Poznaję swoją płciowość fizyczną i psychiczną.
- Miejscem przekazywania życia jest uczuciowy, miłosny związek rodziców.
- Swoją rodzinę traktuję z szacunkiem i jestem jej wdzięczny za dar życia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Życie własne, życie własnych dzieci i życie innych ludzi jest największą naturalną wartością.
- Przekazanie życia powinno dokonywać się w stałym, uczuciowym związku małżeńskim.
- Celem małżeństwa jest wzajemna miłość i przekazanie życia.

Zasady

- Kocham i szanuję życie własne, i moich dzieci.
- Ukazuję wartość miłości i płciowości w życiu małżeńskim i rodzinnym[1].
- Biorę pełną odpowiedzialność za życie przekazywane w moim związku małżeńskim (ilość dzieci, czas, stan zdrowia, odpowiednie warunki do przekazywania życia).

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Naród jest rodziną rodzin, odpowiedzialną za przekazywanie i ochronę życia.
- Płciowość człowieka służy do zbudowania stałych, silnych związków małżeńskich i do przekazywania życia[2].
- Asymetryczny dualizm seksualny jest wartością życia ludzkiego.

Zasady

- Przedstawiam, wyjaśniam i wpajam wszystkie argumenty broniące życia ludzkiego.

---

[1] „Podkreślmy, iż młody człowiek powinien odkrywać właściwą rolę ludzkiej płciowości nie poprzez rozmowę z wychowawcami, duszpasterzami czy też rówieśnikami, ale przede wszystkim poprzez doświadczenie miłości swoich rodziców. Tak zwane wychowanie seksualne, które polega na przekazywaniu dziecku informacji o funkcjonowaniu płciowości, o jej zadaniach i celach, może być jedynie uzupełnieniem tego właśnie integralnego wychowania seksualnego, jakim jest uczestnictwo dziecka we wzajemnej miłości rodziców". J. Augustyn, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 2014, s. 27.

[2] „Sferę cielesnej więzi między dwojgiem ludzi traktuje się tylko jako technikę uzyskiwania przyjemności, abstrahując od odpowiedzialności. A przecież właśnie tam, gdzie trzeba silnej woli, gdzie trzeba upartego uzyskiwania dobra, leży źródło tego, co piękne, co szlachetne, co zwycięskie". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski…*, dz. cyt., s. 144.

- Zwracam uwagę na szacunek do życia i zdrowia jako podstawowych wartości.
- W wychowaniu zwracam baczną uwagę na kształtowanie właściwych ról i postaw adekwatnych do określonej płci[3].

[3] Nauczyciele „niech współpracują przede wszystkim z rodzicami i niech razem z nimi uwzględniają w całym procesie wychowawczym różnicę płci i wyznaczoną przez Bożą Opatrzność każdej płci właściwą rolę w rodzinie i w społeczeństwie". DWCH 8.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci, które mają młodsze rodzeństwo i pamiętają czas jego narodzin, opowiadają o tym jak rodzina przygotowywała się na jego przyjście na świat. Jakie emocje towarzyszyły oczekiwaniu? W jaki sposób komunikowały się z dzidziusiem, gdy był jeszcze w brzuchu u mamy? Co zmieniło się po narodzinach? Jakie role, zadania i przywileje ma starsze rodzeństwo? Warto podkreślić, że rodzice kochają wszystkie dzieci jednakowo, a narodziny dziecka to wspólnie celebrowane, niezwykłe święto rodzinne.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Właściwie rozumie się rolę danej płci, szanuje się własną płciowość. Dzieci dostrzegają wartość własnego życia, są wychowywane w poszanowaniu życia i zdrowia własnego i innych ludzi. Akceptują rodzeństwo, są otwarte na narodziny w swojej rodzinie.

1.10. ZAGROŻENIA

Następuje pomieszanie ról płciowych. Zbyt wcześnie następuje inicjacja seksualna. Zakładane są pozamałżeńskie związki seksualne, odrzuca się lub pomija trwałe małżeńskie związki, jako jedyne właściwe formy do godnego przekazywania życia. Akceptuje się patologiczne zachowania seksualne. W konsekwencji nieodpowiedzialne rodzicielstwo przynosi szkodę nie tylko samemu dziecku, którego świat wartości staje się niepełny, ale również jego rodzicom.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Przyjście na świat rodzeństwa przynosi wiele zmian w życiu całej rodziny. Rodzice, potrafią przewidzieć, jak będzie wyglądało ich życie, gdy w domu pojawi się kolejny członek rodziny. Dziecko będzie jednak takiej sytuacji doświadczać po raz pierwszy. Jeżeli nie przygotujemy go na to, co zmieni się w jego życiu, może się okazać, że jego wyobrażenia są odmienne od tego, co nastąpi, a przeżywane rozczarowanie może wywołać smutek, rozdrażnienie, złość, nawet agresję. Aby uniknąć tych trudnych dla całej rodziny doświadczeń, warto

uświadomić sobie, czego dziecko może doświadczać i jak pomóc mu w tym, niekoniecznie wyłącznie radosnym dla niego, okresie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W życiu Basi nadciąga wielka zmiana. Jej mama właśnie urodziła braciszka. Kiedy zjawia się z nim w domu, Basi wydaje się, że mama przestała ją kochać, bo większość czasu i uwagi poświęca Frankowi. Wszyscy dookoła też skupiają się na nim, zachwycając się, jaki jest rozkoszny. Tymczasem Basia wcale nie uważa, że jest taki fajny, bo cały czas płacze, nie daje jej się wyspać i nie chce się z nią bawić w „normalne" zabawy.

Zapakowali do samochodu fotelik dla dzidziusiów, a Basia wzięła ze sobą stos rysunków, gęś z plasteliny i ramkę ze sznurka, które zrobiła dla Mamy i brata.

W szpitalu pani szatniarka kazała Basi założyć specjalne pokrowce na buty, które wyglądały jak plastikowe torebki.

– Tato, ja szeleszczę! – ucieszyła się Basia i podbiegła kawałek, żeby głośniej szeleścić.

Szpital był ogromny. Basi wydawało się, że nigdy nie dojdą do Mamy. Najpierw musieli jechać windą, potem schodzili na dół po schodach, bo Tata nacisnął zły guzik. Potem szli i szli długaśnym korytarzem. Na samiutkim końcu tego korytarza Basia zobaczyła małą figurkę.

– Mama… – szepnęła.

Chciała pobiec, ale nogi wcale nie chciały jej słuchać. Szła więc powoli, noga za nogą, patrząc, jak Mama robi się coraz większa i większa. Kiedy stanęli tuż przy niej, Basia widziała tylko kawałek nogi Mamy w brązowych sztruksach.

– Basiu… – dopłynął szept z góry.

Mama uklękła i teraz Basia widziała jej nos, policzki, usta i oczy.

– Jak dobrze cię widzieć, córeczko – powiedziała Mama.

Basia wtuliła się w kosmaty, pachnący Mamą sweter.

– Pokaż już tego braciszka – mruknęła z ulgą.

Z. Stanecka, *Basia i nowy braciszek*, Warszawa 2011, s. 4-5.

Książka „Basia i nowy braciszek" to mądra i pouczająca historia o tym, jak trudne bywa dla starszego rodzeństwa pojawienie się nowego członka rodziny. Jednocześnie zawiera dyskretne wskazówki dla rodziców, jak można sobie z tym doświadczeniem poradzić.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zniechęcony do tworzenia autentycznych warunków ludzkiej prokreacji człowiek skłania się do traktowania samego siebie i własnego życia raczej jako zespołu doznań, których należy doświadczyć, aniżeli dzieła, które ma wypełnić. Stąd się wywodzi brak wolności, a w konsekwencji rezygnacja z angażowania się w stały związek z jedną osobą i rodzenie dzieci, lub uważania ich za jedną z wielu „rzeczy", które można mieć lub nie mieć, według własnych upodobań, i które współzawodniczą z innymi możliwościami.

CA 39.

Jeśli mówimy tutaj o naturze, to nie mamy na myśli po prostu systemu procesów biologicznych. Jest tutaj mowa o czymś znacznie głębszym: chodzi o to, że przed wszystkimi strukturami porządkującymi – w samym człowieku – istnieją prawa pochodzące z jego natury. Idea praw

człowieka jest w tym sensie ideą rewolucyjną: sprzeciwia się absolutyzmowi państwowemu i despotyzmowi pozytywnego ustawodawstwa. Jest też jednak ideą metafizyczną: w samym bycie tkwi etyczne i prawne roszczenie. Nie jest on ślepą materialnością, którą można potem dowolnie formować według czystej celowości. Natura nosi w sobie ducha, nosi etos i godność, i w ten sposób rości sobie prawo do naszego wyzwolenia i jednocześnie jego miary.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 35-36.

Rzeczywiście, miłości nie można sprowadzać do uczucia, które się pojawia i znika. Owszem, ma związek z naszą uczuciowością, ale taki, aby otworzyć ją na ukochaną osobę i w ten sposób zapoczątkować drogę, która jest wyjściem z zamknięcia we własnym „ja" i zbliżaniem się do drugiej osoby, by zbudować trwałą relację; miłość dąży do jedności z ukochaną osobą. Widzimy więc, w jakim sensie miłość potrzebuje prawdy. Jedynie kiedy jest oparta na prawdzie, miłość może przetrwać w czasie, przezwyciężyć ulotność chwili i pozostać mocna, by wspierać wspólną drogę.

LF 27.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną" (Rdz 1,27-28).

Por. 1Kor 15,49.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Instytucja małżeństwa i miłość małżeńska z natury są ukierunkowane na prokreację i wychowanie potomstwa, a to stanowi jakby ukoronowanie powołania małżonków. Dzieci są najwspanialszym darem małżeństwa i w największym stopniu przyczyniają się do dobra samych rodziców. Sam Bóg, który powiedział: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam" (Rdz 2,18), i który od początku „stworzył ich jako mężczyznę i kobietę" (Mt 19, 4), chcąc udzielić im jakiegoś szczególnego uczestnictwa w swoim dzie-

le stwórczym, pobłogosławił mężczyźnie i kobiecie, mówiąc: „bądźcie płodni i rozmnażajcie się" (Rdz 1,28). Dlatego pielęgnowanie prawdziwej miłości małżeńskiej i wywodzący się z niej cały sposób życia rodzinnego zmierzają do tego, aby małżonkowie, nie zaniedbując pozostałych celów małżeństwa, byli skłonni do mężnego współdziałania z miłością Stwórcy i Zbawcy, który poprzez nich coraz bardziej powiększa i wzbogaca swoją rodzinę. (KKK 1652).

Por. KKK 2205; 2216; 2221; 2367.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Brykczyński M., *Skąd się biorą dzieci?*, wyd. Literatura, Łódź 2016.

Drobniak S., *Amory, zaloty i podboje*, wyd. Babaryba, Warszawa 2018.

Frączek A., *Jeśli bocian nie przyleci, czyli skąd się biorą dzieci*, wyd. Literatura, Łódź 2016.

Rascal, *Przed twoim urodzeniem*, wyd. Czerwony Konik, Kraków 2016.

Stanecka Z., *Basia i nowy braciszek*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, wyd. WAM, Kraków 2014.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. WITKM, Kraków 2001.

Biddulph S., *Wychowanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

Brzezińska A., Janiszewska-Rain J., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Lumen fidei.* O wierze, wyd. M, Kraków 2014.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kwiek M., *Wychowanie do miłości. Poradnik dla rodziców*, wyd. Oficyna Współczesna, Wrocław 1994.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, wyd. ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2003.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, wyd. W drodze, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2015.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Trobisch W., *Kochałem dziewczynę*, Wydawnictwo POMOC, Częstochowa 2006.

Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45-47.

Twardowski J., *W rodzinie*, w: tegoż, *Święta dobrych życzeń*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 52-53.

24.

Wartość i odpowiedzialność wieku dorosłego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

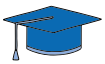
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny, rozwój woli

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Autentyczne działanie, otwartość, ufność, umiejętność stawiania sobie celów i ich osiąganie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Akceptacja moralna i emocjonalna oraz chęć współpracy z osobami dorosłymi

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Relacja międzyludzka: jednostka – społeczeństwo. Wymiana wartości i dóbr.

– Różnice pokoleniowe jako źródło wzajemnego ubogacania się, w życiu jednostki i grup społecznych.
– Racje i przyczyny powstawania tzw. konfliktu pokoleń.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Celem rozwoju człowieka jest osiąganie dojrzałości osobowej.
– Stać się dorosłym, to odpowiadać za własne czyny.
– Dorosłość zobowiązuje do poszukiwania prawdy.

Zasady

– Akceptuję poszczególne etapy mojego życia i staram się wykorzystać zdobyte doświadczenie.
– Współpracuję z dorosłymi, wykorzystując ich doświadczenie życiowe.
– Już teraz uczę się, co znaczy być dorosłym.
– Jestem wdzięczny rodzicom za dar życia, za opiekę w okresie niemowlęcym, dziecięcym i w okresie dojrzewania.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każde dziecko przechodzi etapy rozwoju prowadzące do odpowiedzialnej dorosłości.
- Rodzice są moralnie zobowiązani do pełnej edukacji i wychowania swoich dzieci[1].
- W każdym wieku dziecko ma tę samą godność.

Zasady

- Wychowuję moje dziecko do dorosłości, samodzielności, odpowiedzialności i pełni życia moralnego[2].
- W wychowywaniu posługuję się zasadą dobrowolności, zasadą dobrego przykładu i racjonalnymi argumentami.
- Ukazuję wartość życia dorosłego opartego na odpowiedzialności.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła ukazuje właściwe relacje międzypokoleniowe.
- Wychowawca i szkoła pełnią zadanie pomocnicze w edukacji i wychowaniu młodego pokolenia.
- Celem edukacji i wychowania jest samodzielne, odpowiedzialne, dobre, obecne i przyszłe życie wychowanków.

---

[1] „Rodzice są pierwszymi, ale nie jedynymi wychowawcami swoich dzieci. Do nich więc należy prowadzenie z poczuciem odpowiedzialności pracy wychowawczej w ścisłej i czujnej współpracy ze strukturami cywilnymi i kościelnymi: już wymiar wspólnotowy, obywatelski i kościelny człowieka wymaga i prowadzi do dzieła szerszego i określonego, będącego owocem uporządkowanej współpracy różnych czynników wychowawczych. Wszystkie te czynniki są konieczne, nawet jeśli każdy może i powinien działać wedle własnej kompetencji i wnosząc sobie właściwy wkład. Rodzice mają prawo wybrać narzędzia formacyjne odpowiadające ich przekonaniom i szukać środków, które mogą im pomóc w ich wychowawczym zadaniu, także w obszarze duchowym i religijnym. Władze publiczne mają obowiązek zagwarantowania tego prawa i zapewnienia konkretnych warunków umożliwiających korzystanie z niego. W tym kontekście pierwszoplanowy staje się przede wszystkim temat współpracy pomiędzy rodziną a szkołą". KNSK 240.

[2] „Stosownie do swojej godności wszyscy ludzie, ponieważ są osobami, to znaczy istotami obdarzonymi rozumem i wolną wolą, a przeto wyposażonymi w osobistą odpowiedzialność, przez własną naturę są przynaglani i moralnie zobowiązani do poszukiwania prawdy – przede wszystkim religijnej". DWR 2.

Zasady

- Ukazuję wartości wynikające z każdego etapu życia moich wychowanków.
- Dostrzegam różnice międzypokoleniowe pomiędzy wychowankami a dorosłymi (rodzicami) i szukam sposobów na pełne porozumienie.
- Uczę odpowiedzialności za słowa, czyny, projekty i perspektywy działania.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujemy zabawę, w której dzieci wcielają się w role dorosłych. Opracowują plan dnia (np. w formie diagramu), w którym zaznaczają czas poświęcony na pracę, opiekę nad dziećmi, gotowanie, sprzątanie, zakupy, inne obowiązki i zobowiązania wobec najbliższych, dalszej rodziny, grupy, społeczności, do której przynależą. Dzieci często fantazjują na temat nieograniczonej swobody, jaką według nich przynosi dorosłość. Propozycja ta ma uświadomić im, że życie dorosłych nie jest wieczną zabawą, ma swoje obowiązki, zadania i trudności.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przekracza się różnicę pokoleń. Następuje wzajemne zrozumienie i umiejętność współpracy. Młodzi ludzie zmierzają ku pełnoletniości na zasadzie pełnej dojrzałości fizycznej, psychicznej, emocjonalnej[3]. Z czasem umiejętnie, z pełną odpowiedzialnością podejmują zadania człowieka dorosłego.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwa jest ciągła zależność emocjonalna dzieci od rodziców i starszych. Istnieje ryzyko wystąpienia u młodzieży infantylizmu i braku umiejętności w podejmowaniu decyzji. Dzieci wykorzystują swój wiek do unikania odpowiedzialności za swoje czyny. Grozi utrata ideałów, autorytetu osób starszych[4],

[3] „Już dziś musicie przygotować się do tego, upraszając o dary Ducha Świętego, abyście byli dobrzy – co więcej: byście byli lepsi niż pokolenie dzisiejszych dorosłych, by wśród was było mniej swarów, mniej kłótni, mniej niechęci i rozdrażnienia, a przede wszystkim, żeby wśród was zapanowała większa trzeźwość". J. Glemp, *Słowo Prymasa Polski…*, dz. cyt., s. 96.

[4] „Względny autorytet rodziców i wychowawców, uczestnicząc w afirmującym autorytecie Boga, umożliwia dziecku poznanie pojęć dobra i zła oraz pomaga w dokonywaniu wyboru zakreślonego pewnymi granicami. Dzięki niemu dziecko staje się zdecydowane w swoich wyborach". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 169-170.

rezygnacja z życia wiarą w łączności z Kościołem. Kształtuje się utylitarne podejście do życia i relacji międzyludzkich.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dla małego dziecka dorosły jest przewodnikiem, który wprowadza je w świat i uczy życia. Przy dorosłym maluch czuje się bezpiecznie. Chce odkrywać wielki, nieznany, wspaniały świat „dużych ludzi". To co przekazuje mu rodzic, jest drogowskazem, a dziecko jest pełne ciekawości, pragnie poznawać to, co dla niego nowe i naśladować swojego opiekuna. To dla dorosłych wielka odpowiedzialność.

Im dziecko staje się starsze, tym bardziej uświadamia sobie, że świat dorosłych nie zawsze jest idealny i kolorowy; potrafi być pełen sprzeczności, a dorośli nie zawsze mają rację. Niekiedy nie wykazują się konsekwencją w swoich zachowaniach; mówią jedno, a robią drugie. Nie są nieomylni i nie wiedzą wszystkiego. „Bo dzieciom zdaje się, że dorośli wszystko wiedzą i na każde pytanie mogą odpowiedzieć. A przecież nie wiemy, naprawdę nie wiemy" –

czytamy w „Prawidłach życia" Janusza Korczaka. Dobrze więc jeśli umiemy się przyznać przed dzieckiem do swoich błędów, do niedoskonałości i braku wiedzy, a jednocześnie pokazać, że chcemy się uczyć, dowiadywać, rozwijać, pracować nad sobą, a później dzielić się tym z naszymi pociechami.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Przezabawna i mądra książka, która w przewrotny sposób tłumaczy, czego pragną dzieci i dlaczego dorośli, z ich punktu widzenia, są tacy dziwni; ciągle czegoś zabraniają, zwracają uwagę i każą się słuchać, podczas gdy sami mogą robić wszystko, na co mają ochotę! Bohaterem książki „Gdybym był dorosły" jest chłopiec, który ma dość bycia dzieckiem. A ściślej rzecz ujmując – ma dość bycia grzecznym dzieckiem… I dlatego chciałby już wreszcie być dorosły.

Gdybym był dorosły i ożenił się, miałbym dużo dzieci, bo chciałbym bawić się w takie zabawy, do których trzeba dużo dzieci. Ja byłbym tatusiem, a moja żona mamusią. My i nasze dzieci bawilibyśmy się całymi dniami! W berka, w chowanego, w ciuciubabkę.

A jak będziemy mieli jeszcze więcej dzieci urządzimy wyścigi, skoki w dal, zawody w rzutach na odległość i w jeździe na hulajnodze.

Będę zawsze wygrywał, a wtedy dzieci będą dumne ze swojego tatusia. (…)

Wiosną każde moje dziecko dostałoby balonik, ale mój byłby trochę większy, bo byłbym ich tatusiem.

Latem każde moje dziecko dostałoby lody, ale dla siebie kupiłbym trochę większe, bo byłbym ich tatusiem.

Jesienią każde moje dziecko mogłoby wejść do kałuży, ale ja wszedłbym do najgłębszej, bo byłbym ich tatusiem.

Zimą każde moje dziecko mogłoby wleźć na zaspę, ale ja wlazłbym na najwyższą, bo byłbym ich tatusiem.

To jest sprawiedliwe. Bo gdyby one dostały większy balonik, najwięcej lodów, mogły wejść do najgłębszej kałuży, wleźć na najwyższą zaspę, to jaką zabawę miałbym z tego, że jestem dorosły?

E. Janikovszky, *Gdybym był dorosły*, Warszawa 2017, s. 27-29, 32-34.

Dzieci często snują plany dotyczące swojej przyszłości. Bycie dzieckiem nie jest łatwe; na każdym kroku nakazy i zakazy. Z punktu widzenia dziecka dorosły ma w życiu dużo lepiej. Dorosłemu nikt nie mówi, co ma robić – tak wygląda rzeczywistość z perspektywy przedszkolaka, który pragnie troszeczkę więcej albo całkowicie dużo swobody. Pojęcia „dla bezpieczeństwa", czy „dla zachowania zdrowia" są tu synonimami dyktatury dorosłych, którzy oczekują „bycia grzecznym", a wiadomo, że to jest nudne.

„Gdybym był dorosły" to dziecięca wyliczanka co można, co należy, co chciałoby się, czego się pragnie. Kończy się ona pytaniem, dlaczego rodzice będąc dorosłymi tego wszystkiego nie robią, skoro właściwie już mogą. Książka może być pretekstem do rozmów z przedszkolakami o ich pragnieniach, marzeniach, postrzeganiu świata oraz do tłumaczenia, dlaczego dorośli stawiają granice.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek (…) nie został stworzony jako byt nieruchomy i statyczny. Pierwszy jego opis biblijny przedstawia go jako stworzenie i obraz, określony w swej głębokiej rzeczywistości przez pochodzenie i podobieństwo, które o nim stanowią. Ale wszystko to wprowadza w istotę człowieka, męż-

czyzny i kobiety, zaczątek zadania oraz wymóg spełnienia go, zarówno indywidualnie, jak we dwoje. Zadaniem tym jest niewątpliwie panowanie nad stworzeniami, „uprawianie ogrodu"; ma to być wypełniane w ramach posłuszeństwa prawu Bożemu, a zatem w szacunku dla otrzymanego „obrazu", będącego wyraźną podstawą władzy panowania, przyznanej mu dla jego udoskonalenia.

SRS 30.

Duchowość chrześcijańska proponuje rozwój wstrzemięźliwości i zdolność radowania się, mając niewiele. To powrót do prostoty, która pozwala nam się zatrzymać i docenić to, co małe, i dziękować za możliwości, jakie daje życie, nie przywiązując się do nich ani nie smucąc z powodu tego, czego nie posiadamy. Wymaga to unikania dynamiki panowania i gromadzenia samych tylko przyjemności.

LS 222.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy w łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż wiarygodnym ludziom, którzy będą zdolni nauczać też innych. Bierz udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa. Nikt walczący po żołniersku nie wikła się w zabiegi około zdobycia utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, gdy walczył przepisowo. Rolnik, który się trudzi, pierwszy powinien korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida! On według Ewangelii mojej powstał z martwych. (…) Staraj się, byś sam stanął przed Bogiem jako godny uznania pracownik, który nie przynosi wstydu, trzymając się prostej linii prawdy. Unikaj zaś światowej gadaniny; albowiem uprawiający ją będą coraz bardziej się zbliżać ku bezbożności. (…) Uciekaj zaś przed młodzieńczymi pożądaniami, a zabiegaj o sprawiedliwość, wiarę, miłość, pokój – wraz z tymi, którzy wzywają Pana czystym sercem. Unikaj natomiast głupich i niedouczonych dociekań, wiedząc, że rodzą one kłótnie. A sługa Pana nie powinien się

Por. Syr 3,2-6; 12-13; 6; 30,1.

wdawać w kłótnie, ale ma być łagodnym względem wszystkich, skorym do nauczania, zrównoważony (2Tm 2,1-8.15-16.22-24).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Dorastające dzieci mają obowiązek i prawo wybrać zawód i stan życia. Powinny wypełniać te nowe zadania życiowe w zaufaniu do swoich rodziców, chętnie prosząc ich o opinie oraz rady i przyjmując je od nich. Rodzice powinni czuwać, by nie ograniczać swoich dzieci ani w wyborze zawodu, ani w wyborze współmałżonka. Obowiązek delikatności nie zabrania im, lecz wprost przeciwnie, zobowiązuje ich do pomagania dzieciom przez mądre rady, zwłaszcza wtedy gdy dzieci mają zamiar założyć rodzinę (KKK 2230).

Por. KKK 2218; 2219; 2227; 2224; 2223.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Groński R.M., *Kim są dorośli?*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1989.
Janikovszky E., *Gdybym był dorosły*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Korczak J., *Jak ciężko być królem*, wyd. Wolno, Warszawa 2018.
Stanny J., *Baśń o królu Dardanelu*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2005.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.
Dojrzałość chrześcijańska, red. A. Nowak, W. Słomka, wyd. TN KUL, Lublin 1994.
Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.
Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.
Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wyd. W drodze, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2015.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Smiley K., Smiley J., *Być rodzicem. Siedem wyborów, jakich możesz dokonać, aby dobrze wychować dzieci*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Tarnawski J., *Wygrać młodość*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, wyd. W drodze, Poznań 2019.

Weron E., *Dojrzałość chrześcijanina*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Ziółek W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa 2002.

4.3. FILMOGRAFIA

Dzieci odpowiadają na pytania. Co to jest dorosłe życie?, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=er9NasTc5kA&list=PL14BE2F5ABF71C-C6D&index=1 [dostęp: 21.08.2019].

25.

Ludzie starsi – ich godność i wpływ na moje życie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

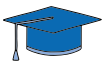
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wymiana dóbr duchowych i wzajemna pomoc

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wzajemna akceptacja i współpraca w ramach pokoleń.
- Wymiana pokoleniowa w życiu społecznym.
- Rozwój kulturalny, społeczny i materialny w procesie wymiany pokoleń.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Nasze życie jest na każdym etapie wartościowe.
- Życie to dar od starszego pokolenia.
- Należy okazywać szacunek starszym, bo tym samym szanuje się samego siebie jako człowieka.

Zasady

- Staram się korzystać z doświadczenia życiowego osób starszych.
- Obserwuję osoby starsze w mojej rodzinie i uczę się od nich odnajdywania sensu i celu życia.
- Zabiegam o poprawne stosunki ze starszymi: rodzicami, dziadkami, współbraćmi, krewnymi i sąsiadami, z którymi tworzę więzi życzliwości i wzajemnej pomocy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy etap rozwoju ludzkiego ma swoje cechy, właściwości, problemy i trudności, związane z psychosomatyczną naturą człowieka.
- Rywalizacja pokoleniowa, agresywna, bez zasad i pozytywnych uczuć, prowadzi do wielu konfliktów i niszczy struktury społeczne.
- Przez wymianę pokoleń jest zachowana ciągłość narodu.

Zasady

- Nie wykorzystuję przewagi duchowej, materialnej i emocjonalnej, wiekowej, nad dziećmi i ludźmi starszymi.
- Uczę dziecko szacunku dla starszych, poprzez przykład dobrego współżycia międzypokoleniowego we własnej rodzinie.
- W moich decyzjach życiowych biorę pod uwagę doświadczenia starszego pokolenia.

1.7. ZADANIA DLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Przedszkole jest miejscem wymiany dóbr międzypokoleniowych.
- Przedszkole jest sprawdzianem porozumienia międzypokoleniowego.

– Współpraca ze starszym pokoleniem gwarantuje sukces młodemu pokoleniu.

Zasady

– Współpracuję w procesie wychowawczym z rodzicami i osobami starszymi.
– Korzystam z wiedzy osób starszych w procesach edukacyjnych i wychowawczych.
– Poszukuję przyczyn możliwych konfliktów w rywalizujących ze sobą pokoleniach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci rysują portrety swojej babci i swojego dziadka. Następnie prezentują gotowe prace grupie, opowiadając o tym, kim są ich dziadkowie, czego się od nich nauczyły, w jaki sposób spędzają z nimi czas, czym różnią się od swoich dziadków, a w czym są do nich podobni. Na koniec wspólnie zastanawiamy się nad formami wdzięczności względem starszego pokolenia, jak dzieci mogą okazywać ją swoim dziadkom, jakie wartości one mogą wnieść w życie starszych ludzi.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje porozumienie międzypokoleniowe prowadzące do współpracy, pomocy, współdziałania. Młodzież uznaje autorytet osób starszych, poszukuje

u nich wskazań, korzysta z ich doświadczenia życiowego[1]. Wzajemna akceptacja i szacunek zapobiegają powstawaniu napięć i konfliktów międzypokoleniowych[2]. Każdy człowiek, niezależnie od wieku, nawiązuje relacje ze starszymi i młodszymi, które dopełniają się w ramach związków małżeńskich, rodzinnych, towarzyskich, zawodowych, społecznych i pokoleniowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie, którzy w dzieciństwie nie znaleźli porozumienia i oparcia w starszym pokoleniu, uciekają w uzależnienia (alkoholizm, narkomania[3]), szukają swojego miejsca w subkulturach, sektach, gdzie znajdują pozorne poczucie bezpieczeństwa i zrozumienie. Powstaje rywalizacja międzypokoleniowa, wzajemne zwalczanie się, brak porozumienia. Obopólna niechęć oraz emocjonalny rozdźwięk prowadzą do pogłębiania się nieporozumień w domu rodzinnym i środowisku szkolnym. Powstaje relacja: „my" i „oni". „My" – młodzi pełni życia i wspaniałych perspektyw, i „oni" – starzy, bezproduktywni, którzy muszą odejść. Następuje wtedy utrata wspólnych wartości oraz utrata perspektywy pogodnego i życzliwego współdziałania.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rola dziadków w rodzinie może wyglądać bardzo różnie, począwszy od okazjonalnych spotkań po ciągłe przebywanie z wnukami, kiedy to opiekują się

[1] „Jest prawem dzieci i młodzieży otrzymywanie wskazań, które pozwolą im oceniać wartości moralne według prawego sumienia, przyjmować te wartości przez osobisty wybór, jak i pełniej poznawać i miłować Boga". DWCH 1.

[2] „Potocznej świadomości narzucono dziś przekonanie, że rodzina jest przede wszystkim terenem konfliktu pokoleń. Takie przeświadczenie prowadzi dość łatwo do wniosków najdosłowniej antywychowawczych: jeśli reakcją dzieci na proponowanie im wartości musi być ich negacja, to najlepiej nie wychowywać, wówczas dzieci może same znajdą sobie jakieś stosowne dla siebie zasady". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 200.

[3] „Narkotyki prowadzą do zaburzeń procesów poznawczych, motywacyjnych, godzą w dobro osoby ludzkiej i realizowanie wartości wyższych. Uzależnienie od narkotyków jest grzechem, bo godzi w podstawowy dar – wolność, jaką został obdarzony człowiek". Cz. Cekiera, *Narkomania*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, Radom 2005, s. 314-315.

dzieckiem, bawią się z nim, wychodzą na spacery, przygotowują posiłki, pomagają w odrabianiu lekcji itp.

Dziadkowie to fundament rodziny. Dopóki żyją – to właśnie oni są najważniejsi w familijnej hierarchii. Są niezbędni nie tylko wnukom, ale cały czas także własnym dzieciom.

W przeszłości dziadkowie byli równoznacznie kojarzeni z ludźmi starymi. Postrzegano ich jako osoby staromodne, niesprawne fizycznie, mające związku ze zmieniającą się rzeczywistością. Dziadkowie XXI wieku wyglądają zupełnie inaczej. Ich sposób życia i postrzeganie ich roli w społeczeństwie zmienia się wraz ze zmieniającą się rzeczywistością.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Świat według dziadka" to subtelna i ciepła opowieść o tym, że dzieci i dziadkowie nawzajem się potrzebują i stają się dla siebie przewodnikami po życiu. Pełno tu metafor i niedomówień, co pomaga rodzicom w dozowaniu informacji o przemijaniu człowieka. Oswaja z tematem śmierci, uwzględniając dziecięcą wrażliwość. W dzieciństwie autorka miała wielki podziw dla osób w podeszłym wieku. Z tego okresu pamięta, co może przeżywać dziecko w relacji ze starszymi ludźmi, co może budzić w nim niepokój czy niezrozumienie, a co wywo-

ływać ciekawość. Te doświadczenia pomogły jej ukazać bardzo wiarygodne postacie dziecka i starca oraz różne wymiary ich relacji, chociaż cała narracja została osadzona w rzeczywistości na poły baśniowej.

Dziadek wrócił do domu. Był bardzo słaby i znowu większość czasu musiał spędzać w fotelu. Ryś odwiedzał go często i gawędzili ze sobą tak długo, jak to było możliwe. Dziadek uczył się na nowo wstawania z fotela i to Ryś robił mu teraz herbatę. Głaskali kota, który zjawiał się od czasu do czasu i wskakiwał dziadkowi na kolana. Po jakimś czasie dziadek poczuł się lepiej. Wziął czereśniową laskę i wyruszyli na skwerek przed domem.

Dziadek stawiał ostrożnie stopy i rozglądał się po świecie, jakby widział go po raz pierwszy w życiu.

– Wiesz, Rysiu – powiedział i spojrzał do góry na bezchmurne niebo. – Jest tyle rzeczy, których chciałbym się jeszcze nauczyć, zanim odejdę.

– Dlaczego miałbyś odejść, dziadku? – zapytał Ryś.

– Dziś nigdzie się nie wybieram, ale pewnego dnia… Pewnego dnia w końcu odejdę. Tak to już jest. I to wcale nie musi być smutne.

– Dla mnie jest, i w ogóle nie chcę o tym mówić! – krzyknął Ryś.

– Wiem, wiem. – Kiwnął głową dziadek. – Już nie będę. Chciałem tylko, żebyś widział, że ja się nie boję. Już nie.

– Czego się nie boisz, dziadku?

– Niczego. Nawet zasypiania. Nie myślę o tym, co było, i o tym, co będzie. Cieszę się naszym wspólnym teraz.

Ryś nie bardzo wiedział, co to znaczy, ale i tak się cieszył, bo dziadek wyglądał na zadowolonego.

Z. Stanecka, *Świat według dziadka*, Poznań 2013, s. 67-68.

Bardzo cenne w książce „Świat według dziadka" jest zaakcentowanie faktu, że starości z młodością jest bardzo po drodze. Młodość potrzebuje doświadczenia i mądrości, którą może łatwo podarować jej starość. Starość zaś potrzebuje wigoru, nowego spojrzenia, które przynosi z sobą młodość. Bohaterowie wzajemnie się obdarowują. Nikt nie jest tu mądrzejszy czy ważniejszy. Jeden bez drugiego miałby ciężko – po prostu! Książka może być również pomocą w oswajaniu dzieci z trudnym tematem przemijania i śmierci.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, List *do moich braci i sióstr - ludzi w podeszłym wieku*,10, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 522.

Ludzie starsi pomagają nam mądrzej patrzeć na ziemskie wydarzenia, ponieważ dzięki życiowym doświadczeniom zyskali wiedzę i dojrzałość. Są strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego… Ludzie starsi dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać młodym rad i cennych pouczeń.

Istnieją kultury przejawiające szczególną cześć i wielką miłość dla osób starszych. Człowiek stary nie bywa tam nigdy wyłączony z rodziny, czy traktowany jako nieużyteczny ciężar; pozostaje w rodzinie i chociaż zobowiązany do szanowania autonomii nowej rodziny, nadal bierze czynny i odpowiedzialny udział w jej życiu, a nade wszystko wypełnia cenne posłannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i dla przyszłości. Inne kultury natomiast, zwłaszcza w następstwie nieuporządkowanego rozwoju przemysłowego i urbanistycznego, doprowadziły i nadal prowadzą do niedopuszczalnego zepchnięcia starszych

na margines życia, co jest dla nich źródłem wielkiego cierpienia, a równocześnie duchowego zubożenia dla wielu rodzin.

FC 27.

Wy, którzy jesteście w podeszłym wieku, jesteście starszymi obywatelami. Znosiliście spiekotę dnia w zmaganiach codziennego życia i zdobyliście wielką wiedzę, mądrość i doświadczenie. Proszę was, dzielcie się tym szczodrze z młodszym pokoleniem. Macie coś bardzo ważnego do zaoferowania światu, a wasz wkład jest oczyszczony i wzbogacony przez cierpliwość i miłość, które posiadacie, gdy jesteście złączeni z Chrystusem.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 186-187.

Możemy starać się ograniczyć cierpienie, walczyć z nim, ale nie możemy go wyeliminować. Właśnie tam, gdzie ludzie, usiłując uniknąć wszelkiego cierpienia, starają się uchylić od wszystkiego, co może powodować ból, tam, gdzie chcą zaoszczędzić sobie wysiłku i bólu związanego z prawdą, miłością, dobrem, staczają się w życie puste, w którym być może już prawie nie ma bólu, ale coraz bardziej dominuje mroczne poczucie braku sensu i zagubienia. Nie unikanie cierpienia ani ucieczka od bólu uzdrawia człowieka, ale zdolność jego akceptacji, dojrzewania w nim, prowadzi do odnajdywania sensu przez zjednoczenie z Chrystusem, który cierpiał z nieskończoną miłością.

SpS 37.

Rozejrzyjmy się wokół: jak wiele ran zło zadaje ludzkości! Wojny, przemoc, konflikty gospodarcze, uderzające w najsłabszych, pragnienie pieniędzy, których i tak nikt nie może zabrać ze sobą, musi je zostawić. Moja babcia mawiała do nas, dzieci: całun nie ma kieszeni. Miłość pieniądza, władza, korupcja, podziały, zbrodnie przeciw życiu ludzkiemu i światu stworzonemu! A także – każdy z nas to wie i zna – nasze osobiste grzechy: brak miłości i szacunku wobec Boga, bliźniego całego stworzenia. Jezus na krzyżu odczuwa cały ciężar zła i zwycięża je mocą miłości Boga, pokonuje je przez swoje zmartwychwstanie.

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi*. Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i ŚDM, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Kraków 2014, s. 201.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Niejaki Eleazar, jeden z pierwszych uczonych w Piśmie, mąż już w podeszłym wieku, o bardzo szlachetnej powierzchowności, był zmuszony do otwarcia ust i jedzenia wieprzowiny. On jednak wybierając raczej chwalebną śmierć aniżeli godne pogardy życie, dobrowolnie szedł na miejsce kaźni, a wypluł mięso, jak powinni postąpić ci, którzy mają odwagę odrzucić to, czego nie wolno jeść nawet przez miłość do życia. Ci, którzy byli wyznaczeni do tej bezbożnej ofiarnej uczty, ze względu na bardzo dawną znajomość z tym mężem, wzięli go na stronę i prosili, aby zjadł przyniesione przez nich i przygotowane mięso, które wolno mu jeść. Niech udaje tylko, że je to, co jest nakazane przez króla, mianowicie mięso z ofiary pogańskiej. Tak postępując, uniknie śmierci, a ze względu na dawną z nimi przyjaźń skorzysta z miłosierdzia. On jednak powziął szlachetne postanowienie, godne jego wieku, powagi jego starości, okrytych zasługą siwych włosów i postępowania doskonałego od dzieciństwa, przede wszystkim zaś świętego i od Boga pochodzącego prawodawstwa. Dał im jasną odpowiedź mówiąc, aby go zaraz posłali do Hadesu. „Udawanie bowiem nie przystoi naszemu wiekowi. Wielu młodych byłoby przekonanych, że Eleazar, który już ma dziewięćdziesiąt lat, przyjął pogańskie obyczaje. Oni to przez moje udawanie, i to dla ocalenia maleńkiej resztki życia, przeze mnie byliby wprowadzeni w błąd, ja zaś hańbą i wstydem okryłbym swoją starość. Jeżeli bowiem teraz uniknę ludzkiej kary, to z rąk Wszechmocnego ani żywy, ani umarły nie ucieknę. Dlatego jeżeli mężnie teraz zakończę życie, okażę się godny swojej starości, młodym zaś pozostawię piękny przykład ochotnej i wspaniałomyślnej śmierci za godne czci i święte prawa”. To powiedziawszy, natychmiast wszedł na miejsce kaźni. Ci, którzy go przyprowadzili, na skutek wypowiedzianych przez niego słów, zamienili miłosierdzie na surowość, sądzili bowiem, że one były szaleństwem. Mając już pod ciosami umrzeć, westchnął i powiedział: „Panu, który ma świętą wiedzę, jest jawne to, że mogłem uniknąć śmierci. Jako biczowany ponoszę wprawdzie boleść na ciele, dusza jednak cierpi to z radością, gdyż Jego się boję”. W ten sposób więc zakończył życie, a swoją śmiercią pozostawił nie tylko dla młodzieży, lecz także dla większości narodu przykład szlachetnego usposobienia i pomnik cnoty (2Mch 6,18-31).

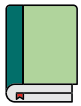
Por. Ps 71; Mdr 3,15-19; 4,16; Syr 25,3n; 30,25; Tt 2,1-5.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie przypomina dzieciom już dorosłym o ich odpowiedzialności wobec rodziców. W miarę możności powinny one okazywać im pomoc materialną i moralną w starości, w chorobie, samotności lub potrzebie. Jezus przypomina o tym obowiązku wdzięczności. (KKK 2218).

Por. KKK 2208; 2219; 2220.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Lobe M., *Babcia na jabłoni*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2019.

Kosmowska B., *Niezłe ziółko*, wyd. Literatura, Łódź 2016.

McKee D., *Elmer i dziadek Eldo*, wyd. Papilon, Poznań 2015.

Stanecka Z., *Świat według dziadka*, wyd. W drodze, Poznań 2013.

Mikołajewski J., *Kiedy kiedyś, czyli Kasia, Panjan i Pangór*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi.* O nadziei chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2007.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dubois-Dumée J.P., *Starzeć się pięknie*, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005.

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi.* Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i ŚDM, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, wyd. M, Kraków 2014, s. 199-202.

Guerin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 186-187.

Jan Paweł II, List apostolski *Salvifici doloris* do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, List *do moich braci i sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, List *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3(20), s. 18-19.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni*. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański" 25.07.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 11(20), s. 39.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Riemann F., Kleespies W., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Romaniuk K., *Lata podeszłe i starość według Biblii*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 1993.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, wyd. WAM, Kraków 2003.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

4.3. FILMOGRAFIA

Tosia i Tymek. Gry z Dziadkiem, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=vb3BPznYMjI [dostęp: 19.10.2019].

26.

Wartość, piękno i dobro przyrody nieożywionej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

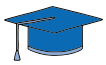
Zdolność postrzegania i kojarzenia

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność obserwacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poszanowanie przyrody nieożywionej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Materialny związek człowieka z przyrodą nieożywioną.
- Zmiany spowodowane przez cywilizację (budowa miast, przemysł, projekty techniczne, komunikacja, utylizacja odpadów) zmieniają przyrodę nieożywioną.

– Piękno naturalnych środowisk geograficznych: gór, mórz, jezior.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Istnieje materialny związek pomiędzy mną a światem przyrody nieożywionej.
– Niszcząc środowisko naturalne wokół siebie, niszczymy samego siebie.
– Środowisko naturalne jest dziedzictwem wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń.

Zasady

– Bacznie obserwuję i analizuję, co niszczy środowisko naturalne, w którym żyję.
– Mam świadomość, w jaki sposób środowisko naturalne wpływa na charakter społeczności, które w nim żyją.
– Uczestniczę w organizowaniu projektów dążących do ochrony przyrody nieożywionej.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Ochrona przyrody realizuje się poprzez działania ludzkie.
- Bogactwo i zasoby przyrody nieożywionej są dla wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń[1].
- Przyroda nieożywiona jest podstawą przyrody ożywionej.

Zasady

- Dostrzegam bogactwo i niepowtarzalność przyrody.
- W swoich działaniach i w swojej pracy zawodowej zawsze biorę pod uwagę ochronę przyrody.
- Ukazuję innym otaczające mnie piękno przyrody.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Istnieje stały i trwały związek przyrody nieożywionej z ożywioną.
- Środowisko nieożywione należy poznawać, badać i udostępniać te wyniki uczniom.
- Człowiek ma potężny wpływ na cały świat dzięki osiągnięciom nauki i działaniom przemysłowym.

Zasady

- Organizuję wycieczki krajoznawcze, aby poznać bogactwo natury nieożywionej.
- Ukazuję niszczący wpływ człowieka na przyrodę nieożywioną.
- W szkole realizuję programy ochrony przyrody nieożywionej.

[1] „Ochrona środowiska stanowi wyzwanie dla całej ludzkości: chodzi o wspólny i powszechny obowiązek poszanowania zbiorowego dobra, przeznaczonego dla wszystkich, i uświadomienie sobie, że nie można bezkarnie używać różnego rodzaju bytów, żyjących czy nieożywionych – składników naturalnych, roślin, zwierząt – w sposób dowolny, jedynie według własnych potrzeb gospodarczych. Jest to odpowiedzialność, która musi dojrzewać ze względu na globalny zasięg obecnego kryzysu ekologicznego i że w uniwersalnym porządku ustalonym przez Stwórcę wszystkie byty wzajemnie od siebie zależą: należy brać pod uwagę naturę każdego bytu oraz ich wzajemne powiązanie w uporządkowany system, którym właśnie jest kosmos". KNSK 466.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizacja wycieczek krajoznawczych[2], projekcje filmów przyrodniczych, konkursy plastyczne i tematyczne quizy są doskonałymi sposobami na poszerzanie horyzontów dzieci pod względem znajomości bogactwa naturalnego własnego kraju, a także odleglejszych zakątków świata.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

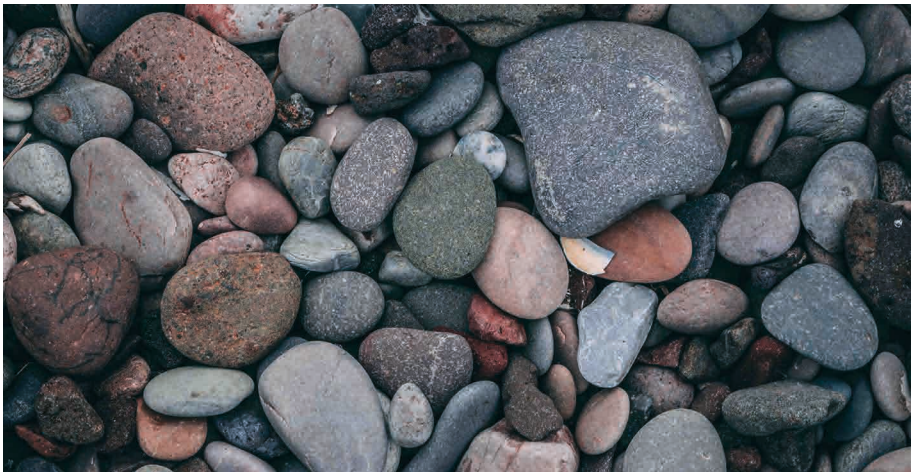
Przedszkole jest przykładem właściwego traktowania i wykorzystania zasobów przyrody nieożywionej. Dzieci dostrzegają wartość i znaczenie całej natury dla życia ludzkiego. Stale są podejmowane działania na rzecz ochrony środowiska. Obcowanie z naturą daje radość wszystkim uczestnikom realizowanych programów, w zakresie poznania i ochrony przyrody.

[2] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka) (…), jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową". KDK 61.

1.10. ZAGROŻENIA

Społeczności, rodzinna i przedszkolna, nie zwracają uwagi na wartości przyrody nieożywionej. Rozszerza się zakres wandalizmu, nie szanuje się środowiska naturalnego (zieleni, miejskich parków, terenów rekreacyjnych, bloków, ulic). Powstają subkultury oparte na agresji, wobec ludzi oraz wobec przyrody nieożywionej. Zanika motywacja ochrony przyrody. Młodzież nie wykazuje chęci przebywania na łonie przyrody i korzystania z jej piękna.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dla dzieci wyjątkowo fascynujący jest świat przyrody – chętnie poznają jego tajniki poprzez rozmowy z rodzicami lub zabawę na łonie natury. Warto więc od najwcześniejszych lat zaznajamiać dzieci z tematyką ochrony środowiska. Już dzieci w wieku przedszkolnym można uczyć, jak dbać o środowisko naturalne. Organizujmy własne obserwacje, doświadczenia, eksperymenty i projekcje filmów przyrodniczych, ponieważ w takiej formie dzieci najlepiej przyswajają wiedzę o naturze i środowisku.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W książce Agnieszki Frączek znajdziemy lekko naspisane, zabawne wierszyki dla dzieci o środowisku, w którym żyjemy i zasadach, jakich należy przestrze-

gać każdego dnia w domu, w lesie, na łące. Autorka potrafi bawić, jednocześnie ucząc wrażliwości na potrzeby innych stworzeń i życia w zgodzie z przyrodą.

Gdy nadchodzi złota jesień,
lubię włóczyć się po lesie…
Chodzę sobie, zbieram kurki,
słucham wiatru i kukułki,
wącham szyszki, liczę buki
i podglądam tłuste żuki.

Ale cóż to? Na mym szlaku
pośród szyszek i maślaków,
wrzosów, mchu i liści złotych
dziwne skryły się przedmioty:
czajnik, rynna (niemal nowa),
zlew i muszla klozetowa,
wiadro, widły, klucz, komoda,
trzy skarpety, kłódka, chodak,
stosy opon (różnych marek),
trąbka, pompka i lewarek…

Kto przydźwigał tu to wszystko?
Kto zamienił las w śmietnisko?!
„Kto? To ludzie oczywiście…”,
zaszumiały złote liście.
A ja wielką mam ochotę
Zanieść ludziom tym z powrotem:
czajnik, rynnę (niemal nową),
zlew i muszlę klozetową,
wiadro, widły, klucz, komódkę,
trzy skarpety, chodak, kłódkę,
stosy opon (różnych marek),
trąbkę, pompkę i lewarek…

A. Frączek, *Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat*, Warszawa 2007, s. 36.

Przytoczony wiersz z książki „Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat" może być pretekstem do porozmawiania z dziećmi o tym, jak ważna jest troska o środowisko naturalne. Nasze środowisko jest naszym domem. Powinniśmy więc o nie dbać, ponieważ jesteśmy za nie odpowiedzialni. Chcemy, a przynajmniej powinniśmy żyć z naszym otoczeniem w symbiozie. Nie zaśmiecać i nie niszczyć go, aby również przyszłe pokolenia mogły się cieszyć jego pięknem. Jest ono w dużej mierze odpowiedzialne za nasze samopoczucie, tak jak i my jesteśmy odpowiedzialni za jego stan. Nasze środowisko to nasza przyszłość.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba aby młodość była „wzrastaniem". Ogromne znaczenie posiada dlatego obcowanie ze światem widzialnym: z przyrodą. Obcowanie to wzbogaca nas w młodości w inny sposób jeszcze niż sama „książkowa" wiedza o świecie. Wzbogaca nas w sposób bezpośredni. Można by powiedzieć, że obcując z przyrodą przejmujemy w siebie, w nasze ludzkie bytowanie, samą tajemnicę stworzenia, która odsłania się przed nami niesłychanym bogactwem i różnorodnością istnień widzialnych a równocześnie wciąż zaprasza w stronę tego, co ukryte, co niewidzialne.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 14, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 43.

Wymowa morza. Przemawia ono bez słów. Przemawia językiem głębi. Nad morzem św. Augustyn prowadził swe rozważania na temat niezgłębionej tajemnicy, jaką jest Bóg – i tej tajemnicy, jaką jest człowiek. Ludzka dusza… Człowiek współczesnej cywilizacji zagrożony jest chorobą powierzchowności, niebezpieczeństwem spłycenia. Trzeba pracować dla odzyskania tej głębi, która właściwa jest ludzkiej istocie. Tej głębi, która wzywa jego umysł i serce, podobnie jak morze wzywa. Jest to właśnie głębia prawdy i wolności, sprawiedliwości i miłości. Głębia pokoju.

Jan Paweł II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2012, s. 468-469.

Człowiekowi potrzebne jest to piękno krajobrazu – stąd też nic dziwnego, że ciągną tutaj ludzie z całej Polski, a także spoza Polski. Ciągną latem i zimą. Szukają odpoczynku. Pragną odnaleźć siebie w obcowaniu z przyrodą. Pragną odzyskać siły w zdrowym wysiłku fizycznym: marszu, w podejściu, we wspinaczce, w zjeździe narciarskim.

Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*. Przemówienia, homilie, Kraków 2012, s. 159-160.

Kiedy komfort techniczny osiąga szczyty, rodzi się tęsknota za pierwotną tęsknotą. Otaczający człowieka świat, który sam sobie utworzył, staje się dla niego więzieniem. Rozlega się w nim krzyk za wolnością, za czymś zupełnie innym niż to, co człowiek ma wokół siebie. Okazuje się, że czas wolny od zajęć nie oznacza jeszcze wolności i swobody, że trzeba uczyć się mieć czas wolny, jeżeli praca ma nie stracić sensu.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 28.

Jeśli zbliżamy się do przyrody i środowiska bez tego otwarcia na zadziwienie i podziw, jeśli nie mówimy już językiem braterstwa i piękna w naszej relacji ze światem, to nasze postawy będą postawami władcy, konsumenta lub jedynie wyzyskującego zasoby naturalne, niezdolnego do postawienia ograniczeń swoim doraźnym interesom. Jednakże jeśli czujemy się ściśle związani ze wszystkim, co istnieje, to umiar i troska pojawiają się spontanicznie. Ubóstwo i prostota świętego Franciszka nie były ascezą jedynie zewnętrzną, ale czymś bardziej radykalnym: wyrzeczeniem się czynienia z rzeczywistości jedynie przedmiotu użytku i panowania.

LS 11.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami. Wtedy Bóg rzekł: „Niechaj się stanie światłość!" I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy. A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj ono oddzieli jedne wody od drugich!" Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, Bóg nazwał to sklepienie niebem. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień drugi. A potem Bóg rzekł: „Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukaże powierzchnia sucha!" A gdy tak się stało, Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. (…) A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni i lata; aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią". I stało się tak. Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. A widział Bóg, że były dobre (Rdz 1,1-10.14-18).

Por. Rdz 7,10-13; Wj 3,1-6; 13,17-29; Iz 54,10; Pnp 8,6-7; Kol 1,15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość. O każdym z dzieł „sześciu dni" jest powiedziane: „A widział Bóg, że było dobre". „Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek". Różne stworzenia, chciane w ich własnym bycie, odzwierciedlają, każde na swój sposób, jakiś promień nieskończonej mądrości i dobroci Boga. Z tego powodu człowiek powinien szanować dobroć każdego stworzenia, by unikać nieuporządkowanego wykorzystania rzeczy, które lekceważy Stwórcę oraz powoduje zgubne konsekwencje dla ludzi i ich środowiska (KKK 339).

Por. KKK 295; 299; 319; 341.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Dziubak E., *Rok w lesie*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2015.

Frączek A., *Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat*, wyd. Arkady, Warszawa 2007.

Liszewska J., Maruszczak M., Maternicka G., *Młody obserwator przyrody. Encyklopedia*, wyd. Multico, Warszawa 2015.

Samojlik T., *O rety! Przyroda*, wyd. Multico, Warszawa 2018.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2005.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2013.

Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 468-475.

Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 159-162.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wyd. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN, Zabrze 2004.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, wyd. WSiP, Warszawa 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rogowski R.E., *Mistyka gór*, wyd. M, Kraków 2004.

Rogowski R.E., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Szpilska A., Kluz Z., Poźniczek M.M., Wojciechowska H., *Poznajemy tajemnice przyrody. Poradnik dla nauczycieli przyrody*, wyd. UJ, Kraków 2000.

27.

Wartość, piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

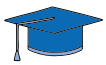
Rozwój osobowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Szacunek dla przyrody ożywionej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przyroda ożywiona łączy się z naszym życiem.
- Kontakt z przyrodą przyczynia się do rozwoju człowieka.

– Jak możemy zadbać o świat przyrody ożywionej w naszym otoczeniu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Obowiązuje ochrona zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.
– Wyrządzanie szkody przyrodzie ożywionej obraca się zawsze przeciwko człowiekowi.
– To, co żyje w naszym otoczeniu, jest własnością wspólną.

Zasady

– Poznaję gatunki roślin i zwierząt.
– Używam produktów, które nie zagrażają przyrodzie ożywionej.
– Zbieram informacje dotyczące zagrożeń i ochrony przyrody.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Kontakt z przyrodą ożywioną uczy poszanowania życia.
– Troska o przyrodę rozwija w człowieku odpowiedzialność i szacunek dla wszystkiego co żyje.
– Swoim postępowaniem rodzice mogą zaszczepić w dziecku zainteresowanie przyrodą.

Zasady

– Uczę szacunku dla przyrody ożywionej, ukazuję szkodliwe skutki niewłaściwej ingerencji człowieka w środowisko organizmów żywych[1].
– Stwarzam dogodne i właściwe warunki dla hodowanych roślin i zwierząt.
– W otoczeniu rodziny są dostępne rośliny i zwierzęta.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

– Kultura osobista to również dbałość o zachowanie odwiedzanych miejsc (miejsce biwakowe, łąka, jezioro etc.) w nienaruszonym stanie.

[1] „Gospodarka współczesna, podobnie jak i inne dziedziny życia społecznego, odznacza się nadzwyczaj szybko wzrastającą dominacją życia człowieka nad naturą". KDK 63.

- Postawa agresywna wobec przyrody ożywionej ma negatywny wpływ na nią samą i na człowieka.
- Człowiek i przyroda ożywiona tworzą środowisko życia.

Zasady

- Organizuję wycieczki do zoo, do lasu itp. w celu poznania bogactwa przyrody ożywionej.
- Wyznaczam dyżurnych do opieki nad roślinami znajdującymi się w sali.
- Włączam dzieci do opieki nad przedszkolnymi pupilami (rybki, żółw, chomik).

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W porozumieniu z rodzicami do sali zostaje zakupione zwierzątko (rybki, żółw, chomik, papużki). Dzieci będą troszczyć się o nie – karmić, pomagać w czyszczeniu domku pupila, prowadzić zeszyt obserwacji zachowań. Można też wyznaczyć dyżurnych – opiekunów roślin, którzy w trakcie tygodnia będą dbać o podlewanie roślin w przedszkolnej sali. Wiosną, na podwórku przedszkolnym można wygospodarować rabatkę, gdzie zostaną posadzone warzywa. Dzieci w specjalnym dzienniku obserwacji będą rysować kolejne etapy rozwoju roślin. Będą też dbały o ich dobrostan – usuwały chwasty, podlewały grządki.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci mają świadomość istnienia wielu zagrożeń dla natury ożywionej, które mogą wynikać z ich działania. Podejmują konkretne inicjatywy w celu ochrony fauny i flory. Dostrzegają wartość i piękno otaczającej przyrody[2]. Powstaje świadomość wspólnego środowiska życia.

1.10. ZAGROŻENIA

Sprawy związane z ochroną środowiska traktuje się jako zbiór nakazów i zakazów, pozostających bez związku z życiem. Zwierzęta domowe traktowane są jako przejściowe maskotki. Istnieje też ryzyko przesadnych działań na rzecz ochrony zwierząt, wobec których prawa człowieka stają się drugorzędne.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Obecność zwierzaka w domu ma pozytywny wpływ na rozwój dziecka. Opieka nad pupilem kształtuje w dzieciach systematyczność, cierpliwość, opiekuńczość, wytrwałość. Obserwacja zachowań zwierzęcia to także nieustająca lekcja biologii. Dzięki zwierzętom uczymy się też wszyscy lepiej współczuć, kochać, rozumieć innych, poświęcać im czas i uwagę. Choćby z tych powodów warto, aby każde dziecko miało w domu własne zwierzątko pod opieką. Tym bardziej, że niemal każde o tym marzy.

Zaproszenie zwierzaka do domu nie może jednak być dziełem przypadku lub zaspokojeniem chwilowego kaprysu. Trzeba to wcześniej dobrze przemyśleć i przedyskutować z dzieckiem, uświadomić je o obowiązkach z tym związanych. Dziecko z reguły pragnie miłego, puchatego zwierzaka do głaska-

[2] „W swoim publicznym nauczaniu Jezus podnosi wartość elementów natury. Jest On nie tylko mądrym komentatorem natury w przykładach, które lubi przytaczać, oraz w swoich przypowieściach, lecz również jej władcą (por. Epizod burzy u Mt 8,23-27, czy scenę opisaną przez Mt 14,22-23, w której kroczący po wodzie Jezus ucisza wiatr; Mk 6,44-52; J 6,16-21). Pan zaprzęga przyrodę w służbę swojego planu zbawienia. Nakazuje swoim uczniom, aby patrzyli na przedmioty, na pory roku i na ludzi z ufnością dzieci, które wiedzą, że nie zostaną porzucone przez przewidującego Ojca (por. Łk 11,11-13). Uczeń Chrystusa, daleki od tego, by stać się niewolnikiem rzeczy, powinien umieć się nimi posługiwać, by budować współuczestnictwo i braterstwo (por. Łk 16,9-13)". KNSK 453.

nia i przytulania. Psu i kotu bardzo szybko to się znudzi, z malutkiego rozkosznego króliczka zrobi się poważny król, chomik po roku będzie już staruszkiem, myszki zaczną nieprzyjemnie pachnieć, a szczur wymknie się spod kontroli i zamieszka za boazerią. Aby więc mieć radość z nowego domownika, trzeba jak najwięcej wiedzieć na temat jego charakterystyki i specyfiki jego utrzymania.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Franklin chce mieć zwierzątko" Paulette Bourgeois to opowieść o odpowiedzialności, jaką niesie za sobą posiadanie własnego zwierzątka. Rodzice żółwika bardzo długo zastanawiają się nad podjęciem decyzji o przyjęciu nowego domownika. Uświadamiają synka, że to bardzo duża odpowiedzialność. Franklin jednak przekonuje ich, że skoro do tej pory potrafił zaopiekować się pluszowym pieskiem, Sapciem, równie dobrze zaopiekuje się prawdziwym zwierzęciem.

Franklin pobiegł do pokoju rodziców, by ich zapytać, czy już się namyślili.

– Jeszcze nie – odpowiedziała mama. – Musimy najpierw wiedzieć, czy będziesz dbał o swojego zwierzaczka.

Franklin gorliwie przytaknął.

– A będziesz go karmił? – spytał tato.

Żółwik znowu przytaknął. Rodzice uśmiechnęli się, ale nic więcej nie powiedzieli.

(…) Kiedy minęło południe, Franklin zwrócił się do rodziców:

– Czy już się zastanowiliście?

– Jeszcze nie – odparli obydwoje.

– Proszę, pośpieszcie się! – nie wytrzymał żółwik.

– Franklinie, to bardzo poważna decyzja – westchnął tato. – Zwierzątka zazwyczaj są drogie, a ich utrzymanie też sporo kosztuje.

Franklin pośpiesznie sięgnął po swoją świnkę skarbonkę.

– Może to wystarczy... – szepnął z nadzieją, wysypując wszystkie pieniądze, jakie miał uskładane.

(…) Minęły trzy dni i Franklin poczuł, że już dłużej nie może czekać na decyzję rodziców. Miał pewien plan!

Była pora śniadania. Franklin usiadł do stołu z Sapciem na kolanach.

– Już bardzo, bardzo długo dbałem o Sapcia – zaczął. – Prawdziwym zwierzątkiem też będę się umiał opiekować. Będę je karmił. I będę czyścił jego domek. Jak zachoruje, zabierzemy je do weterynarza. Naprawdę dużo wiem o zwierzątkach.

Rodzice popatrzyli na synka z uśmiechem.

– Widać, że dobrze się do tego przygotowałeś – pochwalił go tato.

– Czy to znaczy, że mogę mieć zwierzątko? – zapytał Franklin prosząco.

Rodzice szeptali między sobą chwilę. Potem pokiwali głowami, co oznaczało, że się zgadzają.

– Och, dziękuję! – zawołał uradowany żółwik. Chciał od razu, już teraz biec do sklepu zoologicznego.

P. Bourgeois, *Franklin chce mieć zwierzątko*, Katowice 2018, s. 13-23.

Kontakt ze zwierzętami rozwija. Dziecko uczy się empatii, wrażliwości w stosunku do drugiej istoty oraz odpowiedzialności. Kontakty ze zwierzętami

wpływają bardzo pozytywnie na rozwój dziecka, co udowodniono wielokrotnie badaniami naukowymi. Jednak zanim zdecydujemy się na nabycie nowego domownika pojawia się przed nami wiele słusznych obaw: na kogo spadną obowiązki związane z pupilem? Czy damy radę dobrze opiekować się zwierzątkiem? I wreszcie: czy nowy przyjaciel nie znudzi się zbyt szybko naszemu dziecku? Przed podjęciem decyzji o przyjęciu zwierzątka do domu, warto więc przeczytać z dziećmi książkę „Franklin chce mieć zwierzątko", a następnie porozmawiać i zrobić wspólne ustalenia tak, by decyzja o nowym zwierzątku była w pełni przemyślana i świadoma.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Im bardziej wnikamy we wnętrze człowieka, tym bardziej stwierdzamy, że w większym stopniu różni się on od przyrody niż jest do niej podobny. Człowiek posiada umysł, inteligencję, wolność, świadomość, tak więc bardziej podobny jest do Boga niż świata stworzeń.

Jan Paweł II, Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice św. Piotra, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, Częstochowa 1979, s. 27.

Strata puszcz i lasów pociąga za sobą równocześnie stratę gatunków, które mogłyby w przyszłości stanowić zasoby niezwykle ważne nie tylko dla wyżywienia, ale także dla leczenia chorób i wielu usług. Różne gatunki zawierają geny, które mogą być kluczem do zaspokojenia w przyszłości pewnych ludzkich potrzeb lub uregulowania pewnych problemów ekologicznych.

LS 32.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przypatrzcie się ptakom w powietrzu: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichrzów, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one? Kto z was martwiąc się, może choćby jedną chwilę dołożyć do wieku swego życia? A o odzienie czemu się zbytnio troszczycie? Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. A powiadam wam: nawet Salomon w całym swoim przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich. Jeśli więc ziele polne, które dziś jest, a jutro do pieca będzie wrzucone, Bóg tak przyodziewa, to czyż nie tym bardziej was, ludzie małej wiary? (Mt 6,26-30).

Por. Rdz 1,9-12; Rdz 1,20-26; 6,9-22; 30,37-43; 41,1-43; Kpł 11,29-38; 19,19; Lb 22,21-35; Mdr 4,1-6; J 10,11-15.

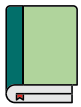

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Zwierzęta są stworzeniami Bożymi. Bóg otacza je swoją opatrznościową troską. Przez samo swoje istnienie błogosławią Go i oddają Mu chwałę. Także ludzie są zobowiązani do życzliwości wobec nich. Warto przypomnieć, z jaką delikatnością traktowali zwierzęta tacy święci, jak św. Franciszek z Asyżu czy św. Filip Nereusz (KKK 2416).

Por. KKK 2415; 2417; 2418.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Bourgeois P., *Franklin chce mieć zwierzątko*, wyd. Debit, Katowice 2005.
Bourgeois P., *Franklin sadzi drzewko*, wyd. Debit, Katowice 2015.
León C., Rubio C.S., *Dziwolągi*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2017.
Socha P., *Pszczoły*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.
Aladjidi V., *Inwentarz drzew*, wyd. Zakamarki, Poznań 2015.
Aladjidi V., *Inwentarz zwierząt*, wyd. Zakamarki, Poznań 2015.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.
Dueholm N., Gacparski A., *Poznaję zwierzęta Polski*, wyd. Wektory, Wrocław 2006.
Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
Gerhardt E., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2006.
Filozofia i ekologia w poszukiwaniu nowego stosunku do przyrody, red. R. Panasiuk, A.M. Kaniowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1993.
Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.
Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, wyd. Muza, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice św. Piotra, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 27.

Kalinowska A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2004.

Knaflewska J., Siemionowicz M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, wyd. Publicat, Poznań 2005.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *Uciekam*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 38.

Verhoef-Verhallen E.J.J., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

28.

Ekologiczny sposób życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

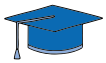
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Uwrażliwienie na problematykę związaną z ekologią

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Stan ekologiczny najbliższego regionu.
- Odgórne i oddolne inicjatywy na rzecz ochrony środowiska.
- Czy możliwe jest pozostawienie Ziemi w nienaruszonym stanie dla przyszłych pokoleń?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każdy jest odpowiedzialny za swoje zdrowie.
- Nawet małe działania proekologiczne przyczyniają się do zachowania lub zakłócenia równowagi naturalnej[1].
- Człowiek jest częścią przyrody ożywionej.

Zasady

- Poszerzam swoją wiedzę na temat ochrony środowiska.
- Biorę czynny udział w inicjatywach proekologicznych[2].
- Korzystam z bogactwa przyrody w taki sposób, aby nie zachwiać równowagi biologicznej wszystkich organizmów żywych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są przykładem właściwej konsumpcji i oszczędności.
- W kontakcie z przyrodą najważniejsze jest zdrowie człowieka.
- Właściwe wyżywienie i właściwy ubiór to współpraca z ekologią.

Zasady

- Oglądam z dziećmi programy telewizyjne na temat zagrożeń i ochrony środowiska.

---

[1] „Poważne problemy ekologiczne wymagają rzeczywistej przemiany mentalności, skłaniającej do przyjęcia nowych stylów życia, w których szukanie prawdy, piękna i dobra oraz wspólnota ludzi dążących do wspólnego rozwoju byłyby elementami decydującymi o wyborze jakości konsumpcji, oszczędności i inwestycji. Te style życia, na płaszczyźnie osobowej i społecznej, powinny czerpać inspirację z powściągliwości, umiarkowania, samodyscypliny. Należy porzucić logikę czystej konsumpcji i wspierać formy produkcji rolnej i przemysłowej, które szanowałyby porządek stworzenia i zaspokajały podstawowe potrzeby wszystkich. Tego typu postawa, wsparta odnowioną świadomością współzależności, łączącej wszystkich mieszkańców ziemi, przyczynia się do usunięcia różnych przyczyn klęsk ekologicznych i pozwala na wypracowanie zdolności szybkiego reagowania na kataklizmy, którymi dotknięte są różne ludy i terytoria. Kwestia ekologiczna nie powinna być podejmowana jedynie ze względu na przerażające perspektywy, jakie rysują się przed ludzkością w wyniku degradacji środowiska. Musi się ona wyrażać przede wszystkim w zdecydowanym dążeniu do autentycznej solidarności o wymiarach światowych". KNSK 486.

[2] „Chrześcijańska ekoetyka zwraca uwagę na ważną korelację: gdzie jest wrażliwość na potrzeby stworzeń, jest również troska o bliźnich, a gdzie bezwzględnie eksploatuje się przyrodę, tam wykorzystuje się też innych ludzi". S. Jaromi, *Ekologia*, w: *Encyklopedia bioetyki*..., dz. cyt., s. 115.

- Zwracam uwagę na zagrożenia związane z zanieczyszczeniem środowiska.
- Biorę czynny udział w akcjach promujących ekologiczny styl życia.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy uświadamiać dzieciom wpływ ich postawy i zaangażowania na harmonię środowiska naturalnego.
- Nauczyciel kształtuje model ekologicznego postępowania.
- Ekologia obowiązuje środowisko przedszkolne.

Zasady

- Prowadzę lekcje poświęcone zagadnieniom proekologicznym.
- Zapraszam osoby zaangażowane w działania na rzecz zachowania równowagi ekologicznej.
- Uczę ekologii życia jednostkę (dziecko) i społeczność (grupę, przedszkole, osiedle).

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Rozmawiamy z dziećmi na temat prostych praktyk, które nawet one mogą wdrożyć w życie, by poprawić stan ekologiczny naszej planety. Razem układamy Kodeks Małego Ekologa, który ozdobiony rysunkami dzieci, wieszamy w widocznym miejscu w sali.

Oto przykładowe zasady:

- Używaj dwóch stron kartki papieru do pisania lub rysowania. W ten sposób chronisz drzewa (z których robiony jest papier) przed wycinaniem i wytwarzasz mniej śmieci!
- Gaś światło, kiedy wychodzisz z pokoju, wyłączaj telewizor, radio, komputer, gdy już nie będziesz z nich korzystał. W ten sposób oszczędzasz energię!
- Idąc na zakupy, weź ze sobą własną torbę (najlepiej wykonaną z materiału) zamiast przynosić ze sklepu torebki plastikowe. W ten sposób wytwarzasz mniej śmieci!

– Jeśli nie korzystasz już ze swoich zabawek, gier, książek – zamiast je wyrzucić pomyśl, może jest ktoś inny, komu mogłyby się przydać. W ten sposób możesz sprawić komuś przyjemność! Przyczyniasz się także do ochrony zasobów środowiska naturalnego!

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci wykazują zainteresowanie problematyką ekologiczną. Podejmują konkretne działania na rzecz ochrony środowiska. Są świadomi zagrożeń wynikających z niewłaściwego postępowania, wbrew porządkowi naturalnemu.

1.10. ZAGROŻENIA

Ingerencja w porządek naturalny środowiska, z pominięciem ekologii, przyczynia się do zachwiania równowagi życia naszej planety. Zbytnia wiara w potęgę ludzkiej wiedzy może doprowadzić do stosowania praktyk, które mogą obrócić się przeciwko człowiekowi (klonowanie[3], inżynieria genetyczna, eksperymenty nuklearne).

[3] „Próba zapoczątkowania nowego ludzkiego życia przez klonowanie jest zawsze czynem niemoralnym, niezależnie od intencji, jaka temu towarzyszy (w wielu przypadkach ta intencja dodatkowo potęguje zło niemoralnego działania)". T. Kraj, *Klonowanie*, w: *Encyklopedia bioetyki*…, dz. cyt., s. 238.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kształtowanie właściwej postawy wobec środowiska należy rozpocząć od najmłodszych lat, bowiem świadomość człowieka kształtuje się przez całe życie, jednak jej podstawy każdy zdobywa w dzieciństwie i młodości, kiedy jest wrażliwy na wszystko, co go otacza. W zbliżaniu dzieci przedszkolnych do przyrody i zaznajamianiu ich z zagrożeniami ekologicznymi szczególnie ważne jest uczenie się przez przeżywanie. Kontakt z naturą inspiruje dzieci, jest bogatym źródłem przeżyć, wrażeń, doznań. Bezpośrednie zetknięcie dziecka z przyrodą wywołuje u niego chęć działania w niej, a także budzi uczucia opiekuńczości i przyjaźni wobec świata roślin i zwierząt. Niestety w wielu wypadkach w niewystarczającym zakresie i stopniu wykorzystuje się najbliższe środowisko jako miejsce i środek edukacji ekologicznej, a tym samym obserwację i doświadczenie jako metody nauczania i uczenia się, poznawania i przeżywania jej bogactwa i piękna.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Wiersz „Szanuj zieleń", a także wiele innych inspirujących tekstów zawartych w książce Agnieszki Frączek pt. „Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat", może stanowić okazję do tego, by rozpocząć z dziećmi rozmowę na temat ekologii, a w ślad za nią podjąć z dziećmi małe, konkretne działania na rzecz naszej planety.

Wczoraj w parku ktoś umieścił
sto tabliczek takiej treści:
Szanuj zieleń, boś nie jeleń!
Przybiegł jeleń. Napis czyta,
głową kręci… Wreszcie pyta:
– Cóż to znowu za wymysły?
Komu z was do głowy przyszły?!
Wszak wiadomo, że jelenie
– czy to stare, czy też młode –
zawsze dbają o przyrodę!
Treść owego ogłoszenia
Trzeba zmienić, bez wątpienia!
Postuluję, by od dzisiaj
Inny napis w parkach wisiał:
Przyjacielu, szanuj zieleń,
Tak jak każdy mądry jeleń!

A. Frączek, *Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat*, Warszawa 2007, s. 12.

Prowadząc edukację ekologiczną należy pamiętać, że nie może ona obejmować tylko przekazywania wiedzy, ale powinna uwzględniać również wychowanie czyli kształtowanie postawy proekologicznej. Wyznacza to styl życia, a nie tylko ustosunkowanie się do kolejnych elementów składowych środowiska. Myśleć ekologicznie to znaczy być skłonnym do współczucia, do odczuwania tak jak inni. Uczmy poszanowania całego bogactwa form życia, które nas otacza.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek zdaje się często nie dostrzegać innych znaczeń swego naturalnego środowiska, jak tylko te, które służą celom doraźnego użycia i zużycia. Tymczasem Stwórca chciał, aby człowiek obcował z przyrodą jako jej rozumny i szlachetny „pan" i „stróż", a nie jako bezwzględny „eksploatator".

RH 15.

Gdy człowiek okazuje nieposłuszeństwo Bogu i odmawia poddania się Jego panowaniu, wówczas natura buntuje się przeciw człowiekowi i nie uznaje go za swego „pana", gdyż zaćmił on w sobie obraz Boży. Wezwanie do posiadania i używania środków stworzonych wciąż pozostaje w mocy lecz po grzechu wypełnianie tego wezwania staje się trudne i naznaczone cierpieniem (por. Rdz 3,17-19).

SRS 30.

Najgłębszą i najpoważniejszą implikacją moralną kwestii ekologicznej jest brak szacunku dla życia, który charakteryzuje wiele zachowań sprzecznych z zasadami ochrony środowiska. Zdarza się często, że potrzeby produkcji przeważają nad godnością pracownika, a interesy ekonomiczne biorą górę nad dobrem jednostek czy nawet całych społeczności. W takich przypadkach zanieczyszczenie lub zniszczenia powodowane w środowisku są skutkiem ograniczonego i wynaturzonego światopoglądu, który wiąże się czasem z prawdziwą pogardą dla człowieka.

Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1990, 8.12.1989, 7, „L'Osservatore Romano" 1989, nr 12, s. 21.

Człowiek, który zagarnął dla siebie cały świat, zniszczy go w końcu, a z nim i obszar swojego życia. I nie jest to bynajmniej przestrogą Kasandry, głoszoną przez wrogich technice romantyków. Wynika to z obliczeń samej techniki. W ten sposób nauka wyzwolona z wartości etycznych staje się zmorą i na nią spada oskarżenie za fatalny bieg wydarzeń. Choć

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 28.

jej ideologia wciąż jeszcze triumfuje, nieśmiało budzi się w świecie tęsknota za mądrością i kontemplacją, i tą wewnętrzną wolnością, która z nich płynie.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Por. Rdz 1,28-31; 6,5-8; 7,1-5.17-24; 8,1-22; Wj 23,10-12; Kpł 11,1-47; 18,22n; 19,19; Mt 7,16-20; 12,33-37; 24,32-35; Mk 11,12-14.20-25; 13,28-32; Łk 6,43-45.

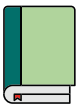
Pewien człowiek miał zasadzony w swojej winnicy figowiec; przyszedł i szukał na nim owoców, ale nie znalazł. Rzekł więc do ogrodnika: „Oto już trzy lata, odkąd przychodzę i szukam owocu na tym figowcu, a nie znajduję. Wytnij go: po co jeszcze ziemię wyjaławia?" Lecz on mu odpowiedział: „Panie, jeszcze na ten rok go pozostaw, aż okopię go i obłożę nawozem i może wyda owoc. A jeśli nie, w przyszłości możesz go wyciąć" (Łk 13,6-9).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Por. KKK 339; 341; 346; 373; 378; 2288.

W zamyśle Bożym mężczyzna i kobieta są powołani do czynienia sobie ziemi „poddaną" (Rdz 1,28) jako „zarządcy" Boży. To władanie nie może być samowolnym i niszczącym panowaniem. Mężczyzna i kobieta, stworzeni na obraz Stwórcy, który miłuje „wszystkie stworzenia" (Mdr 11,24), są powołani, by uczestniczyć w Opatrzności Bożej w stosunku do innych stworzeń. Z tego wynika ich odpowiedzialność za świat powierzony im przez Boga (KKK 373).

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Frączek A., *Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat*, wyd. Arkady, Warszawa 2007.

Jimenez N. i E., *Fuj! Jak mniej śmiecić?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.

Jimenez N. i E., *Plusk! Jak oszczędzać wodę?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.

Jimenez N. i E., *Pstryk! Jak oszczędzać energię?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.

Jimenez N. i E., *Uff! Jak dbać o powietrze?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2005.

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła, red. J. Nagórny, J. Gocko, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005.

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Grzesica J., *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 1993.

Jan Paweł II, enc. *Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1990, 8.12.1989, „L'Osservatore Romano" 1989, nr 12, s. 21-22.

Jaromi S., *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000, s. 263-281.

Jurczyk B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2002.

Kędzierski P., *Kościół a ekologia*, wyd. Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, Rzeszów 1997.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Między filozofią przyrody a ekofilozofią, red. A. Latawiec, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 1999.

Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000.

Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, wyd. ATK, Warszawa 1999.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Poller T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Botaniki PAN i TPN, Kraków–Zakopane 2001.

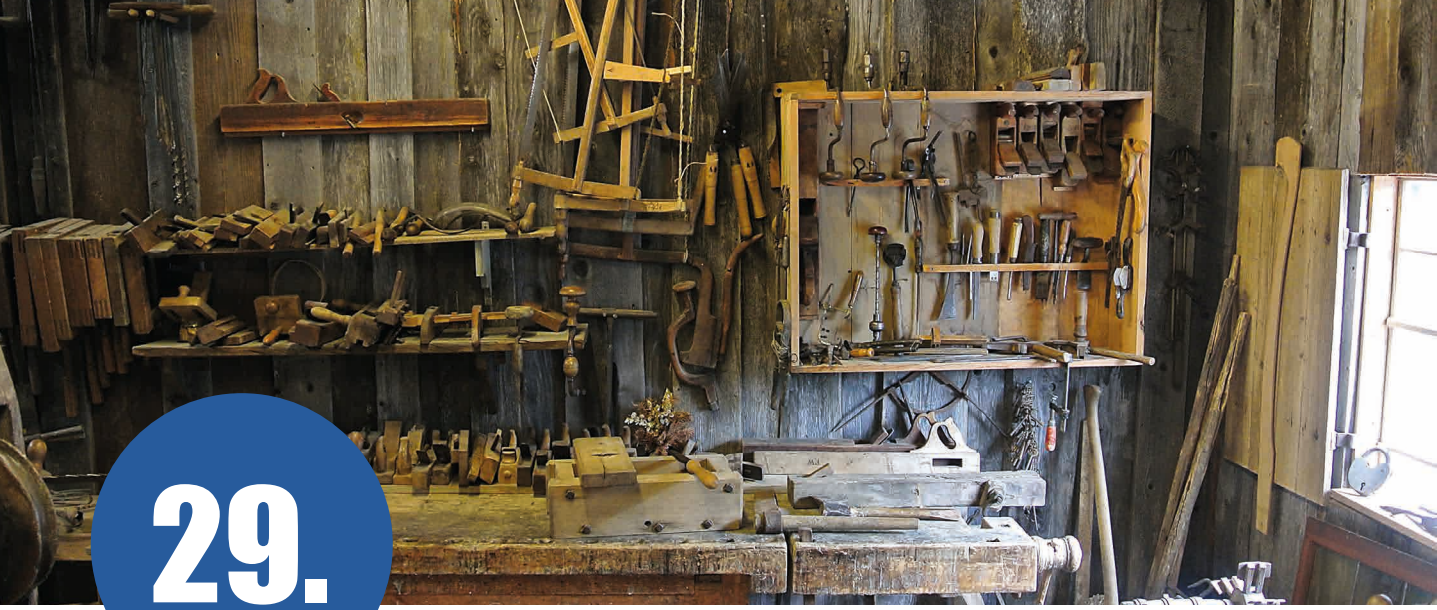
Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Twardowski J., *Na wsi*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 88.

Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

4.3. FILMOGRAFIA

Krecik i spychacz, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=8cA60_mo-Oxo [dostęp: 21.11.2018].

29.

Wartość i znaczenie ludzkiej pracy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

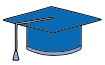
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność odkrycia swojej roli w społeczeństwie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obowiązek pracy i prawo do niej.
- Społeczna wartość pracy.

– W pracy tworzy się więź społeczna[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Praca powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości człowieka.
– Należy wykonywać pracę z poczuciem odpowiedzialności.
– Nie ma pełni życia ludzkiego bez wykorzystanej pracy.

Zasady

– Staram się tak wykonywać pracę na rzecz innych, jakbym ja sam był jej odbiorcą.
– Uczestniczę w różnych formach wolontariatu.
– Dostrzegam i doceniam pracę innych ludzi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Praca buduje wartość człowieka[2].
– Praca umożliwia istnienie jednostki w społeczeństwie.
– Potrzeba pracy wynika z natury ludzkiej.

Zasady

– Wykonując swoją pracę, daję przykład dziecku.
– Angażuję dziecko w prace dla domu, nie wyręczam go w jego obowiązkach.
– Zachęcam do zaangażowania się w wolontariat na rzecz innych.

---

[1] „W więzi pracy uwydatnia się wzajemna potrzeba i użyteczność nasza". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej…*, dz. cyt., s. 43.

[2] „Praca potwierdza głęboką tożsamość człowieka, stworzonego na obraz i podobieństwo Boga. Człowiek stając się – przez swoją pracę – coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowieka jako mężczyzny i niewiasty «na obraz Boga». Określa to aktywność człowieka w świecie: nie jest on jego panem, ale powiernikiem, powołanym do tego, by przez swoje działanie odciskać w nim ślad Tego, którego jest obrazem". KNSK 275.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy wskazywać na społeczną użyteczność pracy oraz jej wymiar praktyczny.
- Żadna praca wykonywana w sposób uczciwy nie urąga godności człowieka.
- Człowiek jest powołany, aby budować świat poprzez pracę.

Zasady

- Uczę dzieci szacunku dla wszystkich pracowników przedszkola.
- Staram się uświadamiać dzieciom ich talenty.
- Uświadamiam dzieciom, że każda godziwa praca ma swój sens, znaczenie i wyjątkowość przypisaną danej jednostce.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na zajęcia przedstawicieli różnych zawodów. Mogą to być rodzice wychowanków, którzy poprowadzą z dziećmi warsztaty, przybliżające specyfikę wykonywanej przez siebie pracy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci potrafią dostrzec wartość pracy, jej społeczny wymiar i wartość etyczną[3]. Widzą w sobie talenty predestynujące ich do wyboru określonej ścieżki rozwoju, a następnie do wyboru zawodu. Praca przynosi satysfakcję i spełnienie zawodowe. Jest wykonywana zgodnie z etyką zawodową.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postrzegania pracy jedynie w kategoriach wartości materialnych, natomiast jej społeczny charakter zostaje pominięty[4]. Pracę traktuje się tylko jako uciążliwy obowiązek, który pozwala jedynie zabezpieczyć materialne potrzeby jednostek.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kiedy mama i tata większość czasu, zaangażowania i energii poświęcają pracy zawodowej, zaniedbując swoje podstawowe role i zadania, wynikające z bycia rodzicami, dzieci często czują się winne całej sytuacji, a zaniechania ze strony rodzica traktują jako karę lub dowód na to, że są niedostatecznie dobre. Pojawiają się kompleksy, obniżone poczucie własnej wartości i rozpaczliwe próby zwrócenia na siebie uwagi. Niektóre dzieci nieświadomie powielają błędy ojca lub matki, starając się osiągać jak najwięcej sukcesów, by udowodnić swoją wartość. W efekcie spędzają mnóstwo czasu, angażując się w rozmaite obowiązki i zadania, a zaniedbując sferę relaksu i przyjemności. Inne, zwracają na siebie uwagę w zgoła odmienny sposób: sprawiając problemy wychowawcze, a w okresie szkolnym zaniedbując naukę, przejawiając destrukcyjne skłonności takie jak wagarowanie, picie alkoholu czy branie narkotyków.

---

[3] „Praca, ucząc nas miłości, poczucia zależności, pokory, skłania nas do wzajemnej użyteczności, tworzy społeczność ludzką". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej…*, dz. cyt., s. 43.

[4] „Dzięki swojej pracy człowiek zazwyczaj zarabia na utrzymanie własne i swoich bliskich, łączy się ze swoimi braćmi i im służy, może praktykować autentyczną miłość i współdziałać w doskonaleniu Boskiego dzieła stworzenia". KDK 67.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Basia i Mama w pracy" porusza kwestię powrotu mamy do aktywności zawodowej po okresie wyłącznego oddania się sprawom domu i wychowania dzieci. Dzieci często reagują smutkiem lub złością na zmiany w rozkładzie zajęć domowników. Książeczka pomoże przedszkolakom pogodzić się z sytuacją, kiedy mama, która do tej pory poświęcała im cały swój czas, chce zająć się również czymś innym.

– Basiu – Mama kucnęła obok Taty – bardzo lubię swoją pracę. Jest dla mnie ważna. Jak dla ciebie stawanie na rękach lub zabawa z Anielką. Nie chciałabyś chyba, żeby ktoś kazał ci na zawsze przestać robić którąś z tych rzeczy, prawda?

Niechby tylko spróbowali – pomyślała Basia. Czuła, że bez zabawy z Anielką byłaby naprawdę zła. I nieszczęśliwa. A na rękach i tak by stawała… kiedy nikt nie patrzy. Tylko czy to możliwe, żeby dla Mamy praca była aż taka ciekawa?

– To wszystko – ciągnęła Mama – nie znaczy jednak, że ty, twoi bracia i Tata przestaliście być dla mnie ważni. Przeciwnie! Lubię was i kocham najbardziej na świecie!

Z. Stanecka, *Basia i Mama w pracy*, Warszawa 2019.

Praca to bardzo ważny wymiar ludzkiego życia. Praca nie jest celem samym w sobie; jest środkiem, który prowadzi do ludzkiego rozwoju, solidarności, służby i miłości. I nie jest najistotniejszy rodzaj pracy, tylko sposób, w jaki pracujemy. Z punktu widzenia dziecka temat ten nie zawsze wydaje się oczywisty, jak dorosłemu. Książka „Basia i mama w pracy" oswaja dziecko z tym aspektem życia dorosłych i pozwala zrozumieć, dlaczego jest dla nich aż tak istotny.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ważną rolę w procesie ludzkiego wzrastania Jezusa „w mądrości i w łasce" odgrywała cnota pracowitości, jako że „praca jest dobrem człowieka", które „przekształca przyrodę" i sprawia, że człowiek „poniekąd bardziej staje się człowiekiem". Ze względu na wielkie znaczenie pracy w życiu człowieka wszyscy ludzie powinni zrozumieć i w pełni przeżywać jej sens, aby „przez nią przybliżać się do Boga Stwórcy i Odkupiciela, uczestniczyć w Jego zbawczych zamierzeniach w stosunku do człowieka i świata i pogłębiać w swym życiu przyjaźń z Chrystusem, podejmując przez wiarę żywy udział w Jego trojakim posłannictwie: Kapłana, Proroka i Króla.

RC 23.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 12, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 39.

Wszyscy jesteśmy przekonani o tym, że praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Kraków 2008, s. 27-28.

Stosunek człowieka do pracy i zadań ziemskich bardzo się zmienił. W starożytności ideałem było uwolnić się od pracy i starań ziemskich, a czas wolny poświęcić prawdzie. Zajmowanie się sprawami przyziemnymi wydawało się ciężarem i odwróceniem uwagi od spraw istotnych. Człowiek dzisiejszy patrzy na służbę światu z pewnego rodzaju religijną żarliwością. Za nic ma ucieczkę od świata i nie docenia czasu swobody. Szansę człowieka widzi w możliwości zmienienia oblicza ziemi, wykorzystania jej zasobów, uczynienia z niej wygodnego mieszkania.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05,2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 54.

Praca należy do planu miłości Boga; jesteśmy wezwani, by doglądać i strzec wszystkich dóbr stworzenia, i w ten sposób uczestniczymy w dziele stworzenia! Praca jest elementem o podstawowym znaczeniu dla godności osoby. Praca, by posłużyć się metaforą, „namaszcza" nas godnością, napełnia nas godnością, upodabnia nas do Boga, który pracował i pracuje, działa zawsze (por. J 5,17); daje możliwość utrzymania samych siebie, własnej rodziny, wniesienia wkładu w rozwój własnego kraju. Myślę w tym momencie o trudnościach, jakie w różnych krajach napotyka dziś świat pracy i przedsiębiorczości.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Albowiem królestwo niebieskie podobne jest do gospodarza, który wyszedł wczesnym rankiem, aby nająć robotników do swej winnicy. Umówił się z robotnikami o denara za dzień i posłał ich do winnicy. Gdy wyszedł około godziny trzeciej, zobaczył innych, stojących na rynku bezczynnie, i rzekł do nich: „Idźcie i wy do mojej winnicy, a co będzie słuszne, dam

wam". Oni poszli. Wyszedłszy ponownie około godziny szóstej i dziewiątej, tak samo uczynił. Gdy wyszedł około godziny jedenastej, spotkał innych stojących i zapytał ich: „Czemu tu stoicie cały dzień bezczynnie?" Odpowiedzieli mu: „Bo nas nikt nie najął". Rzekł im: „Idźcie i wy do winnicy!" A gdy nadszedł wieczór, rzekł właściciel winnicy do swego rządcy: „Zwołaj robotników i wypłać im należność, począwszy od ostatnich aż do pierwszych!" Przyszli najęci około jedenastej godziny i otrzymali po denarze. Gdy więc przyszli pierwsi, myśleli, że więcej dostaną; lecz i oni otrzymali po denarze. Wziąwszy go, szemrali przeciw gospodarzowi, mówiąc: „Ci ostatni jedną godzinę pracowali, a zrównałeś ich z nami, którzyśmy znosili ciężar dnia i spiekotę". Na to odrzekł jednemu z nich: „Przyjacielu, nie czynię ci krzywdy; czy nie o denara umówiłeś się ze mną? Weź, co twoje i odejdź! Chcę też i temu ostatniemu dać tak samo jak tobie. Czy mi nie wolno uczynić ze swoim, co chcę? Czy na to złym okiem patrzysz, że ja jestem dobry?" Tak ostatni będą pierwszymi, a pierwsi ostatnimi (Mt 20,1-16).

Por. Prz 16,26; 20,4; Syr 10,27; Mt 9,37-38; 10, 9; 21, 28-31; Łk 10,2.7; Rz 4,4-6; Ef 4,28; 1Tm 5,18; Jk 5,4.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Praca ludzka jest bezpośrednim działaniem osób stworzonych na obraz Boży i powołanych do przedłużania – wraz z innymi – dzieła stworzenia, czyniąc sobie ziemię poddaną. Praca jest zatem obowiązkiem: „Kto nie chce pracować, niech też nie je!" (2Tes 3,10). Szanuje ona dary Stwórcy i otrzymane talenty. Może mieć także wymiar odkupieńczy. Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której został powołany. Praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa (KKK 2437).

Por. KKK 2728.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Kiełbasiński K., *Kim będę? Mój pierwszy alfabet*, wyd. Wilga, Warszawa 2015.
Scarry R., *Zawodowy zawrót głowy*, wyd. Babaryba, Warszawa 2018.
Stanecka Z., *Basia i Mama w pracy*, wyd. Egmont, Warszawa 2019.
Themerson S., *Pan Tom buduje dom*, wyd. Omedia, Warszawa 2013.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bartnik Cz., *Praca jako wartość humanistyczna*, [nakł. aut.], Lublin 1991.
Bartnik Cz., *Teologia pracy ludzkiej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1977.
Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.
Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 54.
Gałkowski J.W., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was.* List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, adh. *Redemptoris custos*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 301-320.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*., t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Nassalski O., *Jak pracować nad charakterem?*, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 1994.

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Twardowski J., *Boże*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 198.

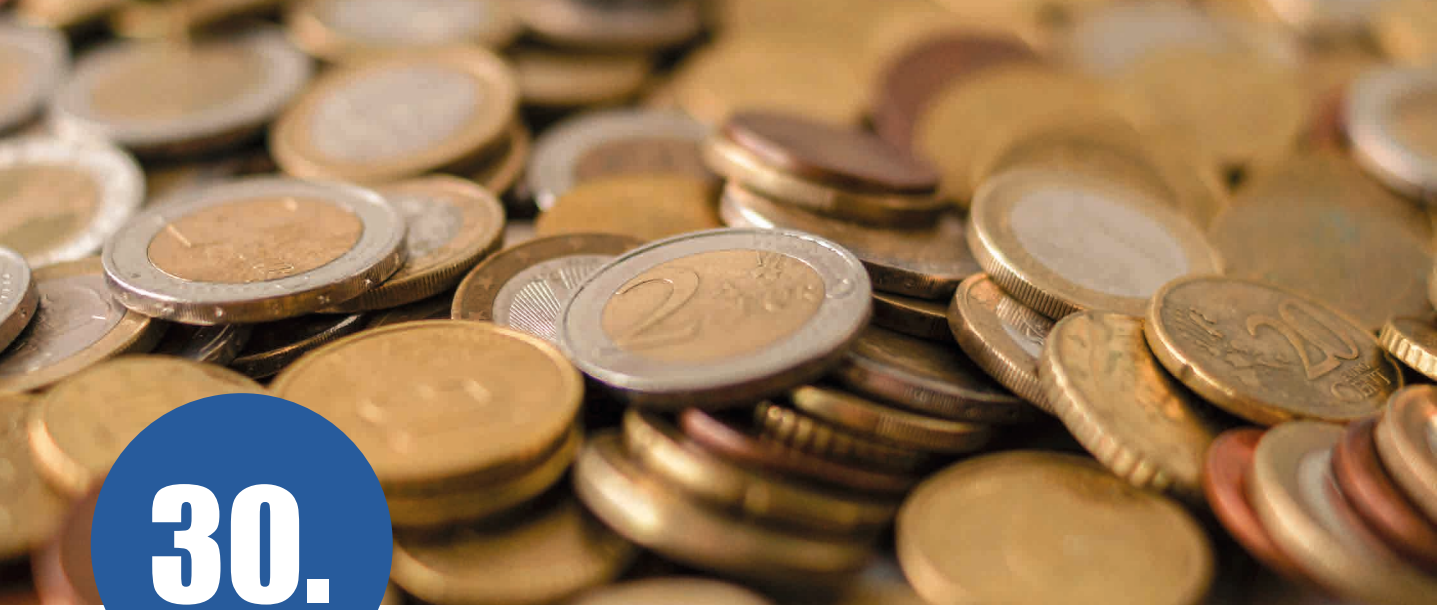
Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

4.3. FILMOGRAFIA

Charlie i Lola. Mam strasznie dużo pracy, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=pBb7IgJC8Lw [dostęp: 19.10.2019].

Ciekawski George podejmuje pracę, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=ngHc41JeKIQ, [dostęp: 16.11.2019].

Tosia i Tymek. Pomoc biurowa, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=pBb7IgJC8Lw [dostęp: 18.10.2019].

30.

Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z dóbr materialnych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wyzbycie się postawy egoistycznej i roszczeniowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Potrzeby człowieka nie ograniczają się do potrzeb materialnych.
- Miarą człowieka nie jest jego stan posiadania.

– Potrzeba wrażliwości społecznej we współczesnym świecie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek jest bytem złożonym z ducha i materii.
– Każdemu człowiekowi przysługuje prawo do własności prywatnej[1].
– Wartości materialne należy traktować jako środek, a nie główny cel w życiu[2].

Zasady

– Z szacunku dla ludzkiej pracy dbam o rzeczy materialne.
– Zachowuję równowagę pomiędzy duchową a materialną sferą mojego życia.
– Korzystanie z dóbr materialnych nie ogranicza mojej wolności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wartości materialne powinny służyć człowiekowi, a nie odwrotnie.
– Należy uczyć dziecko dzielenia się posiadaną własnością[3].

---

[1] „Jan Paweł II przypomina, że własność prywatna należy do praw natury, daje przestrzeń dla autonomii osobistej i rodzinnej, poszerzając ludzką wolność. (…) Posiadanie własności jest więc uprawnieniem osobowym człowieka". J. Kalniuk, *Własność,* w: *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 572.

[2] „Z własności prywatnej wynikają obiektywne korzyści dla podmiotu, jakim jest posiadacz tej własności, niezależnie, czy jest nim jednostka, czy wspólnota: lepsze warunki życia, zabezpieczenie na przyszłość, szersze możliwości wyboru. Z drugiej strony, z własnością prywatną mogą się również wiązać iluzoryczne i kuszące obietnice. Człowiek albo społeczeństwo, doprowadzając do absolutyzacji jej znaczenie, doświadcza prędzej czy później najbardziej radykalnego niewolnictwa. Nie można bowiem uważać żadnego posiadania za obojętne, jeśli chodzi o jego wpływ zarówno na jednostki, jak i na instytucje: właściciel, który nieostrożnie zacznie nadawać pierwszorzędne znaczenie posiadanym przez siebie dobrom, i wręcz je ubóstwiać (por. Mt 6,24; 19,21-26; Łk 16,13), zostaje przez nie opętany i podporządkowany im. Tylko uznając ich zależność od Boga Stwórcy, a co za tym idzie, wykorzystując je do realizacji celu, jakim jest dobro wspólne, można nadać dobrom materialnym rolę narzędzi pożytecznych dla wzrostu ludzi i narodów". KNSK 181.

[3] „Człowiek powinien uważać legalnie posiadane przez siebie rzeczy nie tylko za swoje własne, lecz także za wspólne, zewnętrzne, w tym znaczeniu, że mogą one przynieść pożytek nie tylko jemu samemu, lecz także innym. Powszechne przeznaczenie dóbr niesie za sobą zobowiązania prawowitych właścicieli, dotyczące ich używania. Pojedyncza osoba nie może działać, nie zważając na skutki korzystania z własnych zasobów, ale powinna postępować w taki sposób, by oprócz korzyści osobistych i rodzinnych troszczyć się również o dobro wspólne". KNSK 178.

– Przyzwolenie na roszczeniową postawę dziecka wobec innych pociąga za sobą wiele zagrożeń.

Zasady

– Staram się organizować pomoc materialną dla potrzebujących dzieci[4].
– Nie dzielę wychowanków na biednych i bogatych.
– Zwracam uwagę na skromność ubioru i zachowania, żeby nie eksponować kontrastów materialnych w przedszkolu.

1.7. ZADANIA DLA PRZEDSZKOLA, WYCHOWAWCY

Normy

– Nie można dyskryminować dzieci z powodu ich sytuacji materialnej.
– Należy uwrażliwiać wychowanków także na niematerialne aspekty życia.
– Nie należy narażać rodziców na zbyt duże wydatki (drogie wycieczki, prezenty dla nauczycieli, pomoce szkolne).

[4] „O ile posiadanie prywatne jest strzeżone przez cnotę sprawiedliwości, o tyle użytkowaniem dóbr rządzi cnota miłości, obowiązek jałmużny, dobroczynność i wspaniałomyślność". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej…*, dz. cyt., s. 49.

Zasady

- Wychowuję uczniów tak, aby dobra materialne traktowali jako środek do celu, jakim jest rozwój godności osoby.
- Uczę hierarchii wartości, w której dobra materialne pełnią funkcję służebną.
- Pilnuję, aby w szkole nie były eksponowane różnice materialne.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzieci tworzą wspólny fundusz, na który będą systematycznie odkładać drobne kwoty. Ważne, żeby cel zbiórki był wybrany przez dzieci w porozumieniu z rodzicami. Dzieci chętnie biorą udział w akcjach charytatywnych na dużą skalę, warto wykorzystać ich naturalną wrażliwość i stworzyć warunki, by same podjęły taką inicjatywę.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie potrafią docenić wartość pieniądza, pozytywne i negatywne strony posiadania dóbr materialnych. Są wrażliwi na potrzeby innych, nie ma-

nifestują swojego bogactwa. Chętnie uczestniczą w akcjach charytatywnych. Potrafią roztropnie dzielić się z innymi posiadanymi dobrami.

1.10. ZAGROŻENIA

Dzieciom grozi jednostronne, materialistyczne postrzeganie rzeczywistości, absolutyzowanie wartości materialnych, przywiązywanie wagi tylko do pieniędzy. Często ocenia się innych na podstawie tego, co mają, a nie tego, jacy są. Lepiej sytuowane dzieci nie wykazują wyczucia i wrażliwości wobec biedniejszych od siebie, manifestując ostentacyjnie swój status posiadania.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dziecko w wieku lat sześciu potrafi już policzyć pieniądze i zrozumieć ich wartość. Wtedy też można wypłacić mu pierwsze, regularne kieszonkowe. Jednocześnie warto mu wytłumaczyć, że otrzymuje pieniądze, które rodzice musieli zarobić, czyli włożyli wysiłek w ich zdobycie. Chodzi o to, by zrozumiało, że wartość pieniędzy mierzymy nie tylko tym, co można za nie kupić, ale czasem i pracą, którą trzeba wykonać, żeby je zdobyć. Dobrze też ustalić z dzieckiem na co będzie oszczędzać, jakie ma marzenia i wyznaczyć taką drogę do celu, by dziecko widziało swoją siłę sprawczą. Warto przy każdym przekazywaniu kieszonkowego wspominać o tym celu. Oszczędzanie przybliża do jego realizacji. Można też przedstawić dziecku taką ideę, że oszczędności, które zbiera to jest inwestycja w pewną rzecz, ale celem nie muszą być tylko rzeczy materialne. Może to być nauka, wyjazd, albo realizacja potrzeb związanych chociażby z rozrywką: kinem, teatrem, koncertem.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka „Basia i pieniądze" porusza problem występujący w wielu rodzinach tj. niepohamowany apetyt dzieci na kupowanie nowych rzeczy, przy określonych granicach domowego budżetu. Trzeba kupić mleko i papier toaletowy. Basia i Janek już planują swoje listy – czekolada, batoniki, lalka, plastelina, papier do

rysowania… Kto za to wszystko zapłaci? Rodzeństwo nie dowierza, że pieniądze nie wychodzą ze ściany, tj. z bankomatu, tylko trzeba na nie zapracować.

– Ciekawe, skąd weźmiesz te pieniądze? – zadrwił Janek. – Wykopiesz spod ziemi?

– A żebyś wiedział! Wezmę i założę kopalnię pieniędzy i kiedy mi się skończą pieniądze w bankomacie, pójdę do mojej kopalni i je sobie wykopię z ziemi.

– Ale ty jesteś dziecinna! – zaśmiał się Janek. – Pieniądze zarabia się w pracy, a nie wykopuje spod ziemi.

– Nieprawda! – Basia była teraz naprawdę wściekła. – Jak się jest górnikiem, to się wykopuje!

– Górnik wykopuje węgiel albo sól, a pieniądze to się zarabia, jak się leczy ludzi jak Tata, albo pisze na laptopie jak Mama.

– Dzieci, uspokójcie się – Mama podeszła do Basi i Janka i kucnęła obok nich. Uniesioną ręką przytrzymywała wiercącego się Franka. – To prawda, że pieniądze zarabia się w pracy. W każdej pracy. Takiej pod ziemią też. Górnik za to, że wydobywa węgiel lub sól, też dostaje pieniądze, więc w jakimś sensie wykopuje je z ziemi.

– A widzisz! – Basia wykrzywiła się do Janka.

Z. Stanecka, *Basia i pieniądze*, Warszawa 2011.

Dzieci mają wiele błędnych przekonań dotyczących pieniędzy. Wynikają one zazwyczaj stąd, że nie poświęcamy wystarczajco uwagi na rozjaśnienie im tej rzeczywistości. „Basia i pieniądze" wyjaśnia kilka ważnych kwestii związanych z posiadaniem i gospodarowaniem naszymi zasobami. Książeczka ma ogromne walory wychowawcze. Stanowi świetny pretekst do rozmowy z dziećmi o finansach i ich wpływie na nasze codzienne życie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tak zwana „jakość życia" jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nieuporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji. W takim klimacie cierpienie, które nieustannie ciąży nad ludzkim życiem, ale może też stać się bodźcem do osobowego wzrostu, zostaje „ocenzurowane", odrzucone jako bezużyteczne, a nawet jest zwalczane jako zło, którego należy unikać zawsze i we wszystkich okolicznościach.

EV 23.

Nasze czasy są dramatyczne i zarazem fascynujące. Podczas gdy z jednej strony wydaje się, iż ludzie zabiegają o dobrobyt materialny i pogrążają się coraz bardziej w konsumistycznym materializmie, to z drugiej strony ujawnia się dziś pełne niepokoju poszukiwanie sensu istnienia, potrzeba życia wewnętrznego, pragnienie nauczenia się koncentracji i modlitwy.

RMs 38.

Tym, co dzisiaj rządzi, nie jest człowiek, ale pieniądz, to pieniądz, pieniądze rządzą. A Bóg, nasz Ojciec, powierzył zadanie doglądania ziemi nie pieniądzom, ale nam: mężczyznom i kobietom, do nas należy to zadanie! Tymczasem mężczyźni i kobiety są poświęceni w imię bożków zysku i konsumpcji: „jest to kultura odrzucenia". Kiedy psuje się komputer, robi to tragedię, ale ubóstwo, potrzeby, dramaty tak wielu osób stają się czymś normalnym. Jeśli w zimową noc tutaj w pobliżu, np. przy ulicy Ottaviano, umiera człowiek, nie budzi to zainteresowania. Jeśli w tylu częściach świata są dzieci, które nie mają co jeść, nie budzi to zainteresowania, wydaje się, że to rzecz normalna. Tak nie może być! A jednak takie rzeczy stają się czymś normalnym: to, że ludzie bezdomni umierają z zimna na ulicy, nie budzi zainteresowania.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Kraków 2013, s. 78.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Żył pewien człowiek bogaty, który ubierał się w purpurę i bisior i dzień w dzień ucztował wystawnie. U bramy jego pałacu leżał żebrak pokryty wrzodami, imieniem Łazarz. Pragnął on nasycić się odpadkami ze stołu bogacza; A także i psy przychodziły i lizały jego wrzody. Umarł żebrak, i aniołowie zanieśli go na łono Abrahama. Umarł także bogacz i został pogrzebany. Gdy cierpiąc męki w Otchłani, podniósł oczy, ujrzał z daleka Abrahama i Łazarza na jego łonie. I zawołał: „Ojcze Abrahamie, ulituj się nade mną i przyślij Łazarza; aby koniec swego palca umoczył w wodzie i ochłodził mój język, bo strasznie cierpię w tym płomieniu". Lecz Abraham odrzekł: „Wspomnij, synu, że za życia otrzymałeś swoje dobra, a Łazarz w podobny sposób – niedolę; teraz on tu doznaje pociechy, a ty męki cierpisz. A ponadto między nami a wami zionie ogromna przepaść, tak że nikt, choćby chciał, stąd do was przejść nie może ani stamtąd nie przedostają się do nas". Tamten rzekł: „Proszę cię więc, ojcze, poślij go do domu mojego ojca! Mam bowiem pięciu braci: niech ich ostrzeże, żeby i oni nie przyszli na to miejsce męki". Lecz Abraham odparł: „Mają Mojżesza i Proroków, niechże ich słuchają!". „Nie, ojcze Abrahamie – odrzekł tamten – lecz gdyby kto z umarłych poszedł do nich, to się nawrócą". Odpowiedział

Por. Prz 18,1-24; Koh 5,7-19; Syr 31,1-11; Mt 19,23-26; Mk 10,23-27; Łk 6,24-26; 18,24-27; 1Tm 6,17-19; Jk 5,1-6.

mu: „Jeśli Mojżesza i Proroków nie słuchają, to choćby kto z umarłych powstał, nie uwierzą" (Łk 16,19-31).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

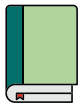

Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika czy sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości. Bogactwo jest wielkim bożyszczem dzisiejszych czasów; to jemu właśnie wielu ludzi składa hołd. Mierzą oni szczęście według stanu posiadania, a także według stanu posiadania odmierzają szacunek (…) Wszystko to bierze się z przekonania, że będąc bogatym można wszystko. Bogactwo jest więc jednym z bożków dzisiejszych czasów. Innym jest uznanie (…) Doszło do tego, że uznanie, fakt bycia znanym, czynienia wrzawy w świecie (co można by nazwać rozgłosem prasowym) uważa się za dobro samo w sobie, za najwyższe dobro, za przedmiot najwyższej czci (KKK 1723).

Por. KKK 226; 339; 2402; 2456; 2535-2537; 2544-2546; 2552; 2556.

IV. LITERATURA

4.1. WYBÓR LITERATURY

Kasdepke G., *Zaskórniaki i inne dziwadła z krainy portfela. 50 opowiastek z ekonomią w tle (plus jedna)*, wyd. NCK, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Warszawa-Poznań 2015.

Loe E., *Kurt i diament*, wyd. EneDueRabe, Gdańsk 2016.

Stanecka Z., *Basia i pieniądze*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.

Taback S., *Płaszcz Józefa*, wyd. Format, Wrocław 2009.

4.2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców,* wyd. Jedność, Kielce 2004.

Doboszyński A., *Ekonomia miłosierdzia*, wyd. ProLog, Warszawa 1995.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013.

Fromm E., *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

Gilder G., *Bogactwo i ubóstwo*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Warszawa 2015.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, wyd. Aureus, Kraków 2000.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, wyd. UMCS, Lublin 2006.

Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, enc. *Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M. Kraków 2006, s. 281-329.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pałucki J., *Dobre bogactwo*, wyd. Polihymnia, Lublin 1992.

Papieska *Rada Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

4.3. FILMOGRAFIA

Misiowanki. Pieniądze, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=4yGVD-tE5tM8 [dostęp: 19.10.2019].

Myszka w paski. Co to są pieniądze?, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=dnpa8mNtGi4 [dostęp: 19.10.2019].

Bibliografia

I. LITERATURA PODMIOTOWA

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 7.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 12.08.2019].

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy" nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 24.07.2019].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*, „L'Osservatore Romano" 1992, nr 6(13), s. 50-59.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Communio et progressio.* Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu, Rzym 1971, Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, [online:] http://www.katolickie.media.pl/index.php/polecane/kosciol-o-mediach/414-communio-et-progressio---instrukcja-duszpasterska-o-srodkach-spolecznego-przekazu [dostęp: 17.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/internet_etyka_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan, 4.06.2000, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem,* w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Alfabet Franciszka, oprac. P. Żyłka, wyd. WAM, Kraków 2013.

Benedykt XVI, enc. *Deus caritas est.* O miłości chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2006.

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi.* O nadziei chrześcijańskiej, wyd. M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem*. Orędzie na XXII ŚDM, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, wyd. M, Kraków 2014, s. 139-145.

Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju, 1.01.2011, [online:] http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben--xvi_mes_20101208_xliv--world-day-peace.html [dostęp: 30.11.2019].

Benedykt XVI, *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary; nowe przesłanie dla ewangelizacji*. Orędzie Papieża Benedykta XVI na XLVII ŚDŚSP, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1706392.Bramy-prawdy-i-wiary [dostęp: 22.02.2020].

Benedykt XVI, Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI po koncercie w teatrze La Scala, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze--la-scala-3 [dostęp: 30.11.2019].

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, Audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 16.11.2019].

Franciszek, enc. *Laudato si'*. W trosce o wspólny dom, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Franciszek, enc. *Lumen fidei*. O wierze, wyd. M, Kraków 2014.

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi*. Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i ŚDM, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, wyd. M, Kraków 2014, s. 199-202.

Jan Paweł II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 5-53.

Jan Paweł II, adh. *Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, adh. *Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, adh. *Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 921-1000.

Jan Paweł II, adh. *Redemptoris custos*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, wyd. M, Kraków 2006, s. 301-320.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Bóg bogaty w miłosierdzie.* Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa.* Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 91-93.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 186-187.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-537.

Jan Paweł II, *Czym jest powołanie?*, 14.12.1980, w: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Rzym 1982, s. 317.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, enc. *Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 69-106.

Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, enc. *Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, enc. *Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, wyd. M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 468-475.

Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 159-162.

Jan Paweł II, *Informacja, odpowiedzialna wolność*. Przemówienie do dziennikarzy zagranicznych, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 24.

Jan Paweł II, *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii.* Orędzie Jana Pawła II na XXXVI ŚDŚSP, 24.01.2002, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/internet_aut_12052002.html [dostęp: 27.06.2020].

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985.

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości.* Orędzie na XXIX ŚDŚSP, 6.01.1995, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 201-205.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej.* Orędzie Jana Pawła II na XX ŚDŚSP, 24.01.1986, w: *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, red. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 141-144.

Jan Paweł II, List apostolski *Ancora una volta*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 16-18.

Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, List apostolski *Juvenum patris* w 100. rocznicę śmierci św. Jana Bosco, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 713-724.

Jan Paweł II, List apostolski *Mulieris dignitatem* z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 290-330.

Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 531-561.

Jan Paweł II, List apostolski *Salvifici doloris* do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, List *do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, List *do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, List *Gratissimam sane* do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, wyd. M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, List *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3(20), s. 18-19.

Jan Paweł II, List *Tra pochi giorni* do dzieci w Roku Rodziny, w: tegoż, *Dzieła zebrane,* t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni*. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański" 25.07.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 11(20), s. 39.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów.* Orędzie na XXIV ŚDŚSP, 24.01.1990, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 27.06.2020].

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II ŚDM, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 54-59.

Jan Paweł II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole*. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*. Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1985, s. 204-206.

Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1990, 8.12.1989, „L'Osservatore Romano" 1989, nr 12, s. 21-22.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego.* Orędzie Jana Pawła II na XI ŚDM, 26.11.1995, 6, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 110-116.

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem*. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r., Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, wyd. M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 386-390.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, wyd. KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice św. Piotra, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 27.

Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w Parlamencie, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1080-1087.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1983.

Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju*. Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju 1987, 8.12.1986, [online:] https://www.niedziela.pl/artykul/2280/Oredzie-na-XX-Swiatowy-Dzien-Pokoju---1 [dostęp: 26.06.2020].

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 97-101.

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII ŚDŚSP, 24.01.1994, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_24011994.html [dostęp:26.06.2020].

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia*. Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX ŚDM, 26.07.2004, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 216-219.

Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem*. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1986, s. 14-20.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek Europa*, cz. 2, wyd. M, Kraków 2008, s. 99-108.

Jan Paweł II, *Wierzę w was*. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1985, s. 15-18.

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela*. Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Warszawa 1985, s. 149-156.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich*. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: „Wyzwania edukacji", 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-23.

Jan Paweł II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2006.

Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002, oprac. i red. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002.

Paweł VI, adh. *Evangelii nuntiandi*, wyd. TUM, Wrocław 2001.

Paweł VI, enc. *Populorum progressio*, wyd. TUM, Wrocław 1999.

II. LEKTURY WYBRANE

Agostini S., *Powiedz mi, dlaczego… nie mogę oglądać telewizji*, wyd. Jedność, Kielce 2012.

Aladjidi V., *Inwentarz drzew*, wyd. Zakamarki, Poznań 2015.

Aladjidi V., *Inwentarz zwierząt*, wyd. Zakamarki, Poznań 2015.

Alemagna B., *Pięciu nieudanych*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.

Alemagna B., *Tuli-pucho-kłaczek*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2017.

Amelin M., *Mój tata król*, wyd. Muchomor, Warszawa 2007.

Bełza W., *Katechizm polskiego dziecka*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, wyd. Stowarzyszenie PARAFIADA im. św. Józefa Kalasancjusza, Warszawa 2009, s. 28.
Berner R.S., *Jesień na ulicy Czereśniowej*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2012.
Bogucka K., *Rok w mieście*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2015.
Bourgeois P., *Franklin chce mieć zwierzątko*, wyd. Debit, Katowice 2005.
Bourgeois P., *Franklin i dzień z tatą*, wyd. Debit, Katowice 2014.
Bourgeois P., *Franklin i nowa nauczycielka*, wyd. Debit, Katowice 2015.
Bourgeois P., *Franklin i stare radio*, wyd. Debit, Katowice 2014.
Bourgeois P., *Franklin i teatrzyk szkolny*, wyd. Debit, Katowice 2007.
Bourgeois P., *Franklin rządzi się*, wyd. Debit, Katowice 2010.
Bourgeois P., *Franklin sadzi drzewko*, wyd. Debit, Katowice 2015.
Bourgeois P., *Franklin wybacza siostrzyczce*, wyd. Debit, Katowice 2004.
Browne A., *Moja mama*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.
Browne A., *Mój tata*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.
Brykczyński M., *Skąd się biorą dzieci?*, wyd. Literatura, Łódź 2016.
Brykczyński M., *W każdym z nas są drzwi do nieba. Jan Paweł II nie tylko dla dzieci*, wyd. CMJP2, Warszawa 2011.
Brzechwa J., *Brzechwa dzieciom. Dzieła wszystkie. Teatrzyki*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Chmielewska I., *Pamiętnik Blumki*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2011.
Cook N., *Film i TV. 100 pytań i odpowiedzi*, wyd. WDW, Warszawa [1996].
Czerwińska-Rydel A., *Niebo nad Fatimą. Czy modlitwa może zmieniać świat?*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2017.
De Kemmeter P., *Tata w sieci*, wyd. Muchomor, Warszawa 2016.
Delforge H., *Mama*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2018.
Desbordes A., *Miłość*, wyd. Entliczek, Warszawa 2016.
Drobniak S., *Amory, zaloty i podboje,* wyd. Babaryba, Warszawa 2018.
Dudek M., *O Mszy świętej. Rozjaśnić tajemnicę*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2014.
Dziubak E., *Rok w lesie*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2015.
Erlbruch W., *Wielkie pytanie*, wyd. Hokus-Pokus, Warszawa 2006.
Frączek A., *Dobre obyczaje, czyli z przyrodą za pan brat*, wyd. Arkady, Warszawa 2007.
Frączek A., *Jeśli bocian nie przyleci, czyli skąd się biorą dzieci*, wyd. Literatura, Łódź 2016.

Frączek A., *Przedszkoludki. Sto radości i dwa smutki*, wyd. BIS, Warszawa 2013.
Gawryluk B., *Mali bohaterowie*, wyd. Literatura, Warszawa 2018.
Ginko A., *Podróż Srebrnego*, wyd. Wilga, Warszawa 2014.
Groński R.M., *Kim są dorośli?*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1989.
Isern S., *Niedźwiedź łowca motyli*, wyd. Tako, Toruń 2013.
Janczarski C., *Miś Uszatek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2016.
Janicki A., *Skąd się wzięły małpy w internecie*, wyd. Widnokrąg, Piaseczno 2015.
Janikovszky E., *Gdybym był dorosły*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Jansson T., *Lato Muminków*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2020.
Jasnota Z., *Józio Przedszkolak*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1991.
Jaworowska-Duchlińska N., *Z duchem (do) teatru*, wyd. Bajka, Warszawa 2017.
Jimenez N. i E., *Fuj! Jak mniej śmiecić?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.
Jimenez N. i E., *Plusk! Jak oszczędzać wodę?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.
Jimenez N. i E., *Pstryk! Jak oszczędzać energię?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.
Jimenez N. i E., *Uff! Jak dbać o powietrze?*, wyd. Biobooks, Poznań 2010.
Kasdepke G., *Zaskórniaki i inne dziwadła z krainy portfela. 50 opowiastek z ekonomią w tle (plus jedna)*, wyd. NCK, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Warszawa-Poznań 2016.
Kiełbasiński K., *Kim będę? Mój pierwszy alfabet*, wyd. Wilga, Warszawa 2015.
Kimpton D., *Efektowne efekty specjalne*, wyd. Egmont, Warszawa 2004.
Kita M., *Wszyscy na Ciebie czekamy*, wyd. Sykomora, Warszawa 2017.
Kopciński K.J., *Święta Faustyna*, wyd. Muchomor, Warszawa 2003.
Korczak J., *Jak ciężko być królem*, wyd. Wolno, Warszawa 2018.
Kosmowska B., *Niezłe ziółko*, wyd. Literatura, Łódź 2016.
Kozieł-Nowak M., *Rok na wsi*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Krzysztoń A., *Przeźroczysty chłopiec*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.
Księga małego patrioty. Pieśni, nuty, poezje, red. P. Szulc, wyd. Sfinks, Częstochowa 2015.
Lauther-Pohl M., *Skąd właściwie wiemy jaki jest Bóg? Historyjki dla ciekawskich dzieci*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2015.
León C., Rubio C.S., *Dziwolągi*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2017.
Lindgren A., *Ach, ten Emil*, wyd. Zakamarki, Poznań 2007.
Lindgren A., *Dzieci z Bullerbyn*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2019.

Lindgren A., *Dzień Dziecka w Bullerbyn*, wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
Lindgren A., *Pippi Pończoszanka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2019.
Lindgren A., *Przygody dzieci z ulicy Awanturników*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.
Lindgren A., *Wiosna w Bullerbyn*, wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
Liput P., *Rok w przedszkolu*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2016.
Liszewska J., Maruszczak M., Maternicka G., *Młody obserwator przyrody. Encyklopedia*, wyd. Multico, Warszawa 2015.
Lloyd-Jones S., *Z Jezusem przez Biblię*, wyd. Aetos, Wrocław 2016.
Lobe M., *Babcia na jabłoni*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2019.
Lobel A., *Żabek i Ropuch. Przyjaźń,* Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015.
Loe E., *Kurt i diament*, wyd. EneDueRabe, Gdańsk 2016.
Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok A*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2017.
Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok B*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2018.
Łoskot-Cichocka D., Moszyńska A., *Kredkami do nieba. Rok C*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2016.
Majkowska-Szajer D., Szewczyk S., *Bolek i Lolek na szlaku polskich kultur*, wyd. Znak, Kraków 2018.
McGhee A., *Kiedyś*, wyd. Mamania, Warszawa 2018.
McKee D., *Elmer i dziadek Eldo*, wyd. Papilon, Poznań 2015.
McKee D., *Elmer i zagubiony miś*, wyd. Papilon, Poznań 2014.
McKee D., *Przyjaciele Elmera*, wyd. Papilon, Poznań 2018.
Mike, *Święci są… Ilustrowany poradnik jak zostać świętym*, wyd. W drodze, Kraków 2012.
Mikołajewski J., *Kiedy kiedyś, czyli Kasia, Panjan i Pangór*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Mikołuszko W., *Dlaczego fale radiowe to fale?*, w: tegoż, *Tato, a dlaczego? 50 prostych odpowiedzi na piekielnie trudne pytania*, wyd. Multico, Warszawa 2016, s. 24-25.
Milne A.A., *Kubuś Puchatek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.
Milne A.A., *Kubuś Puchatek. Chatka Puchatka,* wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Moszyńska A., *Hipopotam*, wyd. Siedmioróg, Wrocław 2006.
Olech J., *Kto ty jesteś*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2018.
Oponowicz K., *Bozie, czyli jak wygląda Bóg?*, wyd. Agora, Warszawa 2016.
Papuzińska J., *Nasza mama czarodziejka*, wyd. Literatura, Łódź 2019.
Piotrowska E., *Apostołowie miłosierdzia*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015.
Piotrowska E., *Święty Brat Albert*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.
Piotrowska E., *To my dzieci świata*, wyd. Centrum Edukacji Dziecięcej, Poznań 2018.
Piotrowska E., *Wojtek żołnierz bez munduru*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2017.
Przewoźniak M., *Wielcy wynalazcy*, wyd. Zielona Sowa, Warszawa 2015.
Rascal, *Przed twoim urodzeniem*, wyd. Czerwony Konik, Kraków 2016.
Rurańska D., *Mały teatrzyk. Księżyc*, wyd. Mały Teatr Ilustracji, Warszawa 2017.
Ryski D., *Super M*, wyd. Babaryba, Warszawa 2018.
Samojlik T., *O rety! Przyroda*, wyd. Multico, Warszawa 2018.
Scarry R., *Zawodowy zawrót głowy*, wyd. Babaryba, Warszawa 2018.
Schaapman K., *Mysi domek. Sam i Julia*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2014.
Schmidt A.M.G., *Jaś i Janeczka*, t. 1, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2018.
Schneider L., *Zuzia idzie do przedszkola*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2016.
Schneider L., *Zuzia jedzie na wieś*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2010.
Schneider L., *Zuzia śpi w przedszkolu*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.
Socha P., *Pszczoły*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.
Spier P., *Ludzie*, wyd. Muchomor, Warszawa 2017.
Stanecka Z., *Basia i dziadkowie*, wyd. Egmont, Warszawa 2019.
Stanecka Z., *Basia i kolega z Haiti*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Stanecka Z., *Basia i Mama w pracy*, wyd. Egmont, Warszawa 2019.
Stanecka Z., *Basia i nowy braciszek*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Stanecka Z., *Basia i pieniądze*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Stanecka Z., *Basia i przedszkole*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Stanecka Z., *Basia i tablet*, wyd. Egmont, Warszawa 2018.
Stanecka Z., *Basia i telewizor*, wyd. Egmont, Warszawa 2011.
Stanecka Z., *Rycerzem być. Jak ubrać się i zachować w różnych sytuacjach*, wyd. Egmont, Warszawa 2016.

Stanecka Z., *Świat według dziadka*, wyd. W drodze, Poznań 2013.
Staniszewska Z., *Dzieci w sieci, czyli dobre maniery w internecie*, wyd. Debit, Katowice 2018.
Stanny J., *Baśń o królu Dardanelu*, wyd. Wytwórnia, Warszawa 2005.
Taback S., *Płaszcz Józefa*, wyd. Format, Wrocław 2009.
Themerson S., *Pan Tom buduje dom*, wyd. Omedia, Warszawa 2013.
Tielmann C., Kraushaar S., *Maks idzie do przedszkola*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2017.
Tullet H., *Super Tata*, wyd. Babaryba, Warszawa 2015.
Tuwim J., *Ptasie radio*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, wyd. Stowarzyszenie PARAFIADA im. św. Józefa Kalasancjusza, Warszawa 2009, s. 67-69.
Tyczyńska-Skowrońska A., *Święty Franciszek*, wyd. Muchomor, Warszawa 2013.
Van Genechten G., *Nie chcę być duży*, wyd. Adamada, Gdańsk 2016.
Vestly A., *8+2 i ciężarówka*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2015.
Vestly A., *8+2 i pierwsze Święta*, wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2016.
Wasilewski J., *Krowa w kinie i inne wiersze dla dzieci*, wyd. Sukurs, Warszawa 2010.
Wojtyszko M., *Bolek i Lolek. Straszne skutki oglądania telewizji*, wyd. Znak, Kraków 2011.

III. LITERATURA PRZEDMIOTOWA

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.
Adamiak E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, wyd. Znak, Kraków 2006.
Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2005.
Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, wyd. W drodze, Poznań 2004.
Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, wyd. WAM, Kraków 2007.
Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, wyd. WAM, Kraków 2014.
Bartnik Cz., *Praca jako wartość humanistyczna*, [nakł. aut.], Lublin 1991.

Bartnik Cz., *Teologia pracy ludzkiej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1977.

Bastianel S., Di Pinto L., *Biblijne podstawy etyki*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Bazin A., *Film i rzeczywistość*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1963.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. WITKM, Kraków 2001.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2007.

Biddulph S., *Wychowanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Brzezińska A., Janiszewska-Rain J., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Cantelmi T., Grifo L.G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2003.

Cencini A., *Jak dobrze jest przebywać razem*, Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, Warszawa 1998.

Chapian M., *Bliski przyjaciel*, wyd. Pojednanie, Lublin 1993.

Chrapek J., *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, wyd. TN KUL, Lublin 1985.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Cramer B., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Czerski J., *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 1986.

Czerwiński J., *Telewizja wobec kultury*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1973.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dajczer T., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, wyd. Esprit, Kraków 2006.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, Studencka Oficyna Wydawnicza ZSP „Alma-Press", Warszawa 1988.

Dąbrowski K., *Trud istnienia*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.

Dąbrowski K., *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*, wyd. PWN, Warszawa 1985.

Depta H., *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, wyd. WSiP, Warszawa 1979.

Doboszyński A., *Ekonomia miłosierdzia*, wyd. ProLog, Warszawa 1995.

Dobson J.C., *Dom pełen serca*, cz. 1, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów PALABRA, Warszawa 1999.

Dobson J.C., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2012.

Dobson J.C., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J.C., *Powrót do domu*, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów PALABRA, Warszawa 2000.

Dodds B., *Tato w katolickim stylu*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Dojrzałość chrześcijańska, red. A. Nowak, W. Słomka, wyd. TN KUL, Lublin 1994.

Drożdż M., *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych,* „Studia Socialia Cracoviensia" 6 (2014), nr 1 (10), s. 29-41.

Dubois-Dumée J.P., *Starzeć się pięknie*, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Dueholm N., Gacparski A., *Poznaję zwierzęta Polski*, wyd. Wektory, Wrocław 2006.

Dupré L., *Inny wymiar*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2001.

Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, wyd. UJ, Kraków 2005.

Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła, red. J. Nagórny, J. Gocko, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Faber A., Mazlish E., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć z godnością,* wyd. Media Rodzina, Poznań 2017.

Ferrero B., *Dojrzewanie*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1999.

Filozofia i ekologia w poszukiwaniu nowego stosunku do przyrody, red. R. Panasiuk, A.M. Kaniowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1993.

Foley J.P., *Bóg w globalnej wiosce*, wyd. M, Kraków 2002.

Fromm E., *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Kęty 2005.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. Antyk, Kęty 2004.

Gałkowski J.W., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Genevieve P., *Bezgraniczny dar macierzyństwa*, wyd. WAM, Kraków 1998.

Gerhardt E., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2006.

Gilder G., *Bogactwo i ubóstwo*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Warszawa 2015.

Glemp J., *Słowo Prymasa Polski do młodzieży*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. WAiP, Warszawa 2008.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, wyd. Aureus, Kraków 2000.

Górnicka-Zdziech I., *Sukienka ze starego płaszcza*, wyd. WAM, Kraków 2004.

Grabarska T., *A bliźniego swego…*, wyd. WDS, Sandomierz 2001.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, wyd. WDS, Sandomierz 2018.

Grzesica J., *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 1993.

Guerin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Hahne P., *Siła manipulacji*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1997.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], wyd. WAM, Kraków 2006.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, wyd. Muza, Warszawa 2006.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2013.

Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, wyd. UMCS, Lublin 2006.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, wyd. Gaudium, Lublin 2010.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. Zasępa, R. Chmura, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II,* Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Jaromi S., *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000, s. 263–281.

Jaruzelska I., *Własność w prawie biblijnym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

Jurczyk B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego, Opole 2002.

Kalinowska A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2004.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. M, Kraków 2003.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Kędzierski P., *Kościół a ekologia*, wyd. Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, Rzeszów 1997.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Personalizm czy socjalizm? U podstaw życia społecznego*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiereś H., *Służyć kulturze*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 1998.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. TN KUL, Lublin 1996.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2001.

Kimmel T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2015.

Knaflewska J., Siemionowicz M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, wyd. Publicat, Poznań 2005.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wyd. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN, Zabrze 2004.

Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu, wyd. Neuron, Wrocław 2002.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, wyd. Verbum, Rypin 1996.

Kornas-Biela D., *Oblicza dzieciństwa*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Kozielecki J., *O godności człowieka*, wyd. Czytelnik, Warszawa 1977.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2009.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Kumor A., *Telewizja: teoria, percepcja, wychowanie*, wyd. PWN, Warszawa 1973.

Kunowski S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego*, „Ateneum Kapłańskie" 1961, t. 63, z. 315.

Kwiek M., *Wychowanie do miłości. Poradnik dla rodziców*, wyd. Oficyna Współczesna, Wrocław 1994.

Langkammer H., *Etyka Nowego Testamentu*, wyd. TUM, Wrocław 1985.

Laniado N., *Zamiast telewizji*, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. Arcana, Kraków 2005.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Lepa A., *Media a postawy*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Pedagogika mass mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1998.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 2008.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2004.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, wyd. UMCS, Lublin 2004.

Łużyńska-Dorobowa J., *Społeczeństwo, kultura, film*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1980.

MacDonald G., *Wzorowy ojciec*, wyd. Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2004.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Malherbe M., *Religie ludzkości*, wyd. Znak, Kraków 1999.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2003.

Mass media i ewangelizacja, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2003.

McDowell J., Day D., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2010.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wyd. W drodze, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2015.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2015.

Mierzwiński B., *Mężczyzna istota nieznana*, wyd. Adam, Warszawa 1999.

Między filozofią przyrody a ekofilozofią, red. A. Latawiec, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 1999.

Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000.

Młodzież jakiej nie znacie. Seria B. W młodzieńczym życiu mam swoje Westerplatte i bardzo go bronię, red. K. Chałas, wyd. WSD, Sandomierz 2007.

Mroczkowski I., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. IPJPII, Warszawa 2008.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nassalski O., *Jak pracować nad charakterem?*, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 1994.

Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, t. 2, wyd. WSiP, Warszawa 1987.

Nawrot J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, Warszawa 2004.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. Maternus Media, Tychy 2002.

Oblicza Ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, wyd. ATK, Warszawa 1999.

Odasso G., *Biblia i religie*, wyd. WAM, Kraków 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2017.

Oparowska J., *Ostatni etap ludzkiego dojrzewania*, „Nowe Życie" 2000, nr 10.

Pałucki J., *Dobre bogactwo*, wyd. Polihymnia, Lublin 1992.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, wyd. WSiP, Warszawa 2000.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. E. Brunner-Traut, Instytut Wydawniczy PAX, Kraków 2002.

Pokrywka M., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

Poller T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Instytutu Botaniki PAN i TPN, Kraków–Zakopane 2001.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005.

Prasa, radio, telewizja, film w nauczaniu Kościoła. Antologia tekstów źródłowych, wybór i oprac. K. Klauza, wyd. Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, Warszawa 1992.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, wyd. Salwator, Kraków 2004.

Pukam do drzwi Waszych domów i pragnę się z Wami spotkać. Rozważania na temat „Listu do Rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II, red. B. Harrasek, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1994.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Pulikowski J., *Jak wygrać Ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2010.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, wyd. M, Kraków 2006.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, wyd. WAM, Kraków 2007.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Riemann F., Kleespies W., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Robak M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, wyd. Biblioteka „Więzi", Warszawa 2001.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Rogowski R.E., *Mistyka gór*, wyd. M, Kraków 2004.

Rogowski R.E., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Romaniuk K., *Adelfos. Idea braterstwa w Biblii*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 1992.

Romaniuk K., *Lata podeszłe i starość według Biblii*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 1993.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, wyd. WAM, Kraków 2003.

Rosik S., *Dekalog jako norma życia i wolności*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1997.

Rusecki M., *Istota i geneza religii*, wyd. WDS, Lublin–Sandomierz 1997.

Rylke H., Klimowicz G., *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, wyd. WSiP, Warszawa 1992.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo, Świat, Polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Schreiner J., Kampling R., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, wyd. WAM, Kraków 2004.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Skrzydlewski W.B., *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, wyd. M, Kraków 1999.

Słomka W., *Świętość na świeckiej drodze życia*, wyd. Pallottinum, Poznań 1981.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, wyd. PWN, Warszawa 1981.

Smiley K., Smiley J., *Być rodzicem. Siedem wyborów, jakich możesz dokonać, aby dobrze wychować dzieci*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, wyd. WAM, Kraków 2004.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka. Teologia fundamentalna w interdyscyplinarnym dialogu, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, wyd. WAM, Kraków 2003.

Stevan S., *W stronę Damaszku*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. IPJPII, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Sujak E., *ABC psychologii komunikacji*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Synowiec J., *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2004.

Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia, red. J.P. Cichocka, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 1998.

Szpilska A., Kluz Z., Poźniczek M.M., Wojciechowska H., *Poznajemy tajemnice przyrody. Poradnik dla nauczycieli przyrody*, wyd. UJ, Kraków 2000.

Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, wyd. WAM, Kraków 1994.

Tarnawski J., *Dialogi o powołaniu*, wyd. eSPe, Kraków 1998.

Tarnawski J., *Wygrać młodość*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. M. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury, Słupsk 2001.

Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, wyd. W drodze, Poznań 2019.

Tischner J., *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011.

Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Trobisch W., *Kochałem dziewczynę*, Wydawnictwo POMOC, Częstochowa 2006.

Trzynadlowski J., *Sztuka słowa i obrazu*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982.

Twardowski J., *Bliźni*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 64.

Twardowski J., *Boże*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 198.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45-47.

Twardowski J., *Jak matka*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 183.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 126-127.

Twardowski J., *Kto to sprawił?*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 134.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *Na przeprosiny*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 18.

Twardowski J., *Na wsi*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 88.

Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Pięciu braci*, w: tegoż, *Nie tylko wrona chodzi zdziwiona*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 148.

Twardowski J., *Przynosi wolność*, w: tegoż, *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 182.

Twardowski J., *Przyszła*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 29.

Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Uciekam*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 38.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Twardowski J., *W rodzinie*, w: tegoż, *Święta dobrych życzeń*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 52-53.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

Twardowski J., *Wieś*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 272.

Twardowski J., *Z całego serca*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 145-146.

Verhoef-Verhallen E.J.J., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Weron E., *Dojrzałość chrześcijanina*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

Wilk J., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 1987.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wojtyła K., *Oto Matka Twoja*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wolff P., *Sztuka dobrego wyboru*, wyd. WAM, Kraków 2006.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wright H.N., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1993.

Wrońska K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, red. F. Adamski, wyd. IP UJ, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993, s. 189-194.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999), red. S. Urbański, wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2019.
Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.
Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.
Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1998.
Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.
Wyszyński S., *Kamienie wołać będą. Dla upamiętnienia 50. rocznicy Powstania Warszawskiego*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1994.
Wyszyński S., *Kobieta w Polsce współczesnej*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1978.
Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.
Wyszyński S., *Kościół i media*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2002.
Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2008.
Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.
Wyszyński S., *Miłość na co dzień. Rozważania*, wyd. Soli Deo, wyd. Apostolicum, Warszawa–Ząbki 2001.
Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.
Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005.
Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2003.
Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.
Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.
Ziółek W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa 2002.
Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.
Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, wyd. WAM, Kraków 2003.
Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

IV. FILMOGRAFIA

Arka Noego, *Święty uśmiechnięty,* [online:] https://www.youtube.com/watch?v=-Ha8f5amqPxA [dostęp: 21.11.2019].

Arka Noego, Tato, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=MuUldUZm3FY=-&list-PL7dZwQBWL3FpaMJUsa2_P7GuoXSEl2ZKs&index=52 [dostęp: 21.11.2019].

Bracia Koala. Urodzinowa niespodzianka Paty, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=U8HI9qbG-o4 [dostęp: 19.02.2020].

Byli sobie wynalazcy. Guglielmo Marconi i fale radiowe, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=AUhI0x9lQUA [dostęp: 23.02.2020].

Charlie i Lola. Mam strasznie dużo pracy, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=pBb7IgJC8Lw [dostęp: 19.10.2019].

Charlie i Lola. Moja najlepsza przyjaciółka, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=kaGwC3QYZko [dostęp: 19.02.2020].

Ciekawski George podejmuje pracę, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=ngHc41JeKIQ, [dostęp: 16.11.2019].

Daniel w jaskini lwów [DVD], Cass film, Warszawa 2011.

Dobry Samarytanin, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=xv5zQU_6dO8 [dostęp: 19.11.2019].

Dzieci odpowiadają na pytania. Co to jest dorosłe życie?, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=er9NasTc5kA&list=PL14BE2F5ABF71CC6D&index=1 [dostęp: 21.08.2019].

Jestem Polakiem, [online:] https://www.bing.com/videos/search?q=polk%c-4%85+i+polakiem+piosenka&view=detal&mid=5CD2509176FC80013E-995CD2509176FC80013E99&FORM=VIRE [dostęp: 21.11.2019].

Józef i Jego bracia, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=dQVSBT-7p2J4 [dostęp: 21.11.2019].

Krecik i spychacz, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=8cA60_mo--Oxo [dostęp: 21.11.2018].

Listonosz Pat. Big Band Ukulelistów z Zielonej Doliny, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=l4FfJRsBlnU [dostęp: 19.02.2020].

Listonosz Pat. Strona internetowa Zielonej Doliny, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=htJr89tJBiw [dostęp: 19.10.2019].

Listonosz Pat. Szalone naczynia, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=yYM-KXfpmofo [dostęp: 19.02.2020].

Mały Miś. Szczęśliwego Dnia Ojca!, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=rToGVFCoWO8 [dostęp: 19.10.2019].

Max i Ruby. Prezent dla panny Tusi, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=JOLzNIKG-UA [dostęp: 19.02.2020].

Miler Z., *Krecik i telewizor i inne bajki* [DVD], 2006.

Misiowanki. Pieniądze, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=4yGVD-tE5tM8 [dostęp: 19.10.2019].

Młynarski W., *Nie ma jak u mamy*, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=LkJ6UBHlviw [dostęp: 21.11.2019].

Myszka w paski. Co to są pieniądze?, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=dnpa8mNtGi4 [dostęp: 19.10.2019].

Narodziny Jezusa, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=iHUf=-C8-hjuc&list-PL7dZwQBWL3FpaMJUsa2_P7GuoXSEl2ZKs [dostęp: 21.11.2019].

Pat i Mat. Kamera, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=Nbq6PhF-nP4w [dostęp: 19.10.2019].

Pat i Mat. Karuzela, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=30UQzalP_K4, [dostęp: 21.02.2020].

Świat Elmo. Koledzy, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=1m6Qijx--Gcro [dostęp: 19.02.2020].

Świnka Peppa. Przedszkole, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=de--MawFJQvKQ, [dostęp:19.02.2020].

Świnka Peppa. Świąteczne przedstawienie Pana Ziemniaka, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=8MSlLdDXXEI [dostęp: 19.10.2019].

Tosia i Tymek. Gry z Dziadkiem, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=vb-3BPznYMjI [dostęp: 19.10.2019].

Tosia i Tymek. Pamiątkowe zdjęcie, [online:] https://www.youtube.com/watch-?v=Sc4WwCFp1Tg, [dostęp: 19.02.2020].

Tosia i Tymek. Pomoc biurowa, [online:] https://www.youtube.com/watch-?v=pBb7IgJC8Lw [dostęp: 18.10.2019].

Tuwim J., *Ptasie radio,* rec. I. Kwiatkowska, [online:] https://www.youtube.com/watch?v=A9epL5zIVP4 [dostęp: 23.07.2019].